

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Н. І. Бойко, Т. Л. Хомич

**ЕКСПРЕСИВНА СЕМАНТИКА:
ДИСКУРСИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ**

Монографія

Ніжин
2018

УДК 811.161.2'37

Б77

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 7 від 25.01.2018 р.

Рецензенти:

Степаненко М. І. – професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, доктор філологічних наук;

Баран Г. В. – доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної освіти імені К. Д. Ушинського, кандидат філологічних наук

Бойко Н. І.

Експресивна семантика: дискурсивна інтерпретація : монографія / Н. І. Бойко, Т. Л. Хомич. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 200 с.

ISBN 978-617-527-175-9

У монографії схарактеризовані засоби і способи мотивування експресивної семантики лексичних одиниць на формальному й значеннєвому рівнях. З'ясовано специфіку семантики експресивного слова, зумовлену денотативним, конотативним та образним макрокомпонентами; виявлено й проаналізовано засоби вираження експресивності лексичних одиниць, їх формальні ознаки та неформальні мотивувальні показники; досліджено механізми формування експресивної семантики лексичних одиниць; з'ясовано залежність значеннєвого плану експресивного слова від художнього контексту.

Для мовознавців, викладачів, аспірантів і студентів вищої школи, а також усіх, хто цікавиться проблемами експресивної семантики, особливостями різнорівневих засобів і способів її вербалізації та дискурсивної інтерпретації.

УДК 811.161.2'37

ISBN 978-617-527-175-9

© Бойко Н. І., Хомич Т. Л., 2018

© НДУ ім. М. Гоголя, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. МОТИВУВАННЯ ЕКСПРЕСИВНОЇ СЕМАНТИКИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ФОРМАЛЬНОМУ РІВНІ	7
1.1. Фонетичні мотиватори експресивності слова.....	11
1.2. Графічні мотиватори експресивності лексем	24
1.3. Дери́ваційні мотиватори експресивності лексичних одиниць	37
1.3.1. Словотвірні суфікси – продуктивний різновид морфем-мотиваторів експресивної семантики лексичних одиниць.....	40
1.3.2. Словотвірні префікси – один із різновидів морфем-мотиваторів експресивності лексем	77
1.3.3. Основоскладання та словоскладання – способи формального вираження експресивності лексичних одиниць.....	88
РОЗДІЛ 2. ЗНАЧЕННЄВІ МОТИВАТОРИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ	94
2.1. Лексична мотивація внутрішньої форми слова.....	94
2.1.1. Поєднання експресивної основи з нейтральним чи експресивним морфологічним формантом.....	94
2.1.2. Похідна метафорична основа	101
2.1.3. Мотивувальні асоціативні значення	107
2.1.4. Формально-змістова трансформація синтаксем.....	111
2.1.5. Десемантизація твірної основи	120
2.2. Семантичні способи творення експресивності лексичних одиниць	124
2.2.1. Субстантивна лексична метафора.....	129
2.2.2. Ад’єктивна лексична метафора	138
2.2.3. Дієслівна лексична метафора.....	142
ВИСНОВКИ	156
ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	172
ОСНОВНІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРАЦІ	198

*Ретельне вивчення мови повинно містити в собі те, що історія та філософія пов'язують із внутрішнім світом людини.
Вільгельм фон Гумбольдт*

ПЕРЕДМОВА

Кінець ХХ ст. і початок ХХІ ст. позначені відходом від формалізованого вивчення мови, стандартних способів аналізу різнорівневих мовних одиниць, типів мовомислення й мовотворення. Теорія й практика лінгвостилістичного аналізу цього періоду динамічно змінюються, надаючи великого значення вивченню мови з позицій суб'єкта, його інтенцій, потреб і бажань. Значущості набуває розмежування *мови в її стані* (як замкненої структури, "системи в самій собі й для себе") і *мови в її активній діяльності*.

Великої ваги набуває антропоцентризм, що передбачає різнобічні характеристики, різноаспектні інтерпретації мовностилістичних явищ з урахуванням відомостей інших наукових сфер (психології, культурології, етнолінгвістики, "лінгвістики емоцій", етнопсихології тощо). Такі підходи ґрунтуються насамперед на антропоцентричному, культурологічному, функціональному, когнітивному підходах до вивчення лінгвостилістичних феноменів української мови. Особливо виразним виявилось глибоке занурення в експресивні лабіринти художніх текстів та їх ґрунтовна дискурсивна інтерпретація у зв'язку з пізнанням національної (мовної і концептуальної) картини світу, глибин національної культури.

Антропоцентризм справедливо було визнано одним з основних засадничих принципів лінгвостилістики й встановлено безпосередні зв'язки з іншими методологічними принципами: експансіонізмом, функціоналізмом, експланаторністю, текстоцентризмом та семантикоцентризмом, які всі разом відкрили новий етап у розвитку сучасного мовознавства – *людина в мові*.

Функціональної значущості в художніх текстах набувають різнорівневі експресивні мовні одиниці, що репрезентують експресивну функцією мови, яка виявляється практично в будь-якому мовленнєвому акті поряд із комунікативною. Термін "експресивна функція"

може вживатися як у вузькому значенні (вираження емоційних станів, інтенцій мовця загалом), так і в широкому (засіб передавання будь-якої думки взагалі). Виокремлену експресивну функцію лінгвісти характеризують як базову для мови-системи (поряд із комунікативною) і в безпосередніх зв'язках із такими функціями, як естетична та поетична. Саме останні моделюють емоційно-чуттєвий, почуттєвий та ціннісний спектри, забезпечують створення нового світу емотивно-аксіологічних, експресивних, мовно-естетичних смислів і співвідношень.

Експресивна функція будь-якого мовного знака існує в поєднанні з іншими функціями, її традиційно й справедливо пов'язують зі сферою емотивно-психічної діяльності людини та кваліфікують як властивість мовної одиниці виражати, передавати або викликати емоції, почуття, афективні стани тощо. Лексична експресивність – лінгвостилістичний феномен, мовне й мовленнєве явище обов'язково марковане й певним способом мотивоване. Пропонована монографія містить аналіз способів і засобів вираження (мотивування) лексичної експресивності в художніх текстах досить широкого хронологічного діапазону: від мовотворчості І. П. Котляревського – до наших днів.

У книзі на основі багатого фактичного матеріалу схарактеризовано такі (актуальні для художнього дискурсу різних епох) різновиди мотивації: фонетичний, графічний, словотвірний, лексичний та семантичний, що залучають до свого складу одиниці низки мовних рівнів – фонетичного, графічного, морфемічного, морфологічного та лексико-семантичного. Кожен різновид мотивації має у своєму розпорядженні показники, чинники, що належать до активних безпосередніх вербалізаторів експресивних значеннєвих планів, засобів об'єктивації й реалізації експресивної семантики лексичної одиниці. Із-поміж них виокремлено *фонетичні* (фонологічні) – звукові повтори, звуконаслідування, звуковий символізм, наявність специфічних звукосполук, фонетична екзотичність слова тощо; *графічні* – "курсивне" виділення лексеми; виділення потрібного слова за допомогою "напівжирного" шрифту; написання лексеми великими літерами; винесення слова в окремий рядок або абзац; поєднання кількох слів; поділ одного слова на частини; багаторазове повторення однієї лексеми або її частини; відокремлення кожної букви або складу в слові; транслітерація; прийом графічної трансформації; прийом графічного скорочення

слова; поєднання кількох різновидів графем-інтенсифікаторів; *словотвірні* – афікси суб'єктивної оцінки, осново- і словоскладання; *лексичні* – виразна експресивна внутрішня форма, мотивована зазвичай на словотвірному рівні; *семантичні* – образно-переносні (метафоричні та метонімічні) значення, що виникли внаслідок експресивної (передусім оказіональної) номінації.

Автори висловлюють глибоку вдячність науковим рецензентам монографії – докторові філологічних наук, професору, ректорові Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Миколі Івановичу Степаненку; кандидатів філологічних наук, доценту, завідувачу кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної освіти імені К. Д. Ушинського Ганні Василівні Баран за уважне прочитання роботи, слушні поради та зауваження.

РОЗДІЛ 1. МОТИВУВАННЯ ЕКСПРЕСИВНОЇ СЕМАНТИКИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ФОРМАЛЬНОМУ РІВНІ

Людині завжди належить право вибору тих чи інших мовних ресурсів для формування й вираження своїх думок. Оскільки мислення тісно пов'язане з емоційно-психічною сферою, то емоції, почуття, оцінки, особливості національної картини світу наявні в результатах мовленнєвої діяльності кожного суб'єкта мовлення. Саме тому значна кількість нейтральних лексичних одиниць сучасної української мови має експресивні лексичні відповідники, які протиставляють себе нейтральним словам.

Мовлянин, охопивши поглядом зовнішній і внутрішній світ, добирає відповідну форму для позначення виявленого, знайденого, поміченого. Експресивний лексичний фонд є вторинним явищем у зіставленні з нейтральними, неекспресивними лексемами сучасної української мови. Семантична структура експресивів є дещо ширшою, складнішою, аніж семантична структура номінативів, а отже, має виявлятися у відповідних формальних або неформальних показниках.

Експресивні лексичні одиниці протиставляються нейтральним за своїм змістом, який у перших значно багатший, а також функцією: нейтральним словам властива номінативна функція, а експресивним – експресивна на тлі номінативної. Експресивна функція реалізується передусім за допомогою "заготовок", "напівфабрикатів" [Девкин 1979: 225], які наявні в мовній системі й призначені саме для такої мети – забезпечити виразність висловлення. На думку Ст. Ульмана, функціонують специфічні для кожної мови "способи передавання емоційних відтінків". Вони можуть бути "або фонетичними", "або лексичними", "або синтаксичними" [Ульман 1962:29].

Специфічна семантика та функція – це дві найсуттєвіші ознаки, які лежать в основі критеріїв розрізнення номінативних та експресивних лексичних одиниць. Виявляються вони не лише на рівні змісту (у семантичній структурі слова чи лексико-семантичного варіанта), а й зовнішньо, тобто формально, адже людина, охопивши поглядом

зовнішній і внутрішній світ, підшукує відповідну форму для позначення виявленого, знайденого, поміченого [Гумбольдт 2000:81].

Нейтральні лексеми вважають первинними, а тому й немаркованими щодо засобів вираження експресивності. Маркований лексичний фонд як вторинне явище має арсенал специфічних засобів вираження експресивності. У зв'язку з цим Ш. Баллі слушно зауважував, що "відтінки й градації безкінечні, однак те основне, що наявне в думці, наявне також у її вираженні" [Балли 1961:183].

Кількість експресивних лексичних одиниць, у яких можна спостерігати маркери експресивності, значно перевищує склад експресивних слів із формально не вираженими ознаками експресивності (слова на кшталт *красень, каліка, пуцьверіночок, велетень, орел, горлиця, курка, цукерка, янгол, мара, середнячка, куркулька, неможливість* – про людину, наприклад: *Сиділа на "грудях моїх", мабуть, "середнячка". Бо куркульки я не витримав би, а від неможливіці було б, напевно легше* (Вишня Остап 1963,1: 145)), які належать до кореневих немотивованих експресивних лексичних одиниць. В. В. Виноградов стверджував, що передусім "...у самій мові, а зовсім не в психології мовців..., окрім звуків, форм і знаків, є ще щось, а саме експресія, властива звукам, формам і знакам" [Виноградов 1981: 244].

Проблема вираження лексичної експресивності пов'язана зі співвідношенням плану змісту й плану форми (позначуваного й позначального), зважаючи на те, що "почуттєве, емоційне навантаження несе як слово-знак, так і слово-значення" [Комлев 1969: 113]. Відношення позначуваного й позначального пов'язані з номінацією, яка ґрунтується на взаємозв'язках між лексичною одиницею (знаком, позначальним) і реальним денотатом (позначуваним). Саме тому видається досить суттєвим з'ясування характеру відношень між позначальним і позначуваним конкретних експресивних лексичних одиниць. Можна припустити: якщо експресиви мають свою внутрішню (семантичну) специфіку, то вона має виявлятися також у відповідних формальних показниках.

Між позначуваним і позначальним виявлено відношення двох різновидів: експресивної відповідності (узгодження) й експресивної невідповідності (суперечності, протиріччя, неузгодження) [Лукьянова 1986: 83]. За умови узгодження експресивному змісту лексичної одиниці (позначуваному) відповідає експресивна форма (знак,

позначальне). Звуковий склад має одну чи кілька рис (ознак, показників), на основі яких конкретну лексичну одиницю (лексико-семантичний варіант) можна кваліфікувати й сприймати як експресивну не лише за своїм змістом, а й за формою, тобто експресивність виявляється матеріально та мотивується. Таке мотивування експресивної семантики лексичних одиниць буває різноманітним:

1) фонетична мотивація – *бабахнути, хряснутися, гаркнути, буркотати, варнякати, лопотати, сюсюкати, мимрити, тарабанити, талалай* тощо: *Учора по той бік Дніпра щось **бабахнуло*** (Костенко Л. 2011: 196); *Як **хряснувсь**, так думав, чи хоч цурпалки стара позбирає* (Вишня Остап 1963, 1: 162); *Та пройшла би по селу, та **гаркнула** б так, щоб вікна забряжчали* (Вишня Остап 1964, 2: 30);

2) для писемного мовлення властива також графічна мотивація, яку часто поєднують у художніх текстах із фонетичною, наприклад: *Вона не хотіла їхати до Парижу **нап'ятнадцятьднівобожеякещастя*** (Карпа 2007 а: 15); *Світу не потрібна свобода, тому що вона осердя **тутізараз*** (Дереш 2007 а: 210);

3) морфемічна – *дружечок, ножака, чортяка, звісточка, хмаринька, травиченька, коханячко, чепурушечка, рівнесенький, спатоньки, торбега, діваха, товстенний, черва, мишва, хрестонутися* тощо: *Леді і джентельмени! Ех **дружочки** ви мої! Як садонеш ножакою милу леді просто в серце! І не пікне!...* (Вишня Остап 1965, 6: 90); *Напала ваш садок гусінь, чи лізе на ваші буряки **черва**...* (Вишня Остап 1964, 2: 51); *Ой! Та там же ж **качви** тої як зною!* (Вишня Остап 1965, 6: 160); *Та ще як **чортяка** тобі під самісінький Ганок соловейка принесе* (Вишня Остап 1963, 1: 152); *Тоді вона в третій раз як **хрестонеться**, так відьма та туманом-таманом через Пилипову леваду так і попливла* (Вишня Остап 1963, 1: 311);

4) власне лексична – *мармиза, каракадла, сірість, писанина, підлипайло, ішачити* тощо: *...годі було думати про такі дурниці, як власна **мармиза*** (Карпа І. 2007 а: 8); *Ти, напевне, був якоюсь **каракадлою** типу ящірки* (Покальчук Ю. 2005 г: 181);

5) семантична: *дзиґа* – перен. дуже швидка в рухах, вертлява людина; *еквілібрист* – перен., ірон. надзвичайно кмітлива, хитра, спритна людина; *перекотиполе* – перен. той, хто постійно пере-

ходить, переїздить із місця на місце або не має визначеного в житті місця; *півень* – перен. задерикувата й запальна людина; *дундук* – перен. тупа, неповоротка людина; *жовторотий (жовтодзьобий)* – перен. молодий, без життєвого досвіду тощо: ...*старий пес, він усім казав, що його жінка не танцює* (Андрухович Ю. 2007 а: 91); *Їм хотілося повисіти на шиї у хлопця-велета. П'яні кури* (Андрухович С. 2005: 63); – *Ще пожалкуєш, пацюк!* – крикнув йому навздогін Араменко (Роздобудько І. 2007 г: 109); – *Та якось... це... – залопотів з розкладачки волохань, але Пепа вже рушив до пари кішечок у бікіні* (Андрухович Ю. 2007 а: 91); ...*усі вони мріють одружитися, стати квочками* (Роздобудько І. 2006 а: 219). Цей тип мотивації експресивного значення осмислюється через теорію семантичної структури слова: "Вияв взаємної мотивованості різних понять починається в середині семантичної структури окремої лексичної одиниці як носія багатьох семем" [Русанівський 1988:65];

б) у ролі мотиватора часто функціонує виразна внутрішня форма – *голопупниця, патрач, відсиденти-дисиденти, зубоскал, низько-поклонник, горлохват, зірвіголова, тонкослізка, славолюб, гріховодник* тощо: ...*але я не уявляла, як він їде містом – і лишає очі на отих молодюсінських голопупницях* (Матіос М. 2005: 94); *Ні, патрачу!* Від слова *патрати* (курку, серце, душу, життя) (Матіос М. 2005: 104); ...*якби оці мало-притомні і добре-продажні відсиденти-дисиденти з усієї сили не намагались втовкмачити...* (Матіос М. 2005: 71).

Названі показники-мотиватори лексичної експресивності характеризують її передусім як категорію мовну (статичну), проте в мовленнєво-функціональному (динамічному) статусі, у конкретних комунікативних актах (умовах) ця категорія, окрім типових, узвичаєних засобів, залучає всі можливі механізми, які забезпечують експресивізацію системно нейтральних лексем і "переводять" їх до складу маркованих.

Розмежування системних (мовних) і контекстуальних (мовленнєвих) експресивів передбачає й поділ засобів вираження двох різновидів експресивності. За допомогою маркерів експресивності, або формальних мотиваторів експресивних значень, і неформальних (змістових) мотиваторів експресивної семантики.

1.1. Фонетичні мотиватори експресивності слова

Серед формальних показників експресивності помітна роль належить фонетичним засобам. Наприкінці ХХ ст. фонетичний виражальний потенціал став предметом дослідження багатьох лінгвістів: І. В. Арнольд, С. В. Вороніна, О. П. Журавльова, В. А. Кухаренко, В. В. Левицького та інших учених.

В. А. Чабаненко стверджує, що "можливості української фонетики щодо передачі емотивної експресії зовсім незначні" [Чабаненко 2002: 162], проте ця думка, на наш погляд, дещо категорична, із нею можна не погоджуватися. Ще у стародавній Греції звучання слів привертало увагу філософів. Звукам приписували певну семантику. Так, наприклад **r** – маркувало щось швидке, рухливе, **i** – вузьке, **a** – велике, **e** – вічне, значне. Пізніше теорія звукових асоціацій кваліфікувала звуки **u**, **a**, **r** – як страшні, **i** – радісний, **m**, **n** – ніжні тощо [Пасік 2003: 78]. Звичайно, зазначені асоціації не можуть бути завжди інтерпретовані щодо тих слів, у яких наявні звуки, що їх викликають.

В. М. Телія справедливо зазначає, що цю особливість експресивного значення не завжди послідовно фіксують лінгвісти, хоч "сам ефект експресивності, – на думку авторки, – готується або внутрішньою формою, або екзотичним звучанням слова..." [Телія 1986:12].

Про вплив фонічних засобів на сприйняття значень лексичних одиниць, нерозривний зв'язок між звуковим образом слова (зовнішньою формою) і змістом (внутрішньою формою) писав О. О. Потебня, наголошуючи на нероздільності згаданих понять, їхній взаємозалежності й абсолютній відмінності [Потебня 1993:124]. Ч. Стівенсон вважає, що "звучання слова саме по собі може фізіологічно бути придатним для вираження певних емоцій, і це підтримує сформовані в процесі вживання навички" [Стівенсон 1985:130].

Самі зв'язки між позначальним і позначуваним не є довільними. Це пояснюємо "присутністю", живим життям мови в людському суспільстві, властивістю мовної особистості акумулювати величезний досвід, який накопичений "...завдяки колективному діянню й у дійсності реальній, і в дійсності комунікативній, і в дійсності невербального мислення" [Богин 1990: 25].

Властивість звуків створювати асоціативні значення в мовознавстві номінують звукосимволізмом. "Звукосимволізм – це своєрід-

на імітація акустичного образу окремих фрагментів картини світу звуками людської мови, закріплення за конкретними звукосполученнями певних явищ дійсності, і, як наслідок, – сприймання окремих звуків чи їх сполучень як мовних символів" [Бойко 2002: 105].

Вивчаючи символічні значення українських голосних і приголосних, В. В. Левицький зробив висновок про те, що різні звуки можуть виступати символами певних понять, наприклад, голосні символізують "освітлення", "розмір", "силу", приголосні передають "активність", "твердість" тощо. Деякі звуки здатні символізувати більшу кількість понять. На думку дослідника, найбільший конотативний потенціал мають приголосні **р, м, ц, д, л, в, п, х, т** і голосні **і та а**. Поняття, що містять у собі негативну семантику символізуються більш яскраво, виразніше, ніж "позитиви" [Левицький 1973]. Звичайно, вияв конотативної семантики не може бути забезпечений лише звуковим оформленням. На це вказував і Ш. Баллі: "Тільки значення слова спонукає нас шукати звуконаслідування в тій чи іншій сполучці звуків..." [Баллі 1961: 75].

Лексичні одиниці, для яких характерні фонетичні засоби вираження експресивності, – це передусім звукосимволічні слова. Під звуковим символізмом у лінгвістиці звичайно розуміють наявність зв'язку між планом форми (звучанням) і планом змісту (значенням) лексичної одиниці, хоч насправді звучання й не має нічого спільного з природою позначуваного словом денотата, однак це ніяк не перешкоджає наявності "вторинного звукосимволізму" [Левицький 1973 а: 36]. Виникнення звукового символізму пов'язане з узаємодією "різних видів відчуття" – моторних, акустичних, зорових тощо [Українська мова. Енциклопедія 2000: 537]: **Обмолотилися, обвіялися, обтрієрилися... Обсіялися. Поярмаркували... Оженили, в кого там було кого женити... Оддали заміж, в кого там було кого оддавати...** (Вишня Остап 1964, 3: 106); **Осінній день, осінній день, осінній! О синій день, о синій день, о синій! Осанна осені, о сум! Осанна. Невже це осінь, осінь, о! – та сама** (Костенко Л. 1989: 321); **Ні, Грицька ти не вдереш... То дуже трудна роль... Там трагізму з драматизмом багато...** (Вишня Остап 1964, 2: 11).

Звукосимволізм як формальна ознака експресивної лексичної одиниці – це передусім передавання або своєрідне імітування акустичного образу окремих фрагментів картини світу звуками

людської мови, закріплення за конкретними звукосполученнями певних явищ дійсності, і, як наслідок, – сприймання окремих звуків чи їх сполучень як мовних символів. Наприклад, [ш:] – шепіт, шум, шелест листя (трави, пшениці, жита тощо), шипіння тощо: *Рівномірно, як годинник: –С–с–ш–ш!–С–с–ш–ш!–С–с–ш–ш! І хилиться покірне золоте жито й спокійно лягає покосом...* (Вишня Остап 1988: 120); *Наче шовк, шелестять слова* (Гончар Олесь 1987: 28), *Вох-пш-ш-ш-рясь-рясь-пш-ш-ш!!!. Десятилітній Володька... поночі необачно наступив на пістони* (Антоненко-Давидович Б. 1991, 1: 68); [р] – каркання: *Карателі. І слово яке противне – вороном кармає* (Старицький М. 1989: 401).

Розтягування звука може передавати глибоку інформацію про те, як мовець виявляє своє ставлення до певного явища й оцінює його. Наприклад, почуття захоплення, замилювання, зачарованості природою може передавати лише один інтенсифікований звук [ц]: *Ц-ц-ц-ц-ц !!! Ох і краса ж!* (Вишня Остап 1963, 1: 197); почуття страху передається за допомогою емпатичного розтягування фонемі [р]: *Поліція!!! Б'ють! Кар-р-раул!* (Вишня Остап 1963, 1: 289); інтенсифікований звук [р] дуже часто може передавати імперативність: *Р-р-разойдись! Р-р-разойдись, тобі говорю* (Вишня Остап 1963, 1: 197); *Іс-сх! Побер-р-р-ежись!!!* (Вишня Остап 1964, 2: 19).

Усі інтенсифіковані звуки передають емоції, що за своєю оцінністю розподіляються на негативні та позитивні. Так, наприклад "мінусові" емоції репрезентує звук [а], що позначає погрозу, зневагу: *А-а-а-а! Та-а-ак ви в мене човна взяли?! А- а-а-а?!* (Вишня Остап 1963, 1: 128); *П'ять років?! Па-а-а-а-думаєш! Ми триста років і внутрішніх, і зовнішніх... А ви п'ять років...* (Вишня Остап 1963, 1: 95). Позитивну оцінку передає звук [е]: *Він і боком, і задом, і вигинається, й виправляється, й присідає, й підскакує!! – Е-е-е-е-х!!* (Вишня Остап 1963, 1: 151). Звук [м] може передавати стан незручності мовця: – *Боже! Боже! – М- м-м!...* (Вишня Остап 1963, 1: 98). Розтягування деяких звуків іноді вказує на надмірний, збільшений вияв певної ознаки якогось явища, наприклад, *Пастви твої, пастви – у-у! Як піску морського!...* (Вишня Остап 1963, 1: 124), або ж виявляє ставлення мовця до висловлюваного: *Теща його, прекрасна завжди бабуся, почувши про бажання дорогого зятя придбати собаку, ласкаво й привітно (як і завжди теща) говорить, сильно натискаючи при*

розмові на шиплячо-свистячі приголосні: – **Ссссетера треба! Шшшшикарний ссссобачка в Акуліни Кузьмінішшшшни! Даже сссстойки робить. А головне, акуратний, чистун. Я попрошшшу Акуліну Кузьмінішну! У неї шшшшшвидко ццццуценята будуть! Якщо, на щццццастя, не позззздихають! Дуже породисті ццццуценята!** (Вишня Остап 1964, 5: 263).

Результати психолінгвістичних експериментів дають підстави вважати, що фрикативний [x], який уживають на початку слова, "символізує в українській мові негативну оцінку, можливо тому, що функціонує в таких словах, як-от: *хабар, халабуда, халепа, халтура, халуца, хам, хвища, хирявий* тощо" [Українська мова. Енциклопедія 2000: 537] (...спершу з мене вибивали дурування і примовляли, який я бузувір, опришок, урвиголова, харциз, каламут і навіть **хумород**. На таке противне слово я ніяк у душі не міг погодитися (Старицький М. 1989, 4: 439); *Можна щодня хильнути півкварти* (Вишня Остап 1964, 2: 80)).

Проаналізувавши символічні значення українських голосних і приголосних, В. В. Левицький дійшов певних висновків щодо можливостей різних звуків бути символами денотатів відповідних семантичних шкал. Так, голосні української мови символізують такі поняття, як "освітлення", "розмір", "сила"; приголосні здатні передавати "активність", "твердість" чи "ніжність", "інтимність", як, наприклад, сонорний [л]: *Неначе ляля в льолі білій, Святее сонечко зійшло* (Т. Шевченко), *О мила, біла, сніжнокрила, Ти прилетіла, прибула, І руки навстіж розкрилила, І шовк одкинула з чола* (М. Рильський). В. В. Левицький установив кореляційні зв'язки між шкалами на фонетичному й семантичному рівнях, довів безперечну їхню подібність, зробив висновок про транспозицію "одних різновидів відчуттів в інші" [Левицький 1994: 43]. Цікавими є й пізніші спостереження автора щодо кореляції експресивного значення слова та його фонетичною мотивованістю. Хоча конотативне значення лексичної одиниці не збігається повністю з фонетичною мотивованістю, проте значною мірою зумовлюється нею [Левицький 1994: 31].

Виділення лексем із фонетичними показниками експресивності ґрунтується передусім на виразності, незвичності, нетиповому фонетичному оформленні слова, яке нетрадиційно виражає відповідне значення. Інколи буває важко визначити основу мотивації експе-

сивної лексичної одиниці (форма чи зміст), установити пріоритет експресивної форми чи експресивного значення (смислу). Ш. Баллі надавав перевагу значеннєвому плану слова, уважав, що він апелює до асоціативних зв'язків із певним звуковим комплексом: "тільки значення слова спонукає нас шукати звуконаслідування в тій чи іншій сполуці звуків..." [Балли 1955:75]. Проте незаперечною залишається думка: узгодження звучання слова та його значення – найсприятливіші умови для реалізації експресивної функції лексичної одиниці. Отже, особливості фонетичного оформлення слова-знака мають знаходити своє відображення й у його лексичному значенні.

Зв'язок символічної звукової форми слова з його конотативним значенням виявив О. П. Журавльов, який наголошує, що експресивна форма не лише підтримує конотативне значення, а й посилює та увиразнює його. Лінгвіст зазначає: "між ступенем конотативної та експресивної виразності слова та ступенем вияву фонетичного значення його звукової форми наявний прямий зв'язок" [Журавлев 1974: 133]. Досить слушною є думка вченого про "зрушення значення в бік символіки звучання" внаслідок метафоричного вживання лексичних одиниць [Журавлев 1974: 141], наприклад: *...а мені все вчувається, що в хатині хтось є і рубанок ніби шепоче: ч-ши...ч-ши...* (Тютюнник Григір, 2, 64); *Не бува бароко барикад* (Костенко Л. 1989: 145).

До лексичних одиниць із фонетичними показниками експресивності слід зараховувати передусім слова зі звукосимволічними та звуконаслідувальними основами (коренями), у яких наявні такі елементи:

1) "неприємні", за В. В. Левицьким, приголосні [х], [ш], [ж], які асоціативно пов'язані з ядерними конотативними семами – 'емотивністю' та 'оцінністю' зі знаком "мінус": *хававкати, хавчати, хакати, халабуда, халамидник, халєпа, халтура, халупа, хам, хамаркати, хамло, хамлюга, хандра, харамаркати, харапудитися, харциз, хверцювати, хвиськати, хвища, хвойда, хиряк, хлистати, хлюст, хлющати, хльорка, хльосткий, хмикати, хникати, хоркати, хтокало; шамкати, шамотіти, шварготіти, швиргати, шарахатися, шваби (німці), шпиняти, шкабарчати, шарлатан, шарпак, шахрай, швендя, шпацірувати, шекерявити, нишпорка; жантільний, жлуктити, жмикрут; хамелеон, хвицатися, хвіст, хвороба, хникати,*

шакал, шипіти, шугати, шельма, шарманка, швиргати, шкапа, жахний, дженджик, жбурляти, жалючий, жовч, жонглювати, жорсткий, жук тощо. Чимало таких лексем актуалізують ядерні конотативні семи емотивності та оцінності зі знаком "мінус" унаслідок активної дії образного компонента значення, творення вторинної семантики, наприклад: ...життя ця **шереп**а могла б собі обірвати й жменею пігулок, яких удома вистачало по саму горлянку (Ульяненко О. 2009: 10); Машина тепер котила поржньою вулицею, обганяючи поодинокі розбиті **шарабани**, що тяжко було назвати машинами (Ульяненко О. 2009: 65); **Жерти** в нього не було ніколи нічого, бабок теж не було, так що ми пішли удвох в якусь дешеву харчевню, він знав, що і де можна похавати недорогого (Покальчук Ю. 2005: 167); Вони з Максом давно не бачились, і яось пішло добре все і **нажлуктились** добряче (Покальчук Ю. 2008: 207); **Найдурніше** те, що він сам ніколи не зміниться, хоча зараз ця думка настирно **шарпала** його (Ульяненко О. 2009: 15); Макар з ноутбуком біля вікна бутерброд **шматує** (Дашвар Люко 2009: 49); ...миє руки, раз-по-раз розпаковуючи новий **шматок** антибактеріального мила, попередній **жбурляючи** в смітник (Іздрік 2006: 126); Ми пожадливо й похапцем ловили манну інформації ... Ми **напихалися** нею по саму зав'язку (Іздрік 2006: 46);

2) поєднання "неприємних" приголосних із "неприємними" голосними [у], [и], [е], за В. В. Левицьким: **хиряк**, **відчикрижити**, **шугати**, **шельма**, **жебоніти**, **жевжик**, **жевжикуватий**, **жеретія** (гадюка, що лазить по деревах), **живодер**, **живоїд**, **живолуп**, **житуха**, **жерти**, **чикилдиха** (горілка), **хильнути**, **жарити**, **шипіти**, **хибкий**, **хижак**, **хиріти**, **шелихвіст**, **жеребець** – про чоловіка, який чим-небудь нагадує цю тварину, **живчик** – про вертлявого, рухливого чоловіка легковажної вдачі, **жила**, **жупел** – те, що наводить страх, опудало, **штрейкбрехер** тощо: **Та як же ж не ти, коли й руки в шейминої дівчини в смальці...** (Вишня Остап 1964, 2: 116); ... а так щоранку віжками **оперіжеш**, от воно в хаті тихо... (Вишня Остап 1964, 5: 68);

3) повторення однакових складів – **абракадабра**, **бабахати** (**бабахнути**, **бабахнутися**), **бебехнути** (**бебехнутися**), **видовище**, **гергепа**, **цигикати**, **хихикати**, **довгоголовий**, **змикитити**, **викараскатися**, **гоготати** (голосно, нестримно сміятися), **вишпетити** (дуже вилаяти), **затирити**, **нашкварювати**, **ошалапутити** (обдурити),

канюка, нерозторопний, потирити (понести), талалай, таратайка, татарва, татакати, тинятися, тутукати, розкокошитися (почати проявляти смішну зарозумілість, запальність; розгарячитися), розкумекувати, тарарам (буча, скандал), прибамбаси, улюлюкати, утирити (украсти), утиритися, тетеріти (раптово бентежитися, ніяковіти, розгублюватися), ошелешений, чимчикувати, шушукатися; а також переносні значення іменників (бабак, дундук, зараза, каракатиця, тетеря, цяця) та лексико-семантичних варіантів дієслів – відбарабанити, вкрутитися, гагакати (викрикувати, голосно співати тощо), гагакнути (ударити), гатити (витрачати що-небудь марно), гнітити (викликати важке й болісне почуття), каламутитися (бути неспокійним; бентежитися, хвилюватися), кип'ятитися (дуже хвилюватися, сердитися, гарячитися), каркати (віщувати, накликати нещастя, невдачу), колотитися (бурхливо виявляти незадоволення, незгоду; бушувати, зчиняти сварку), кукурікати (не маючи іншого виходу, перебувати десь, очікуючи кращих обставин, умов), лютитися (про надзвичайно сильний мороз), сюсюкати (підроблятися під рівень розвитку, склад мислення, мову і т. ін. кого-небудь (звичайно дитини)), шушукати (тихо шуміти, шелестіти) тощо: *Ми **зиготіли** у відповідь і вдавали імбецилів* (Андрухович Ю. 2007 в: 154); *У Стаса завжди є спирт. – І зла баба, – **хихикнув** лейтенант* (Ульяненко О. 2009: 114); *Решта – невимушена балаканина про різні чоловічі **прибамбаси*** (Роздобудько І. 2007в: 11); *Вона більше нікого не називала "зайченятком" чи "гусочкою", не посміхалась ... і не **сюсюкала*** (Андрухович С. 2007: 121); *Дівчата заверещали від захвату, хлопці **заулюлюкали**, баян завів мелодію* (Дашвар Люко 2008а: 43); *Зйомки проводилися в одному із клубів, хоч як дивно, із доволі не гидкими, як на київський клуб **бебехами*** (Карпа І. 2008: 81); *...може він і свою **кікімору** покине* (Карпа І. 2008: 200);

4) повторення одного приголосного в поєднанні з різними голосними: *вибевкати, втелющитися, втерєбитися, гателити* (жадібно їсти), *зуготіти, зугнити, зугнявіти, зазіхати, збабіти, зверзти* (сказати дурницю, нісенітницю), *чучверіти* (робитися, ставати корявим, шкарубким, грубим; // нидіти, слабнути, хиріти від чого-небудь), *люляти* (колихати, приспівуючи), *каюк* (кінець), *недолюдок, обლობизати* (поцілувати), *паплюжити, ошелешити, потовкмачити* (побити), *потрапезувати, потріскати* (поїсти все або багато чого-

небудь), *цяцькатися, шушваль, чучело* (опудало), *зиготати* (голосно й нестримно сміятися; реготати), *гелготати* (голосно, нерозбірливо, незрозуміло розмовляти; галасувати), *бобиль* тощо, наприклад: *...схилившись на свої гігантські клунки, спала бабця...* (Карпа І. 2008: 76); *Я купив пучечок зіщуплених пролісків...* (Костенко Л. 2011: 271); *Маю від фірми добрий транспортний засіб, майже нового білого "Опеля" – мотатися у справах фірми...* (Костенко Л. 2011: 6).

Найчастіше повторення одного приголосного в поєднанні з різними голосними виявляємо в оформленні дієслів зі значенням звучання, мовлення, як-от: *бубоніти, таракотіти, торохтіти, гуготіти, квоктати, щебетати, бурмотати, белькотати, каркати* тощо. За допомогою зазначеного прийому формується семантика різкості, напруження, підсилення вияву ознаки певного явища: *Орися солі взяла, продавщиця на неї бубоніла* (Дашвар Люко 2008 а: 127); *Вона любить багато говорити. Без упину таракотить – і не розуміє мене* (Малярчук Т. 2007 б: 43); *Стас якось дивакувато хихотнув* (Ульяненко О. 2009: 114); *Газові печі досить весело гуготіли зсередини, вже від самого цього звуку робилося тепло* (Андрухович Ю. 2007 в: 35); *Це так, коли займаєшся коханням і несподівано дістаєш ляпаса, – завоктав Магріб* (Ульяненко О. 2009: 135); *Пан Міхал, пан Міхал, – прокаркав він стурбовано* (Андрухович С. 2007: 41); *І я без вас... І я без вас... – торохтіла. – Це ж щастя яке* (Дашвар Люко 2008 б: 128);

5) повторення одного голосного в поєднанні з різними приголосними: *агакало, балагурити, баламут, баламутитися, барахло, валандатися* (ходити без діла, вештатися), *втелентувати, втелепати* (зрозуміти), *втеребити* (всунути), *галакати* (голосно розмовляти), *гороїжитися, зателепатися, зачухувати* (виправляти наслідки якої-небудь невдачі), *костричитися, непереливки, чапати, лементувати, репетувати, кебета, мегера, розтелєпа, лисичити, обчикрижитися, приндитися, притирити* (привести кого-небудь кудись (переважно силою або умовлянням)), *розумувати, тарабарщина, бузувір, каламутитися, сокорити, турнути, чикилдиха* (заст. горілка низької якості), *шелєпа, шерєтувати* (швидко, безугавно говорити), *шахер-махер, шахри-махри, шурувати* (розвивати енергійну діяльність, діяти завзято, із азартом) тощо: *...по телебаченню*

крутили **печерний римейк** ... (Костенко Л. 2011: 263); Дядько Роман казав, що треба трактора терміново зібрати, – **ляпнула** дівка і язика прикусила (Дашвар Люко 2008 б: 7); Ой, пуся. Ти тільки подумай, – **защebetав** Магріб (Ульяненко О. 2009: 133); Вчора приніс їй **оберемок** рожевих тюльпанів (Костенко Л. 2011: 203); У нас тут такі бувають персонажі, хоч намордник їм на **фізіономію** одягай (Костенко Л. 2011: 136); ...нарешті голос, зовсім незнайомий, на слух пропитий або з похмілля **зашкабарчав**: – їдь до моргу (Ульяненко О. 2009: 81);

б) наявність у фонетичному оформленні слова "неприємних" сполук приголосних, які асоціативно пов'язані з пейоративним змістом лексичної одиниці. Передусім негативно сприймаються звукосполуки з вібрантом [р] та звукосполученням [бр]: **бракороб**, **бредня**, **бренькати**, **бабратися** (повільно що-небудь робити; копатися), **брехати**, **бридкий**, **бридота**, **бришкати** (поводитися чванливо; чванитися, задаватися); **брутальний**, **бряжчати** (невміло або недбало грати на музичному інструменті), **брязнути** (із силою кинути, ударивши об що-небудь), **брьохнути** (кинути з силою, ударивши об що-небудь), **вергати** (із силою кидати, шпурляти), **верзяти**, **брикати**, **брити** (влучно, гостро ганити кого-небудь), **бродити** (повільно рухатися, пересуватися), **бруд** (розпуста, аморальна поведінка, нечесні вчинки), **брязало**, **брякнути** (перен. сказати щось не до речі, не до ладу; бовкнути) тощо: *Як хряснуєсь, так думав, чи хоч цурпалки стара позбирає* (Вишня Остап 1963, 1:162); *Та пройшла би по селу, та гаркнула б так, щоб вікна забряжчали* (Вишня Остап 1964, 2: 30); *Ми вже як нацменшина, кожне мурло тебе може образити* (Костенко Л. 2011: 23); **Брудота**, **бридота** і **несмак** (Карпа І. 2008: 27); *А я, може, хочу іномарку меланжевого кольору, а не цей твій помальованийий рекламою **драндулет*** (Карпа І. 2008: 20);

7) відчуття неприємності викликає також звук [р], який утворює інтенсифікатори з іншими приголосними, наприклад, такими, як [б], [д], [х], [г]: [бр], [др], [хр], [гр]. Символічними ці сполуки постають в експресивах на кшталт **дремнути**, **бабратися**, **відрубувати**, **хрипіти**, **грохати**, **гримати**, **драпати**, **дрейфити**, **брякнути**, **брязнути**, **бридота**, **брикати** тощо, наприклад: *Ми **бабралися** в жалюгідних заростях, ніби мухи в павутинні* (Андрухович 2007: 307); *Стьопка заколисав доньку, вдягся і **дремнув** на двір* (Дашвар Люко 2008:

136); *Брехня!* – мамка аж **хрипить** (Дашвар Люко 2008: 139); *Для чого директору музею ... грохати* одного зі своїх постійних годувальників (Кокотюха А. 2007: 222). Особливо активно виявляє себе звукосполука [др]: *драб* (діал. обідранець, босяк), *драбиняк* (дуже худий, з випнутими ребрами кінь), *драглий*, *драглистий* (дряблий, обвислий), *дразливий*, *дракон*, *драконівський*, *драла* (швидко тікати куди-небудь), *драматизм*, *дрантивий* (діал. поганий, негідний; //слабий), *дрантя* (про все негідне, погане, непридатне), *драпати* (*дряпати*) – швидко відступати, залишати яку-небудь територію, *драпіжка* (*дряпіжка*) – здирство, грабіжництво, *дрейфити* (боятися труднощів, небезпеки; лякатися, розгублюватися), *дремнути*, *дренчати* (*дренькати*), *дренькіт*, *дризнути* (швидко побігти, утекти або сильно вдарити кого-небудь), *дріботіти* (говорити дуже швидко, скоромовкою), *дріб'язок* (щось незначне, неважливе, нікчемне), *дрімайло* (надто млява, неуважна людина, яка завжди ніби дрімає), *дрочити* (викликати в кого-небудь гнів, роздратування; дратувати), *драїти* (гостро критикувати, лаяти), *дрібнота* (люди, які займають невисоку посаду або незначне місце в суспільстві), *дрімати* (надто мляво, повільно робити що-небудь, не виявляти активності; зволікати), *дряпучий* (який виявляє різкість, грубість у поведінці, любить суперечки; задирливий), *дряхлий* (надзвичайно старий, зношений, ветхий (про предмети), *проциндрити*) тощо: *Ничипориха дременула* кудись, і я одна лишилася... (Дашвар Люко 2008 б: 173); *Але вся я краще за тебе, – спокійно відрубувала Цвєтка* (Малярчук Т. 2006 ж: 157); *...встановлювали драконячий режим до 16 років* (Андрухович Ю. 2007 в: 53); *Дорогий друже, мене звать Антуан Флері, – задріботів* перекладач (Роздобудько І. 2007 г: 24);

8) наявність у фонетичній формі слова звукосполук, які передають відхилення від нормативного мовлення або відтворюють звукові ефекти, які супроводжують певні динамічні, раптові (несподівані) рухи, дії тощо: *бозкати*, *булькати*, *бурчати*, *варнякати*, *гарикати*, *гаркавити*, *гугнявити*, *джеркотати*, *дзенькати*, *жебоніти*, *гелґотати*, *лящати*, *мурмотати*, *мурмотіти*, *ляскати*, *мимрити*, *миркати*, *тріскотіти*, *харамаркати*, *бевкати*, *хникати* (говорити плаксивим голосом); *чалапати*, *шкандибати*, *човгати*, *шастати*, *дотарабанити* (дійти), *брьохатися*; *гехати*, *гатити*, *хльостати*, *ляскати*, *бебехнути* (кинути із силою), *бемкати*,

беркуцати (раптом падати, перекидаючись), *беркуцьнути* (ся), *бехати* (важко падати; сильно бити), *бурхнути* (швидко рушити вперед), *трахкати*, *хлопати*, *брязкати*, *бацати*, *чвакати*, *цмакати*, *теленкати*, *дзенькати* тощо: *Біпкала сигналізацією Іллевого авта номер 2 ... тирлиґала в ньому на Інтернаціональну площу* (Карпа І. 2008: 205); *І вже коли почав лушпарити крижаний дощ... Черговий теракт, – пискнув роздратовано Маґріб* (Ульяненко О. 2009: 34); *...рахували витрачені гроші, зойкали й бідкалися* (Дашвар Люко 2008 б: 54); *Це що тут за старе хаботиття крутиться?! – як гаркне. Баба ледь не зомліла* (Дашвар Люко 2008 б: 162); *Вже кілька ночей підряд дружина торочить про холодні і гарячі страви, напої та солодке, а він лише зараз втямив, про що це вона* (Кононенко Є. 2006 б:160).

Звукосимволізм передусім властивий дієсловам, мотивованим вигуками та звуконаслідувальними словами, оскільки звучання (вимовляння) – це реальність, яку завжди сприймають у зв'язках із семами 'динамічність' і 'повторюваність'. Інтер'єктиви слугують семантичними та фонетичними мотиваторами похідних дієслів і становлять основу їхньої експресивності: *Тільки наважився струсонути – воно, лиха личина, хай бог простить, тільки – дз-з-з! Та в самісінький же ваш ніс: раз!* (Вишня Остап 1963, 1:179); – *М-м-ме! І стрілою в яр!* (Вишня Остап 1963, 1: 176). Звукосимволічні слова усвідомлюють як нетипові, незвичайні на тлі нейтрально-номінативних або фонетично немотивованих (*нумкати*, *айкати*, *агакати*, *гейкати*, *гетькати*, *пхекати*, *тюкати*, *окати*, *фукати*, *акати*, *ехати*, *говкати*, *кишкати*, *кукукати*, *собкати*, *кудкудакати*, *нявкати*, *кахкати*, *кишкати*, *тпруськати* (відганяти кота), *рохкати*, *хрюкати*, *цявкати* тощо). Метафоризувавшись, вони активно функціонують у художніх контекстах для емотивно-оцінної та образної характеристик мовлення персонажів і слугують основою для оказіональних новотворів, наприклад: *Василина пхека на Деміда!* (Карпенко-Карий І. 1985, 3: 21); *Ось не мамай мені над душею!* (Вишня Остап 1988, 1: 116); – *Тю-тю-у! – Не тюкай...* (Винниченко В. 1989: 382); – *Тату! Не татуй, коли старші говорять* (Старицький М. 1990, 5: 19); *Ухрюкалась [набридла] мені ваша ферма!* (Гончар Олесь 1988, 76: 44) (порівняймо з діалектним словом *ухоркатися* (утомитися)). Особливо активно звуконаслідувальні слова та вигуки

вживані в художніх творах, експресивізуючи висловлення та значно ширші контексти (*бабахнути, арярякати, агакати, екати, бульботіти, зааяякати, патьпадьомкати, хахакнути* тощо): *І бабахнуло в сараєві...* (Вишня Остап 1963, 2: 86); *Туди вже дивіться, куди вам ближче! І бабахкайте!* (Вишня Остап 1964, 5: 329).

До фонетичних засобів експресивності, не пов'язаних зі звуко символізмом, належить власне фонетична своєрідність лексичної одиниці, яку сприймають як "фонетичний екзотизм" у зв'язку з характерним для неї "чужим", незвичним із погляду типової української фонетики звуковим оформленням. Більшість "фонетичних екзотизмів" – це колишні запозичення передусім із грецької та латинської мов. Такі слова виявляють специфіку фонетичної форми, яка виконує функцію актуалізації експресивного значення. Так, до фонетичних ознак слів, запозичених із старогрецької мови, належить губно-зубний фрикативний [ф], який стоїть на початку слова [Сучасна українська 1973: 127]. Його наявність у звуковій формі лексичної одиниці сприймається як факт чужої, запозиченої фонетики – "екзотичної форми", яка є одним із засобів передавання експресивного змісту, наприклад: *фальшивка* (фальшивий, підроблений документ, а також підробка чого-небудь), *фанабер* (надто горда, пихата, чванлива особа), *фанаберія* (безглуздий, невмотивований учинок; примха, дивацтво), *фанфарон* (пихатий, гоноровистий, зарозумілий базіка; хвалько), *фанфаронада* (хвастощі), *фат* (самовдоволений франт, джиґун; особа, що любить похизуватися), *ферт* (самовдоволена, розв'язна людина; франт, джиґун, жевжик), *фіґліміґлі* (витівки, штуки, хитрощі; залищання, любовні справи), *фіфа*, *франт*, *фурія*, *фітькати*, *форсити*, *франтити*, *фабрикувати* (робити, створювати що-небудь ганебне, підле, брехливе, сприяти формуванню чого-небудь (звичайно негативного)), *фанатик* (людина, пристрасно віддана якій-небудь справі, захоплена якоюсь ідеєю, що нерідко робить таку людину однобічною, обмеженою), *фарисей* (лицемірна людина; ханжа), *фарс* (грубий жарт, блазенська витівка), *фасон* (показний шик; хизування, форс, франтівство), *феєричний* (який являє собою незвичайне, фантастичне видовище; казковий, чарівний), *феєрія* (незвичайне, фантастичне видовище), *фея* (про жінку, яка чарує своєю грацією, красою тощо, яка робить добро, приносить щастя тощо), *фиркати* (сердитися, висловлювати

незадоволення): ...йому теж слід завести котика і він буде так само щасливий, як і ця **фіфа**, якій виразно було вже під сорок (Покальчук 2005 а: 201).

Фонетичним маркером лексичної експресивності може бути архаїчний префікс, який забезпечує незвичне звукове оформлення лексичної одиниці: *ка-верза, ка-верзний, ка-верзник, ка-верзниця, ка-верзність, ка-верзувати; су-тяга, су-тяжницький, су-тяжниця, су-тяжничати, су-ціга; чи-чиркнути, чи-крижити, чим-чи-кувати, о-сто-гідити, о-сто-чортити, о-сто-бісити* (до краю обриднути), *о-студентитися*: **Остудентилася з першої спроби, талант до мов визнавали всі** (Меднікова М. 2006: 31).

Особливе фонетичне оформлення можуть мати прізвиська персонажів творів художньої літератури. Такі антропоутворення вирізняються експресивною значущістю, сприймаються як специфічний засіб увиразнення художнього мовлення й передавання авторського ставлення до них. Саме незвичне акустично-артикуляційне оформлення прізвиськ героїв прози О. Гончара передає їхній національний колорит, привертає увагу й викликає інтерес до змісту: *Байцур, Зюзь, Келеберда, Килигей, Кульбака, Кушугум, Сапіга, Чечіль, Шкарупа, Штепа* тощо.

Для реалізації експресивних значень значущими є мовний (експлікує експресивність на лексико-семантичному рівні) і позамовний (формує чинники, які впливають на модифікацію комунікативних смислів) контексти.

1.2. Графічні мотиватори експресивності лексем

Зосереджуючи увагу на певному фрагменті картини світу, суб'єкт мовлення, зокрема автор художнього тексту, намагається виділити його з навколишнього середовища, підкреслити винятковість зображуваного й одночасно донести потрібну інформацію до реципієнта. Для досягнення такої мети письменник послуговується низкою мовних засобів. Одним із таких інструментів є графемі-інтенсифікатори, які дозволяють передати в писемному мовленні експресивну семантику, що в усному мовленні утворена інтонаційними акцентами. Графемі-інтенсифікатори є не досить поширеним, а скоріше навіть винятковим явищем у художніх текстах. Проте деякі автори, наприклад, Остап Вишня, Любко Дереш, Ірена Карпа та інші демонструють широкий спектр інтенсифікувальних можливостей графічної системи. Використання графем-інтенсифікаторів зазвичай носить індивідуалізований характер, тому більшість із них трактуємо як авторські неологізми в плані форми.

Аналіз текстів класичної й сучасної української літератури дозволив виокремити такі різновиди графем-інтенсифікаторів: "курсивне" виділення лексеми; виділення потрібного слова за допомогою "напівжирного" шрифту; написання лексеми великими літерами; винесення слова в окремий рядок або абзац; поєднання кількох слів; поділ одного слова на частини; багаторазове повторення однієї лексеми або її частини; відокремлення кожної букви або складу в слові; транслітерація; прийом графічної трансформації; прийом графічного скорочення слова; поєднання кількох різновидів графем-інтенсифікаторів.

Прийом **"курсивного" виділення лексеми** в писемному тексті дозволяє авторові зосередити увагу читача на лексемі, яку, очевидно, в усному мовленні виділено інтонаційно. Найчастіше, курсивують слова, що поза контекстом мають номінативну семантику, яка не ускладнена експресивними семами, наприклад: ...та, бачся, *"теж відмінниця"* (Забужко 2004 б: 41); Кварц! У тебе ж *пальця* немає! (Дереш Л. 2007 а: 265); Допоки я не оголошу нового сезону *полювання* в Гельсінкі (Карпа І. 2007 в: 236); ...до найближчої станції дороговкази обіцяють цілих шість чи навіть сім з половиною

кілометрів (і ті кілометри, поза всякими сумнівами, були *гуцульськими*) (Андрухович Ю. 2007 а: 182); Я пишу жіночу прозу (Карпа І. 2007 в: 178); Якось водномить усе стало реальністю і можливістю, *історичною можливістю*, уявляєш? (Андрухович Ю. 2007 в: 301); Дунусь не мав сили обернутися, щоби подивитися, як задалеко їхні *заготівельники* (Матіос М. 2006 б: 63). Графічне виділення номінативних лексем призводить до того, що їхня семантична структура ускладнюється, бо продукуються значеннєві складники емоції та оцінки.

Прийом **виділення потрібного слова за допомогою "напівжирного" шрифту** виконує таку ж функцію, як і прийом курсивного виділення лексеми: *Він пробує звільнитися від логосу, і **фокус розкривається*** (Дереш Л. 2007 а: 264); *Тому що насправді у тебе була сестра* (Забужко О. 2004 д: 25); – *Бодя... чи як тебе там... Володя... – Михайло, – підказав наркоман. – **Михайло!** – промовив кіт зневажливо* (Дереш Л. 2008 б: 21, с.106); *А бачиш? Я **видів то!*** (Дереш Л. 2007 а: 70); ***Тупик. Рейки. Хмари. Свист у вухах. Терезка обвилася телефонним шнуром, як удавом, і притулила слухавку до вуха*** (Дереш Л. 2007 а: 106). Іноді можемо спостерігати виділення напівжирним шрифтом речень і навіть абзаців. Такий прийом дозволяє авторові прозового тексту передати вкрай важливу інформацію, зокрема, винятковий психоемоційний стан героя. Так, наприклад, у романі "Архе" Любка Дереша, де велику увагу приділено опису емоційного стану героя під дією наркотичних речовин, його думки та їх реалізацію письменник часто передає за допомогою описуваного графічного засобу: ***Не наважується відвести погляд від безконечних гектарів незайманого простору. Біле. Усе, що він бачить перед собою, – це білий колір. Усе, що він пам'ятає, – білий колір. Арктика*** (Дереш Л. 2007 а: 290).

Написання лексеми великими літерами також є інструментом актуалізації інтенсивно-параметричної семантики: *Чи подати клопотання в Кабінет Міністрів про надання селу Магдебурзького права, щоби заборонити **ТАКІЙ** молоді швендіти туди-сюди без діла?* (Дереш Л. 2008 б: 97); *При цьому зуvidів щось **ТАКЕ**, від чого йому зірвало шифер із цвяхами й кроквами* (Дереш Л. 2007 а: 117); *Так-от: завалюю, значить, я в триста третю, у сумці снаряд "чорнило", а ти знаєш як я заходив, нє? Я **НОГОЮ** двері відкривав!*

(Дереш Л. 2007 а: 110); *Кілька разів вона вже заходила в озеро, але відразу ж із пицанням вибігала й кричала, що вода страшенно тепла. Та що там, КИП'ЯТОК* (Дереш Л. 2008 б: 73); **МЕНІ ПОСТАВИЛИ П'ЯТІРКУ** (Дереш Л. 2008 а: 21). Наведені приклади виразно демонструють процес формування в денотативних словах експресивної семантики. Виділення лексем призводить до інтенсифікації ознак, які вони передають.

Прийом **винесення слова в окремий рядок або абзац** вказує на виняткову значущість виділеної лексеми. Цей прийом максимально активізує сприйняття реципієнтом текстової інформації: *...спочатку було*

СЛОВО (Дереш Л. 2007 а: 253). Поглиблений зміст лексеми автор передає за допомогою незвичної форми: *Певно, в такі-от вечори і приходить*

Смерть (Карпа І. 2007 в: 178). Експресія у таких лексемах є обов'язковим складником. Вона викликає в читача певні емоційно-оцінні реакції, наприклад:

Тиша.

– *Телефон класний, – сказала, повісивши слухавку назад* (Дереш Л. 2007 а: 106).

Прийомам **поєднання кількох слів** також послуговуються автори українських прозових текстів. Цей прийом поділяємо на два різновиди. Перший – суцільне злиття кількох слів – утворює незвичні за формою лексичні конструкції, які мають складну за своєю структурою семантику: *Дівчатка ж від 4-х до 7-ми намагаються переплавити куклумашу в лялькубарбі* (Іздрик 2009: 186); *Вона не хотіла їхати до Парижу **нап'ятнадцятьднівобожеякещастя*** (Карпа І. 2007 а: 15); *Світу не потрібна свобода, тому що вона осердя **тутізараз*** (Дереш Л. 2007 а: 210); *Тому покоління, котре відходить зі скрипом, – це не якесь там коліно шістдесятників, вісімдесятників чи – **господипомилуйскажітьалілуя** – дев'яностиків* (Дереш Л. 2007 а: 252); *А Євка так мріяла хоч із місяць не чути цього дикого юкрейніан рашена в **селопрестоличеному** виконанні* (Карпа І. 2007 а: 14); – *Не буде, – твердо пообіцяла собі пані Рома **Міждвохчоловіків*** (Андрухович Ю. 2007 а: 148); *Бриніло в мізках:*

Остап 1963, 1: 308); *Коли це плиз-плиз-плиз! Поплавок! Сіп! – Є!! Ага! Лови, жінко, лови-лови-лови! Держи! Впіймала?* (Вишня Остап 1963, 1: 133); *Тільки аж-аж-аж ондечки зуби вишкірили...* (Вишня Остап 1963, 1: 186). Остап Вишня іноді може вдаватись і до повтору певних частин слова, що найчастіше призводить до зображення дуже сильної емоції мовця: *Як у думі, пам'ятаю... Вийшов би оце. Смирись! Рас... Распрасмирись!... А тепер...* (Вишня Остап 1963, 1: 79).

Ще одним способом утворення експресивної семантики в лексемах номінативного типу є прийом **відокремлення кожної букви або складу в слові**: *Скажіть "алілуя", і ви врятовані. Скажіть це. С,К,А,Ж,І,Т,Ь* (Дереш Л. 2007 а: 252); *К а с а н д р а ка же лю д я м, який є світ насправді. А Г е л е н ка же ї м т е, що в о н и х о ч у т ь п о ч у т и* (Забужко О. 2004 в: 198); *...ця Римочка зненацька виявилася д и т и н о ю, такою самою, як і Дарка* (Забужко О. 2004 б: 41). Цей прийом спостерігаємо вкрай рідко. Його застосування видається доречним тоді, коли передають zdeintensifikovanu дію або уповільнений процес, наприклад:

Зненацька... Зад з во ни в... Те леф он...

Міліціанти... З а в м е р л и...

Г'єньо... За в м е р...

Олежик... Зав ме р... (Дереш Л. 2007 а: 230).

Транслітерація, порівняно з описаними графемами-інтенсифікаторами, є більш традиційним способом виділення необхідної лексеми, її застосовує ширше коло українських прозаїків. Іншомовні вкраплення в український текст, під час яких часто запозичують не лише семантику, але й форму слова, є тенденційним явищем в українському мовному просторі. У художньому творі взаємодія ресурсів різних мов може відображати реальне мовне становище, може бути витонченою авторською грою, засобом "пригнічення" певної мови, вираження неприязні до неї, може свідчити про низьку або високу освіченість автора чи персонажа. Це призводить як до мовного збагачення, так і до мовного засмічення, хоча останнє, на жаль, трапляється значно частіше. Сучасна українська проза досить часто демонструє транслітерації з англійської, німецької, польської та інших мов, наприклад, **бай, бойфренд, бестовий, хай, мані, фейс; бандана, кіндер, фатер, бус, кнайпа; бімбер, фраєр** та багато

інших: її **бойфренд** рвонув із свого загадкового бізнесу (Забужко О. 2009: 88); ...знайшла б собі якогось правильного типошу, який ніколи не спав із бабою, і все було б **гум!** (Дністровий А. 2003: 70); **Мементо морі**, – сміється він і пливе до берега (Дністровий А. 2003: 144); ...там є така **кнайпа** в самому що не є старому місті... (Андрухович Ю. 2007 в: 13); Така собі революція, **революшн намба ван** (Андрухович Ю. 2007 в: 52). Найчастіше послуговування транслітерацією призводить до формування експресивної семантики, бо незвична форма є ознакою продукування ширшого семантичного спектру, особливості якого залежать не лише від того, що саме хотів передати автор, а й значно від того, як сприймає сказане кожен конкретний реципієнт.

До графем-інтенсифікаторів зараховуємо також **прийом графічної трансформації**, який виявляє себе за допомогою низки формальних засобів і реалізує особливості авторської мовної гри. Так, автори художніх текстів можуть уносити зміни в оформлення тієї чи іншої лексеми, які вказують на те, що слово, унаслідок дії мисленнєвих операцій конкретного суб'єкта мовлення, здобуває експресивний компонент семантичної структури, який нарощує від одного до кількох складників конотації. Унаслідок таких перетворень може формуватися іронічно-гумористична семантика, наприклад: *Для нас вона вигадала свої **студради** (які ми не могли не називати **стук-радами** – само просилося!)* (Андрухович Ю. 2007 в: 89); *В заголовку замість **СТАЛІН** стояло ... **СТАРІН*** (Андрухович Ю. 2007 в: 219); *Ой, дограєшся ти в мене, – погрожую, – що я тебе **увікалічу!*** (Слапчук В. 2008: 118); *У заголовку мало стояти **ЗНИЩУЙТЕ ГРИЗУНІВ**, а стояло **ЗНИЩУЙТЕ ГРУЗИНІВ*** (Андрухович Ю. 2007 в: 219); *У Мідних Буках ми аутсайдери, погані діти... Ми – **цвіт** нації, ми – **цвіль** нації* (Дереш Л. 2008 б: 14); *Система диспонувала цілим набором пасток і пасточок для нас: прописка, стаж, військова повинність, тисяча і один облік, перший відділ, другий **відділ**, третій **шмідділ*** (Андрухович Ю. 2007 в: 139); *...вантажівка вщент заповнена ширпотребом, який навіть у неблизькій Килимивці називають не інакше, як "**ширнепотріб**"* (Дашвар Люко 2008 б: 47); *...мали тих книжок ... тисячі томів. ... І я був певен, що того ж таки Гоголя у них є ще з кілька десятків у різних виданнях і комбінаціях – і **Гоголя**, і **Моголя**, і **Шмоголя***

(Андрухович Ю. 2007 в: 64); ...заповнюючи бланк, у графі про рівень забезпеченості він написав: **"мамозабезпечені"** (Із усного мовлення).

Приєм графічного скорочення слова, який полягає у фонетичному відображенні "нелітературної" вимови певної номінативної лексеми, також застосовують автори українських прозових текстів, наприклад: *Уяви собі: такий примерхлий листопадовий ліс, 12 кеме від містечка* (Андрухович Ю. 2007 в: 176); ...*приїхав московський власник з дружиною, з'явився голова російського культурного центру, прийшли російськомовні поети і теде* (Дереш Л. 2008 а: 108); *У вересні нас повезли на т.зв. сеге-роботи* (Андрухович Ю. 2007 в: 119); *Цей лабіринт і є наша доля, проста, як вхід-вихід, лоно-нулик, ротик-хрестик, вкл-викл* (Іздрик 2009: 230); ...*після виходу в тзв "вільний світ", вождь продовжив практику неучасті* (Іздрик 2009: 265). Експресивна семантика актуалізується завдяки утворенню незвичної графічної форми й може навіть утворювати похідні, мотивовані внутрішньою формою конотовані лексичні одиниці: *Павільйон, де зазвичай продавали беушні ровери* (Андрухович С. 2005: 6); ... *біля апаратури вовтузилися пацанчата петеушного віку* (Кокотюха А. 2007: 105); *Цеж був сересерівський метод, совсти купували революцію на корню* (Покальчук Ю. 2005 г: 109).

В українських художніх творах часто спостерігаємо **поєднання кількох різновидів графем-інтенсифікаторів**. Варіантів такого поєднання безліч. Так, українські прозаїки можуть суміщати прийом поєднання кількох слів та написання лексеми великими буквами; прийом виділення потрібного слова за допомогою "напівжирного" шрифту та написання лексеми великими літерами; прийом відокремлення кожної букви або складу в слові; виділення потрібного слова за допомогою "напівжирного" шрифту та написання лексеми великими літерами тощо, наприклад: ...слово "свобода" нічого не означає, крім цієї раптової порожнечі – СВОБОДАСВОБОДАСВОБОДАСВОБОДАСВО (Забужко О. 2004 в:189); *Куди котиться наша молодь? Чи котиться вона взагалі, а чи загниває без руху, як оті бахори-халамидники-ворохобники, що безсоромно йшли, ТРИМАЮЧИСЬ ЗА РУКИ?* (Дереш Л. 2008 б: 97); **Дивно-дивно**. Ну просто **ШАЛЕНО** дивно (Дереш Л. 2007 а: 136); **Так поглинає ЗАПАХ БЕЗКОНЕЧНОСТІ**

(Дереш Л. 2007 а: 264); Маестро оцінює, що такого цікавого можна зробити з цим ходячим спазмом образ, **а ле в го л ові ТИ Ш А** (Дереш Л. 2007 а: 265); Бо тільки ті листочки йому й потрібні. ЙОГО **ПІДІСЛАЛИ ЗАБРАТИ ЇХ!** (Дереш Л. 2007 а: 70); ...**падаю не не се несе несе н есенесе оце ого-гооо о оо о о О О ОО О О Оооо о** (Дереш Л. 2007 а: 251). Таке нагромадження графем-мотиваторів застосовують нечасто, проте таке оформлення дозволяє авторові передати потрібний зміст для сприймання читачем.

Бачимо, експресивна семантика може виявлятися за допомогою широкого спектру графем-інтенсифікаторів, які розширюють значеннєву структуру лексеми й трансформують номінативну одиницю в конотативно марковану.

Фонетичні й графічні мотиватори експресивної семантики в писемному мовленні можуть акумулюватися. Фонетична виразність виявляється перш за все в особливо підсиленій вимові, а точніше – у кількісній інтенсифікації окремих звуків і звукосполучень того чи іншого слова, що реалізується за допомогою графічних засобів. У художніх творах таку інтенсифікацію спостерігаємо у вигляді: емпатичного розтягування звуків, емпатичного поділу слова на склади, поєднання емпатичного розтягування звуків й емпатичного поділу слова на склади, емпатичного звуконаслідування; уживання слів із повторюваними однаковими складами.

Прийом **емпатичного розтягування звуків** у творах української прози виявляємо найчастіше. Автори характеризують й оцінюють своїх героїв за допомогою зображення вияву емоцій образів-персонажів певного твору. У той же час емоції героїв передають через мовлення, у якому й виявляється їхнє ставлення й одночасно оцінка певного явища об'єктивного світу. Так, кількісна інтенсифікація певного звука може передавати емоції та почуття страху, погрози, замилювання, нетерпіння, розгубленості, удаваної байдужості, різкості, хвилювання тощо. Розтягування звука може представляти інформацію про те, як мовець виявляє своє ставлення до певного явища й оцінює його: **Ви ж мужчини, а ми жінки! Хи хи! Хи хи! Мо-о-ж-на!** (Вишня Остап 1963, 1: 184); **Виплигнув! У воду! Он-он-он! Поо-о-плив!** (Вишня Остап 1963, 1: 133). Нагромадження інтенсифікації звуків дозволяє описувати явища без допомоги

складних синтаксичних конструкцій: **Бам-бам-бам! Сюр-р-р-р-р-р! По-о-о-їхали...** (Вишня Остап 1963, 1: 181).

Функцію інтенсифікатора може виконувати будь-яка емпатично розтягнена приголосна фонема. Її наявність указує на беззаперечне функціонування експресивності, яка у семантичній структурі певної лексеми формує семантику емотивності та оцінності, указує на підсилення вияву певної ознаки, наприклад: *Які в них усіх ід-діотські імена* (Кононенко Є. 2006 д: 116); *Ах, та ти дражнишся з мене! – засичала вжалена до живого перед-екранна Мілена, вкриваючись слизьким холодом, як лускою, – так я ж-ж-ш-ш тобі зараз покажу!..* (Забужко О. 2004 е: 139); *Я себе зараз таккою хіппісткою почуваю, що то капець!* (Дереш Л. 2007 а: 94); *Це тільки ми такі к-кллльові... Ббоже-боже!* (Дереш Л. 2007 а: 95); *Він оглянув їх і захоплено сказав: "Дмитре Івановичу, ти моз-зз-зг"* (Дереш Л. 2007 а: 166); *Уставати треба дуж-же раненько* (Дереш Л. 2007 а: 92).

Інтенсифікатор /р/ дуже часто може передавати імперативність із посиленням негативним значенням: *...на Берківцях, та необгороджена ділянка, де лава за лавою, як стррройсь! – стовпчики з п'ятикутними зірками* (Забужко О. 2004 б: 59) *...він лише знавісніло блимав своїм штучним оком і гарчав: сміррррна, прєступнікі!* (Андрухович Ю. 2007 в: 62). Інтенсифікована фонема /р/ також може передавати стан фізичного або психологічного напруження, наприклад: *І р-раз... і два... і тр-р-ри! – тіло важко, невисоко злетіло в повітря й так само важко бухнуло на ґрунт* (Дереш Л. 2008 б: 180); *...цей самий Гриня пронизливо свистонує, а потім смачно заверещав на всю вулицю Чорррррррна Манька* (Андрухович Ю. 2007 в: 465).

Приголосні деінтенсифікатори, зазвичай, указують на деінтенсифіковану (уповільнену, довготривалу, повторювану тощо) дію, наприклад: *Як може людина, щойно тобі приємна, в такий короткий час (ссссвисст) зробитися нестерпною? (О, диви як розгойдує – ніби на хвилях!) Затяжка. Сссссвисст. Видих* (Дереш Л. 2007 а: 57).

Емоційну напругу, почуття захоплення, радості, підвищену цікавість тощо репрезентують голосні фонеми-інтенсифікатори [o], [a], [i], [y]: *І-і-і-й, нуждочко моя велика! Кінець світу! Рятуйте!!! – несамомито волала Софія* (Матіос М. 2006 а: 6); *Ларко! Ла-а-арко! –*

(Дереш Л. 2008 б: 32); ..."**Жоно-о-о-о-о!!!!**" – хапає залишки душі безживна Христофорова рука в каламуті намулу. А друга додушує: "**Мамо-о-о-о!!!!**" (Матіос М. 2008 а: 47). Розтягнена /o/ може виконувати функцію деінтенсифікатора, який репрезентує експресивний компонент, що моделює семантику деінтенсифікованої дії, наприклад: *А што тако-оо-оє? – сонно запитує Катя* (Дереш Л. 2007 а: 287).

Стан незручності мовця, уповільнену мовленнєву реакцію можуть передавати як голосні деінтенсифікатори, наприклад, /e/: *І коли він таки врешті відповів, я лише видихнув щось типу: "Е-е-е-е, тату? Така справа..."* (Андрухович Ю. 2007 в: 117); *Ми думали... е-е-е-е... я думав, що всьо о'кей* (Дереш Л. 2008 б:176); *У лютому. Е-е-е-е...а! Сімнадцятого. На Високому Замку. Правильно?* (Дереш Л. 2007а: 286), так і приголосні деінтенсифікатори, наприклад, /m/: *Дуже, м-м-м-м, побіжно. Можеш розповісти більш докладно?* (Дереш Л. 2007 а: 66); *Гм-м-м... Схоже на телефон, – припустив дикий* (Дереш Л. 2007 а: 229).

Усі інтенсифіковані фонемі, які репрезентують наявність у семантичній структурі експресивного складника, передають емоції, що за своєю оцінністю розподіляємо на негативні та позитивні. Так, наприклад, позитивні емоції може моделювати фонема /a/, що вказує на продукування семантики захоплення, настроєвого піднесення: *А!а!а!* – відчайдушно і захоплено стогнуть менеджери (Жадан С. 2007: 146). Інтенсифікатор /и/ здатен репрезентувати підкреслення людського душевного болю, який поєднано зі співчуттям до об'єкта мовлення: *си-и-и-урота-небога* (Матіос М. 2007 б: 116). А інтенсифікована /y/ може передавати негативну оцінку, наприклад: *...це не лікується, просто треба вже довіку на хімії сидіти, – "у-у-ужжас"* (Забужко О. 2004 б: 61); *Наку-у-урені! Ой, підуть... Глянь, Віть, які в них очі* (Дереш Л. 2007 а: 228). Інтенсифікатор /o/ може підкреслювати негативний настрій суб'єкта мовлення: *А чого її нема?! – плакала я з ванни. – Ну чоооо-гооо її нема?!?!* (Малярчук Т. 2007 а: 112).

Значно рідше, порівняно з емпатичним розтягуванням звука, українські письменники послуговуються прийомом **емфатичного поділу слова на склади**: *Про деградацію, – видихнув він. – Про де-гра-да-ці-ю, яку не зупинить навіть білий комірець* (Роздобудько І. 2007 г: 18); *У двері дзе-лень-кну-ло* (Матіос М. 2005: 73). На

склади автори найчастіше поділяють номінативні одиниці, які у своїй семантичній структурі не містять експресивного складника. Проте такий емфатичний поділ призводить до того, що лексема набуває ознак винятковості, загострює увагу читача на певному фрагменті картини світу, а внаслідок з'являється експресивна семантика: *Кожна порядна домогосподарка повинна пам'ятати про солідарність. Солідарність. Повтори! Со-лі-дар-ність* (Жадан С. 2007: 142); *...я вчора познайомився з такою жінкою! – заблищали очі в Араменка. – Куди цим куркам до неї! ... А головне – з нею можна роз-мов-ля-ти!* (Роздобудько І. 2007 г: 107); *Це тобі так не минеться, мета-форист! – процідив він крізь розбиті губи* (Роздобудько І. 2007 г: 125); *...відверненій до дошки вчительці чутно було лиш монотонний низький гул, ніби класну кімнату раптом вповнили джемелі: Жи-дов-ка, жи-дов-ка, жи-дов-ка* (Забужко О. 2004 б: 40); *І ба-бах! Тільки разом треба, щоб гук великий був...* (Вишня Остап 1963, 1: 241) (у наведеному прикладі, який містить пояснення значення, поділ на склади здійснюється мовцем (через безпосередній вияв волі автора) із метою конкретизації дохідливості сказаного); *Та-тах! Та-тах! Тердо так, як молотком по ковадлові...* (Вишня Остап 1963, 1: 309) (відтворено стук серця: він не завжди розмірений і повноголосний); *Гладкий Хіппі виразно проартикулював губами: "БІ-ЖИ"* (Дереш Л. 2008 б: 23) – у наведеному прикладі поділ на склади здійснює мовець із метою актуалізації семантики імперативності.

Прийомом поєднання емфатичного розтягування звуків з емфатичним поділом слова на склади автори прозових українськомовних творів також послуговуються не досить часто. Зазвичай, цей прийом допомагає передати інтенсифіковану / деінтенсифіковану семантику, наприклад, почуття обурення, замилування, схвильованості, нетерплячості персонажів. До того ж за допомогою цього прийому певне явище або процес завжди маркується або як позитив, або як негатив: *"Хі-та-а-а... Хі-та-а-а"* – муркоче собі під ніс Маринка (Матіос М. 2007 а: 129); *Глухо. Тільки лампи по нігтях світять. Зе-ле-е-ні. ("О-ле-е-нно")* (Карпа І. 2007 а: 17); *...я рік служив у ге-се-ве-ге. Ге-се-ве-ге – це Німеччина, східна* (Андрухович Ю. 2007 б: 43) *Тра-ла-ла-ла!* – горланила Таня (Андрухович Ю. 2007: 229); *О-йо-йо-йо-йо!* – натхненно заверещав син (Слапчук В. 2008 в: 176). Описуваний прийом допомагає авторові художнього тексту передати

обурення, діловитість, замилювання, схвильованість, нетерплячість персонажів: *А куди ж ото ти пішла? Кажу, га? Куди **ря-а-а-а-ба?*** (Вишня Остап 1963, 1: 157); ***Та-а-ак-с!** Держи!* (Вишня Остап 1963, 1: 136); ***По-о-ожар,** кажу вам! Давайте, баришня, центральну!* (Вишня Остап 1963, 1: 200); ***Р-а-а-нок!** Не ранок, а вірші!* (Вишня Остап 1963, 1: 132); – ***Но-о-о-си-и-иль-щик!** Скоріше! Я до мужа їду! –**Нетерплячка** яка! Дивись!* (Вишня Остап 1963, 1: 186).

Окрім фонетичної та графічної мотивованості експресивності лексичної одиниці, наявні ще й семантична та морфологічна, які "перебувають у складних взаємовідношеннях із фонетичною мотивованістю слова" [Ларин 1974: 47].

1.3. Дериваційні мотиватори експресивності лексичних одиниць

До продуктивних формальних засобів вираження експресивності лексичних одиниць належать явища, безпосередньо пов'язані зі словотвірними процесами. Семантика похідних експресивів мотивується одиницями різних рівнів – лексичними, морфемними, структурно-словотвірними тощо [Матвеева 1986: 49].

Дослідженню експресивного словотвору української мови присвячено праці А. П. Грищенка, О. К. Безпояско, К. Г. Городенської, Л. Л. Гумецької, Н. Ф. Клименко, І. І. Ковалика, К. В. Ленець, В. В. Грещука, Г. М. Сагач, В. Ф. Христенко та інших лінгвістів.

Основну увагу вчені зосереджували передусім на аналізі експресивної суфіксальної системи української мови, характеристиці продуктивності суфіксів, що утворюють аугментативи та демінутиви, які з розвитком емоційно-оцінних значень "переростають у назви суб'єктивної оцінки" [Українська мова. Енциклопедія 2000: 184, 190]. Проте експресивний зміст можуть передавати й багатоструктурні лексичні одиниці, що є наслідком взаємодії різних способів словотвору, словотвірних типів та їхніх моделей. Суфікси суб'єктивної оцінки, які містять сему позитивної / негативної експресивно-оцінної характеристики (як і нейтральні) належать до замкнених класів [Ельмслев 1962: 134]. Згадані форманти приєднуються до твірних основ майже всіх повнозначних частин мови, виражаючи досить розвинену систему творення експресивних лексичних одиниць, наприклад: *Рая і сама вірила: вона, Роман, хатинку побудувати, дитинку мати... Хіба не щастя?* (Дашвар Люко 2008 б: 20); *Вона білобрисенька, носик у неї гудзиком, ноженятка у волохатеньких черевиках...* (Вишня Остап 1964, 2: 212); *Нічогенька пара?* (Гончар Олесь 1987, 3: 98); *...щеміло там щось на самісінькому дні* (Тютюнник Григір 1984, 1: 105); *А дівуля, дівчинина, дівувальниця До кожуха, кожушенька так і горнеться, А бабуля, бабулиня, бабусенція До дівчиська, дівчиниська так і тулиться – Сиротина ж, сиротуля, сиропташечка, Бабумамця, бабутатко, бабусонечко...* (Драч, 1, 151); *...від грязюки своєї, злодюги, і в ванні не відмиєтесь...* (Гончар Олесь, 6, 1547); – *Привіт, старичок!* – з порогу почав говорити Семен (Роздобудько І. 2007 в: 13); *Коли*

смерклось, **голуб'ята** ще пройшлись довкола фонтанів і повернулись на Польову 10... (Малярчук Т. 2007 а: 101).

Функцію виразника лексичної експресивності можуть виконувати такі словотвірні засоби:

1) експресивна твірна основа (слово) – *пияка, пройдоха, баляндрасник, барахольник, бахурка, зажера, зануда, спесивець, привереда, мармуза, перебреха* тощо: *Над сержантами стояли офіцери – командири взводів і рот. Пияки і пройдохи, яких мало* (Андрухович Ю. 2007 в: 169);

2) одиничний експресивний афікс або поєднання кількох афіксів, серед яких є й експресивний, – *літечко, бабій, лобур, бородай (-ань, -ач), огірчище, кролисько, корописька, хвостисько, дощисько (-ичок, -ище, -яга, -яка, -яра), грошва, офіцерня, хитрун, вітрюган (-уха, -як, -ячок), ділок, живесенький, політикан, тихоня, дрімайло, кучерявенький, жовтісінький, частісінький, їстоньки, носорожик* тощо: *Олег показав велетенського солоного огірка. – Отакенний огірчище* (Меднікова М. 2006: 40); *По якийсь хвилі знову налетів стрімкий і наглий вітрюган* (Сичук Ю. 2006: 53); *Купатися не наважувалися, бо ось-ось мав шурнути дощисько* (Дереш Л. 2008 б: 83); *Грошву на нас заробляють* (Денисенко Л. 2006: 137); *Мені снився маленький, завбільшки з кроля, яскраво-синій носорожик* (Андрухович С. 2005: 11);

3) експресивна твірна основа в поєднанні з експресивним афіксом – *ластівка, лапуська, добряк, пташечка, бандюга, белькотун (-уха), бовкун, брехач (-ун, -уха), неотеса, верескун (-уха), харцизяка, мордань, нездарисько, свинтус, підлизень, шкапійка* (від шкапа), *паршивенький, кицюнька, теребій, фіфочка, чванько, шмаркач, цяцінька* тощо: – *Встиг? – перепитав її викритий Артур. – Що ти маєш на увазі, ластівко? – Налізатися з ранку, – пояснила пані Рома, яку порівняння з ластівкою зовсім не переконувало, а швидше непокоїло* (Андрухович Ю. 2007 а: 132); *...забрала мою лапуську до свого замку* (Дереш Л. 2008 в: 254); *І жертвою її стала найбезпечніша людина, добряк від волосинки до нігтика, не чоловік, а скибка хліба* (Кешеля Д. 2007 в: 167); *Яка ти прекрасна, пташечко!* (Дністровий А. 2003: 121).

Можливі поодинокі випадки утворення похідних експресивних слів шляхом поєднання нейтральних основ із нейтральними афіксами

– *бабство* (нейтральний лексичний мотиватор баба + нейтральний морфемний мотиватор – суфікс -ств(о)); *набрід* (нікчемні, шкідливі для суспільства люди, які випадково зібралися разом), *непосида* (рухлива, енергійна людина, що не любить довго перебувати, сидіти на одному місці й без певного заняття) – безафіксний спосіб словотвору (*непосидючий*), *безлюдько* (той, хто тримається або живе осторонь від інших людей): *членкиня*, *гостесса*, *творкиня*, *шефиня*, *покоюн*: ...як *членкиня* гурту "Східні дрімбарі" хочу категорично заперечити (Роздобудько І. 2007 в: 50); ...*приїздили на чорних "волгах" гості й гостесси* (Малярчук Т. 2007 а: 125); *Про кумпанію, яка складалась із п'яти панків та двох панчих* (Дереш Л. 2008 б: 116); ...*крім його творців – чи як тут сказати, "творкинь"*? – *крім двох-трьох подружок, які його робили, більше ніхто про нього знати не мав права* (Забужко О. 2009: 75); *І ця... клієнтка по закінченні розмови подзвонила шефині і почала нести якусь дурню* (Покальчук Ю. 2005 а: 200); *В номері вас уже чекає літня подружня пара – покоївка та покоюн* (Іздрик 2009: 176).

Особливий статус в українській мові належить дуже давній, але досить активній і надто специфічній за семантичними можливостями категорії демінутивності (зменшеності, здрібнілості). Хоча вона властива всім слов'янським мовам, проте реалізується в них неоднаково, оскільки її функціональна спрямованість визначається не комунікативними потребами, а експресивними та безпосередньо залежить "від особливостей національно-психічного складу носіїв тієї чи іншої мови" [Півторак 1968: 34]. У цьому легко переконатися, обстеживши статті сучасних двомовних словників, які ілюструють, наприклад, кількісну перевагу українськомовних слів із демінутивно-мейоративними суфіксами порівняно з російськомовними. Так, одній лексемі російської мови *ребеночек* у тритомному Російсько-українському словнику [Русско-украинский словарь: 1968] відповідають дев'ять українських (*дитинка*, *дитиночка*, *дитинонька*, *дитинча*, *дитинчатко*, *дитиня*, *дитинятко*, *немовлятко*, *лялечка*) [Русско-украинский словарь: 1968, 3: 183], а п'ятьом російським експресивним словам *мальчик*, *мальчишка*, *мальчонка*, *мальчонок*, *мальчуган* – чотирнадцять українських [Русско-украинский словарь: 1968, 1: 650–651]. Словник української мови фіксує ще більше – вісімнадцять експресивів (*хлопійко*, *хлопцюга*, *хлопча*, *хлопчак*,

хлопчатко, хлопченя, хлопчик, хлопчина, хлопчинка, хлопчисько, хлопчичок, хлопчище, хлоп'я, хлоп'яга, хлоп'як, хлоп'ятко, хлоп'яточко, діал. хлопак) [Словник української мови 1980, 11: 84 –86].

Наведені приклади дають підставу вважати, що для вияву найтонших людських почуттів, емотивних оцінок та їхнього вербального вираження українська мова має винятково багату систему словотвірних засобів – формальних (передусім суфіксальних) показників експресивності. Зіставивши тексти українських авторів з російськими перекладами, дослідники дійшли висновку, що категорія зменшеності (пестливості) для української мови є показовою й нормативною [Миرونюк 1971: 41].

Зазначене певною мірою стосується й експресивів інших типів та лексико-граматичних класів. Порівняймо, наприклад, різне кількісне співвідношення між українськими та російськими експресивами: рос. *адский – пекельний, нестерпний, страшенний*; рос. *ахинея – нісенітниця, дурниця, ахінея*; рос. *бацнуть, бацать – бахати, бахкати, бахнути, бабахати, бабахкати, бабахнути, таракати, таракнути, гепати, гепнути, бовкати, бевкати, бевкнути, ляпати, ляпнути*; рос. *башковитый – тямущий, тямучий, тямовитий, кмітливий, головатий*; рос. *бестолковый – нетямущий, безтолковий, нетямкий, дурний, безголовий, дурноголовий, непутящий, безтямний*; рос. *блюдолиз – блюдолиз, лизоблюд, мисколиз, похлібець*; рос. *валандаться – воловодитися, вовтузитися, марудитися, валандатися, бабратися* тощо.

1.3.1. Словотвірні суфікси – продуктивний різновид морфем-мотиваторів експресивної семантики лексичних одиниць.

Експресивну семантику українського іменника забезпечують передусім демінутивно-мейоративні й аугментативно-пейоративні суфікси, які становлять специфічне об'єднання, що характеризується на основі суб'єктивного чинника: оцінна характеристика залежить від волі суб'єкта. Система демінутивно-меліоративних й аугментативно-пейоративних суфіксів широко висвітлена в згаданих вище роботах, а тому доцільно звернути основну увагу на взаємозв'язки та взаємодії між експресивними складниками та нейтральними, на випадки, що ілюструють залежність експресивної семантики від експресивного суфікса тощо.

Окремі експресивні суфікси не лише беруть участь в утворенні нових слів, але й можуть змінити свій статус чи модифікувати ієрархію емотивних і оцінних сем. Серед похідних іменників виділимо слова, експресивність яких зумовлена винятково демінутивно-мейоративними й аугментативно-пейоративними суфіксами.

1. Іменники чоловічого роду з демінутивно-мейоративними суфіксами є носіями таких сем, як 'ласка', 'пестливість', 'зменшеність': -ок – синок, -еч+-ок – мішечок, -ик – коник, -оч+-ок – синочок, -чик (-ець+-ик) – пальчик, -ич+-ок – дощичок, -чикок (-чик+-ок) – хлопчикок, -ець – скакунець, -усь+-ик – дідусик, -ась – кумась тощо: Далі **коридорчик**, а в тому **коридорчикові** – кімната (Вишня Остап 1964, 3: 89); *Теща каже, що у неї теж був басейн – ставочок біля самого двору...* (Костенко Л. 2011: 72); **Моржики** вискакували на сушу (45, с. 74); ...**басейничок** голубесенький... (Карпа І. 2008: 30).

2. Іменники жіночого роду з демінутивно-меліоративними суфіксами виражають передусім пестливість та ласку, рідше – розмір предмета (дрібність референта): -к(а) – хвилинка, -ечк(а) – стрічечка, -очк(а) – звісточка, -ійк(а) – шкапійка (=шкапинка), -оньк(а) – розмовонька, -еньк(а) – тополенька, -ин+ -оньк(а) – стеблинонька, -ус(я) – матуся, -ун(я) – бабуня, -уль+-к(а) – козулька, -ун+-ечк(а) – бабунечка, -усь – дідусь, -усь+-енк(а) – матусенька, -иц(я) – травиця, -ичк(а) – травичка, -иць+-еньк(а) – травиченька, -ин(а) – конячина, -ин+-к(а) – кровинка, волосинка, краплинка, -інк(а) – матінка, -ин+-очк(а) – хмариночка, -уш+-к(а) – чепурушка, -уш+-ечк(а) – чепурушечка (семи 'захоплення', 'схвалення'), -ечк(а) – свашечка тощо: ...і простягає картуза, чи **мисочку**, чи **торбинку** (Вишня Остап 1963, 1: 192); *Ксюша вклякла перед Марлою, втиснувши її геть у шафки* (Карпа І. 2008: 115); ...**квіточки** від порога розтрусять, назавтра **двірник** підмете (Костенко Л. 2011: 45, с. 148); *Вона звикла до стежки з порога, до садка, до кринички* (Костенко Л. 2011: 88).

3. Іменники середнього роду з демінутивно-мейоративними суфіксами виражають пестливість та зменшеність: -к(о) – молочко, -ц(е) – озерце, -ачк(о), -ячк(о) – зіллячко. Демінутивно-мейоративні суфікси беруть участь у творенні іменників на позначення недорослих тварин. Такі назви завжди викликають позитивні емоції (ласку, ніжність): -ат- (-ят-) +-к(о) – курчатко, -ен(я) – козеня, -ен+-ат(а), -ят(а) – кошенята, -ч(а) – зайча, -ен+-атк(о), -ятк(о) – звіренятко, -

атк(о), -ятк(о) – лошатко, -ен-+-яточк(о) – пташеняточко тощо: *Дуже цікаві оповіданнячка* (Вишня Остап 1963, 1: 67); *...вона укутана у пальтечко...* (Костенко Л. 2011: 90); *...зішкріб і на блюдечко...* (Дереш Л. 2008 в: 113); *...не маю панами – тім'ячко прикрив би* (Дереш Л. 2008 в: 55).

Одні й ті ж демінутивно-мейоративні суфікси можуть виражати як об'єктивну дрібність (зменшеність) без указівки на експресивні семи 'ласка', 'пестливість' тощо, так і суб'єктивні (позитивні) інтенції мовця щодо предмета думки. Утворення форм зі значенням пестливості або зменшено-пестливості можливе від конкретних і абстрактних назв предметів та істот, тоді як іменники із семами об'єктивної дрібності творяться тільки від конкретних назв і характеризують істоти та предмети з погляду їхніх фізичних параметрів. Інтегральними семантичними ознаками є семи, що вказують на розмір, об'єм, міру ознаки. Одначе слід зазначити, що й за таких умов сутність демінутивних утворень визначає контекст, індивідуальна мовленнєва творчість, яка часто не збігається з позиціями соціуму (*Навпроти п'яні молодички горлали свою попсу...* (Костенко Л. 2011: 17).

Будь-які зменшувальні форми, ужиті стосовно дітей (незалежно від їхнього віку), завжди сприймаються як вияви ласки, ніжності, любові: *А мати все пригощає сина: Ось тобі хрящик... Ось реберце...* (Гончар Олесь 1988, 5: 11); порівняймо з іронічно-уципливими конотаціями демінутивів: *Хата вінчок любить. І переселенки, розуміючи натяк, проводжають її до машини, побуряковілі від сорому* (Гончар Олесь 1988, 5: 75).

Лексеми з демінутивно-мейоративними суфіксами можуть мати суб'єктивно-об'єктивне спрямування (форманти вказують на об'єктивне зменшення або малий розмір предметів та істот): *вишнячок, острівець, калюжка, галузка, хатка, комірка, городець, ломик, ніжик, млинчик, баєчка, гудзичок, вужик, козенятко, конячка* тощо: *...приклала до грудей вимучені камінням долоньки* (Дашвар Люко 2008 б: 270); *...і ось уже я, гарнюня Неллі у вишуканому одязі від Шанелі* (Денисенко Л. 2006: 36); *...тож чом наша лялюся не може відпочити від спеки* (Дереш Л. 2008 б: 50). Хоча демінутивні суфікси завжди вносять у семантику слова певний ступінь суб'єктивної оцінки, проте вона в цій групі перебуває на периферії, а сема 'дрібність' ('зменшеність') – на першому плані, а тому й сприймається як певний

стимул емотивності й позитивної оцінки, яка не залежить від волі та інтенцій мовця, бо зумовлена демінутивно-мейоративними афіксами. Лексичні одиниці з об'єктивним спрямуванням реалізують передусім кількісні показники оцінки.

Суб'єктивне значення лексем із демінутивно-мейоративними суфіксами властиве, наприклад, словам: *зіронька, козаченько, кониченько, личенько, місяченько, матінка, неділенька, недоленька, ніченька, службонька* тощо: ... *Я називаю її доленька і зіронька* (Костенко Л. 2011: 203). Позицію ядра в їхній семантиці посідають семи 'ласка', 'схвалення', 'замилування', 'захоплення', які зумовлюють високу почуттєву напругу, виявляють залежність позитивної емоції від волі, бажання, інтенцій суб'єкта мовлення. Похідні експресивні значення є наслідком взаємодії семантики двох морфем (основи та афікса): *Доля таких дівчаток, невеличких і ніжних, білявеньких із голубими очима, з рум'янцями на щоках і соромливим поглядом...* (Вишня Остап 1965, 5: 120); *...бо жито йде кущами "соковитими", міць чорну у листячко всмоктуючи* (Вишня Остап 1964, 2: 31); *Сидимо на пасіці, люльками попахуємо, на бджілок милуємося* (Вишня Остап 1963, 1: 162); А тепер, бач, який *парубійко...* (Вишня Остап 1965, 5: 24).

Діапазон вияву інгерентної експресивності похідними лексемами з демінутивно-мейоративними й аугментативно-пейоративними суфіксами залежить не тільки від семантики твірної основи та її емотивно-оцінної орієнтації, а й від позамовних чинників, які визначають широкий діапазон поєднання з демінутивно-мейоративними й аугментативно-пейоративними формантами тих твірних основ іменників – назв тварин, що позначають "своїх", близьких і відомих представників тваринного світу (1) і значно вужчий – із назвами екзотичних, не поширених в Україні представників зоосфери (2). Порівняймо: 1) *котеня, котенятко, котенятчко, котик, котисько, котичок, котище, котко, коток (котка співати), коточок, котусь, котюга, котяра, козятко, кошеня, кошеньятко; вовцюга, вовцюган, вовчак, вовченя, вовченьятко, вовченько, вовчик, вовчисько, вовчище, вовчок; 2) слоненя, слоник, слонятко; левеня, левеньятко: Такі всі симпатичні, чи не так? – Авжеж! Симпатяги... Зайки! Чисто – зайки...* (Роздобудько 2007 в: 150); *Ко-отику мій, – зворушилася Травіата і посунула до лютого песяри, просто в його хижу пащеку*

(Меднікова М. 2006: 27); *Ходи, ходи, мій маленький! Ходи, ходи, моя ластівка...* – хряка умовляє (Дашвар Люко 2008 а: 222); *Такий кумедний, такий хороший, наче слоненятко з мультфільму* (Дністровий А. 2003: 58); *...і вуйцьо Юлік зажмурився від щастя, мов котяра* (Дереш Л. 2007 а: 96).

Заслуговують на увагу також фольклорні традиції, які репрезентують негативні / позитивні конотації відповідних іменників, зафіксовані національною свідомістю. У казках та байках відтворено взаємодію двох національних світів – антропосфери та зоосфери. Людину репрезентовано емотивно через призму світу тварин, через певні концептуальні образи, які формують національну модель світорозуміння та світовідчування: *І кожне оте його "люби!", кожне його "цілуй!", вилітаючи з гарячих солов'їних грудей його, обгорталосся пахощами бузку й конвалій і віночком квітчало трепетне серце його коханої, що гріла під кущем майбутніх солов'яток своїх* (Вишня Остап 1965, 5: 320).

Фактичний матеріал свідчить, що демінутивно-мейоративні суфікси, зазвичай, є одиничними маркерами експресивності, поєднуючись із нейтральними твірними основами, наприклад: *звісточка, сонечко, місяченько, деньок: Дідок одіпхнувся, гребнув весельцем, і дідова надмарина сковзнула за очерет* (Вишня Остап 1965, 6: 66); *Чи знайдете ви у самому найтемнішому "закапелочкові" земної кулі хоч одну людину...* (Вишня Остап 1963, 1: 29); *Над кожним клаптиком земельки на Полтавщині, над кожним зернятком, над кожною травичкою, над кожнісіньким деревцем...* (Вишня Остап 1964, 3: 86); *Щоб житечко родило. І житечко і овес* (Вишня Остап 1964, 3: 86); *Чи нема там у вас якої газетки чи книжки?* (Вишня Остап 1963, 1: 160); *Та заберете собі жіночок трохи, та одного євнуха та так потихеньку й доживете* (Вишня Остап 1963, 1: 76).

Інколи демінутивно-мейоративні суфікси не лише впливають на емотивно-оцінне значення твірної основи лексеми, а й модифікують ("поліпшують" чи "погіршують"), інтенсифікують його, наприклад: *Місце, щоправда, примітненьке. Хороше місце! Рік шукатимеш, чортового батька знайдеш...* (Вишня Остап 1963, 1: 179) (прикметник "примітненьке" означає не "мало примітне", а "дуже примітне". Підтвердженням цього є наступне речення: "Хороше місце". Але наступне висловлювання "Рік шукатимеш, чортового

батька знайдеш" обертає весь зміст з точністю до навпаки. Виявляється, що означення "примітненьке" набуває значення "зовсім непримітного"); *Нехай Тичина доставить двох свідків, які бачили, що його поранено... От вам задачка!* (Вишня Остап 1964, 4: 20) (іменник *задача* поза контекстом може позначати "малу, легку задачу", проте контекстуальний простір доводить, що цей номінатив репрезентує зовсім іншу семантику: "нелегка, майже невирішувана задача"); *Потім хреститесь: – Послав господь святий **празничок!** Одну чарку, другу чарку, третю, четверту...* (Вишня Остап 1964, 2: 74) (найзначніше християнське свято Воскресіння Христове один із персонажів називає ласково "празничком", проте Остап Вишня іронічно висміює це явище, бо вся святість, яка має саркально звеличуватись, профаналізується через ставлення героїв до релігійних традицій та звичаїв).

"Поліпшення" можливе за умови поєднання демінутивно-мейоративного суфікса з негативно-оцінною твірною основою: *пузанчик* (порівняймо *зневажливе купчик*), *землячок*, *царики*, *народець*, *писарець* тощо (...*йдеш до **писарця**, несеш карбованця* (Коцюбинський М. 1984, 1: 330)), де демінутивно-мейоративні форманти поєднані з нейтральними основами); *мордочка*, *типик*, *брехунець*, *воріженьки*, *наругонька*, *неволенька*, *негодонька*, а також прикметники *поганенький*, *поганесенький*, *паскудненький* тощо. Відповідно "погіршення" можна спостерігати в словах із нейтральними (часто абстрактними) твірними основами, до яких приєднані демінутивно-мейоративні суфікси: *теорійка*, *ідейка*, *поезійка*, *інтрижка*, *статейка*, *проблемка*, *темка*, *рішенець*, *ідейка*, *щастячко* тощо (...*читають **рішенець**, і Гнат дізнається, що його засуджено на заслання в Сибір...* (Коцюбинський М. 1984, 1: 90); *Нічим особливим не прикметна тітонька, їй уже так само десь під п'ятдесят. Тільки один **нюансик**: на неї вже претендують* (Кокотюха А. 2007: 36); *Нічого собі **щастячко**. Ще хтозна, як би та парочка собі порадила за нормальних умов* (Забужко О. 2009: 166)). Наприклад, суфікси **-к-**, **-ик-**, **-ц-**, **-ейк-** та деякі інші можуть не вказувати на об'єктивно малий розмір певної реалії, а лише передавати негативну або підкреслено позитивну семантику. Так, "мінусові" емоції репрезентовано в лексемах, як-от: *Якийсь паризький йолоп, щоправда, видав бульварний **романчик**, у якому вона впізнала себе* (Роздобудь-

ко І. 2007 г: 4); ...**квартирка** була хоч і трикімнатна, але досить убога, і небажані гості у ній були дійсно небажаними (Роздобудько І. 2007 г: 22); ...якийсь брутальний критик ... виплюне з себе ... брутальну **статейку в газетці** (Роздобудько І. 2007 г: 63); Їй треба встигнути раніше, ніж туди припреться її тупоголовий **менток** (Ульяненко О. 2009: 245); ...по тому **москалик** у румуна видурив край аж до початку другої війни (Матіос 2008 б: 36); Спершу вона хотіла пошматувати конверт на дрібні **клаптики**..., аби не лишилося ні **буквочки**, написаної чужою рукою (Матіос М. 2006 ж: 159); А там навіть на жовту **газетьонку** і того не набереється. Просто картинка, але нікудишня (Ульяненко О. 2009: 161). Підкреслено позитивні емоції ці морфемні репрезентують у таких словах: А **винце**, яке ви там з Дімічем замутили, воно як? – Ах, **вінчик!** (Дереш Л. 2007 а: 153); Були шаленими патріотами й щиро цікавились у листах **здоров'ячком** діяспоритянських тетот у Торонто (Дереш Л. 2008 б: 10); Вечір 17 лютого хотілося провести в тісному колі членів Клубу галогенів, тягнути **шампусик** і жувати канапе зі шпротами (Дереш Л. 2007а: 162). Суфікси, що продукують формальну суб'єктивну "зменшеність", яка є вторинною, можуть навіть передавати семантику надмірності, указувати на велику міру вияву певної ознаки, підкреслену вагомість мовленого, іронічність підтексту: До речі, усі протоколи й досі зберігаються в Атонесова... Цікавий **документик** (Роздобудько І. 2007 г: 134); **Квиточок** від **Берлінчика** до **Льоррашка**, куплений у **провіднички**, потряс мене **цінушкою в 111 (!) євриків**, які довелося відвалити з власної кишені (Порив вітру змушує гоїднутися на лавці, і маєстрові до голови приходить чудова **ідейка** (Дереш Л. 2007 б: 66); ...найвищому **деревоньку** вершок усихає, найкращому **дитятоньку** Бог долі не дає (Забужко О. 2008: 61); Просто це, звичайно ж, не буде, в нашій бандючій **державоньці** нічого не робиться просто... (Забужко О. 2009: 253).

Дуже часто демінутивно-мейоративні суфікси продукують емотивність, що реалізує себе в семах 'зневага', 'презирство', 'іронія', 'насмішка' тощо, та негативну оцінність. Цим самим реалізується енантіосемний потенціал морфем-мотиваторів, наприклад: "Доброго ранку, **Михасику!** Тебе сьогодні **татусик** привів?" – виспівувала вона з оманливою ніжністю. "**Галинко, зайченятко дрібненьке,**

чого ж ти така заспана?..." (Андрухович С. 2007: 121); ...підійшов до дівчини, яка затиснувши між ніг пляшку "Блек Лейбл", сиділа й курила свою смердючу **папіросочку** (Ульяєнко О. 2009: 73); Протягом двох років Дзвінка доглядала за німічною **бабусечкою**, яку поїдала болячка Альцгеймера. Бабка твердила, що в її голові засів великий рожевий конус (Дереш Л. 2008 б: 10); – Не п'ють, гади... Нічого не замовляють... щось там вирішують... – Може гроші скінчилися? Зараз зателефонують **татусикам**. Мабуть, вирішують, скільки просити... (Роздобудько І. 2007 в: 114); Ляся показує жорстокість і підступність підлітка, на вигляд **янголика** (Покальчук Ю. 2005 б: 168); Достоевський написав цілу книжку про переживання **чувачка**, котрий уколошкав **стареньку** (Дереш Л. 2008 б: 188).

Часто демінутивно-мейоративні суфікси репрезентують деінтенсивну семантику об'єктивно-суб'єктивної зменшеності, яка реалізує себе в семах 'дуже малий', 'незначний', а компоненти емотивності та оцінності себе виявляють досить слабо: *Дружина винаймала крихітну **комірчину** в мансарді* (Іздрик 2006: 6); *Манюсінька **полянка**, розмірами з газон пересічного гамериканця, рівно стелилася до самісінького озера* (Дереш Л. 2008 б: 71); ...попрямувала до **кав'яреньки**, яка була вже відчинена (Роздобудько І. 2007 г: 153); ...вона зустріла мене в перший день мого приїзду в Манагуа і допомогла поселитись у **готелику** (Покальчук Ю. 2005 г: 78); ...тоді звертаємо на невеличку потаємну **полонинку** (Дереш Л. 2008 б: 55); *Минули село Гицлі. Таке собі **сільце**, нічим не примітне* (Дереш Л. 2008 б: 59).

Демінутивно-мейоративні морфемі-мотиватори експресії можуть передавати іронічну семантику тоді, коли йдеться про людину, зокрема про її частини тіла, наприклад: *Ламай налив собі коньяку, випив і подивився з таким виглядом, який ні до чого не закликає, окрім як вломити по **черепушці*** (Ульяєнко О. 2009: 99); – *Тарасе! Куди діда покласти? – гукнула Ніна Іванівна, вказуючи на **смирненьку тушку** діда Нечая, що звалився під хатою* (Дашвар Люко 2008 а: 217); *Його брови то корчили, поза волею його носія, опереткові **гримаски**...* (Процюк С. 2000: 43); *Так і донині відбита у лабіринтах якихось там, не ображайтеся, біологи,*

середніх мізків і мізочків, та на позір рівна ... модуляція голосу (Процюк С. 2000: 43).

Демінутивно-мейоративні суфікси, які потенційно мають позначати деінтенсифіковану ознаку, іноді вказують на її інтенсифікацію. Наприклад, значення "дуже складне завдання" мало би виражатися за допомогою мовних засобів, що володіють здатністю позначати велику міру вияву певної ознаки, натомість остання реалізує себе у формі зменшено-пестливого афікса, який у такий спосіб реалізує свій енантіосемний потенціал: *...азартно посміхався у передчутті чергового складного завданячка* (Дашвар Люко 2009: 114).

Демінутивно-мейоративні морфеми-мотиватори можуть з'являтися навіть у складі термінологічних лексем, які вживають для вираження точного поняття, і їхня семантична структура містить винятково денотативний макрокомпонент значення. Проте й у таких лексемах може активізуватися експресивність, продукувати емотивно-оцінні семи, ускладнюючи значеннєву структуру конотативним макрокомпонентом семантики. Репрезентаторами таких семантичних процесів є суфікси *-ч-, -ук-* тощо. Так, назви одиниць виміру (*хвилина, година, рік, кілометр* тощо) вказують на точне математичне число, яке не може бути змінене ніяким суб'єктом мовлення, проте трансформація такої номінативної одиниці в плані форми можлива, а отже, можлива й зміна її внутрішньої структури: *Шістнадцять рочків тому побралися* (Дашвар Люко 2008 б: 111); *Терапевт Іван Степанович Гусько повернувся з Польщі, де три рочки гарував на будівництві* (Дашвар Люко 2009: 120); *...що цікавого в сивіючих і лисіючих дядьках, радих на часинку обернутись на хлопчаків* (Забужко О. 2004 б: 39); *А далі мали би волочитися пару кілометриків непролазними хащами* (Дереш Л. 2008 б: 55).

Демінутивно-мейоративні суфікси наявні також і в прикметникових та прислівникових лексемах, які, унаслідок додавання до їхньої основи морфем-мотиваторів (таких, як *-еньк-/оньк-, -есеньк-/ісіньк-, -усіньк-/юсіньк-*), передають градацію міри ознаки та формують суб'єктивне значення. Наведені афікси, приєднуючись до ад'єктивних та адвербіальних твірних основ, можуть позначати посилення або послаблення вияву ознаки, закладеної в семантиці непохідного слова з нейтральним ("нормативним") ступенем ознаки, та репрезентувати себе в семі 'дуже'. Так, за умови додавання до

адвербіальної непохідної основи словотвірних морфем *-ісіньк-*, *-есеньк-* відбувається посилення вияву ознаки, її інтенсифікація, наприклад: *Дійшла, вдивляється – нічогісінько не видко* (Дашвар Люко 2008 б: 111); *Швидесенько відсьорбую з філіжанки* (Роздобудько І. 2007 а: 80); *...в цю хвилину вона могла б зовсім простісінько сказати...* (Забужко О. 2008: 49); *І потихесеньку-потихесеньку шепотить* (Вишня Остап 1965, 5: 320); *Коли ви, щільненько до неї притулившись, любовненько й обережненько до лавочки її ведете* (Вишня Остап 1965, 5: 295); *...точнісінько, як описувала Дзвінка* (Дереш Л. 2008 б: 70); *Роман цілісінькими днями по околицях бродить* (Дашвар Люко 2008 б: 73); *Поволеньки в люди видряпуємось* (Вишня Остап 1964, 3: 283); *Дехто потихесеньку запищав...* (Вишня Остап 1963, 1: 243); *Вадько простісінько з пляшки вилив у рот залишки самогону* (Дашвар Люко 2008б: 15); *Човник позад нас пливе, а в човні парочка...Пригорнулись одне до одного щільненько, учепірились одне в одного і кохаються...* (Вишня Остап 1965, 6: 71); *Сів, бачите, он на тому бересточку... Воно хоч і височенько* (Вишня Остап 1963, 1: 162); *Їдьте, та скоренько, звідки приїхали* (Вишня Остап 1963, 1: 138); *Собаки, як дурні, прямісінько у вікна скачуть* (Дашвар Люко 2008 б: 263).

Подібний семантичний процес відбувається також і в ад'єктивних лексемах: *Народилася кволою, худенькою, бліденькою...* (Вишня Остап 1963, 1: 31); *Прийшла вона до вас новенька, свіженька, у восьмеро згорнута...* (Вишня Остап 1963, 1: 121); *Очі ті були ясненькі, мов той камінь, що блищить* (Вишня Остап 1965, 5: 46); *Шлях наш не легенький* (Вишня Остап 1964, 3: 259). *Кожної неділі туди собі ходив, кожнісінької* (Малярчук Т. 2007 б: 45); *...це вже немає ніякого значення, ніякогісінького* (Малярчук Т. 2004: 64); *Мої руки завжди були крижаними, бо, можливо, в мені тече не гаряча червона кров, а звичайнісінька підсолена вода* (Малярчук Т. 2007 б: 72, с. 145); *Я би хотіла мати хвіст. Але не такий, як у відьом, а такий – справжній. Справжнісінький хвіст* (Малярчук Т. 2006 в: 5); *Але там сидів, закинувши голову, простісінький бомж з пухкими губами й поораним глибокими зморшками обличчям* (Ульяєнко О. 2009: 83); *Людка згадала, як цілісінький ранок наводила красу, щоби шокувати хлопців у школі. Невже дарма?* (Дашвар Люко 2008 б: 11); *...моя зневага була від звичайнісіньких*

заздросів (Роздобудько І. 2008: 100); ...відчиняю скриньку та бачу, що вона **порожнісінька** (Малярчук Т. 2004: 35). Іноді за допомогою суфікса -ісіньк- можуть утворюватися незвичні за своєю формою заперечні займенники, наприклад: *І нема надії ні на кого. Ані на кого, **анікогісінького*** (Матіос М. 2006 ж: 76).

Якщо до адвербіальної та ад'єктивної непохідних основ додано словотвірну морфему -есеньк-, відбувається послаблення вияву ознаки, її деінтенсифікація, що призводить до утворення семантики "зменшення", наприклад: *На цілому мурі не росте жодного моху, жодного **малесенького** деревця чи бодай стебла* (Прохасько Т. 2006: 19); *Із **вузесенької** вулиці Людкевича я вискочив на широкий ... проспект* (Дереш Л. 2008 б: 152); *Федя **Круговий** носив **коротесеньку** зачіску* (Дереш Л. 2008 б: 8); *...дихнуло вогнем уже зовсім **близесенько*** (Забужко О. 2004 б: 67).

Морфема -еньк- може вказувати як на інтенсифіковану, так і на деінтенсифіковану ознаку та виконувати словотвірну функцію в іменниках, прикметниках, прислівниках, займенниках. У складі ад'єктивів та субстантивів цей афікс найчастіше формує семантику деінтенсифікованої ознаки, що виявляє себе в семі 'зменшення', яка продукує позитивні емотивно-оцінні значеннєві плани, наприклад: *Притулилася, як собача. Рученятами **тоненькими** обхопила. І мало не ридає* (Дашвар Люко 2008 б: 44); *Довелося **оченьки** розплющити* (Дашвар Люко 2008 б: 6). Проте морфема -еньк- іноді формує інтенсифіковану ознаку певної реалії, яка виявляє себе у семі 'дуже' і реалізує "мінусові" емотивно-оцінні значеннєві складники, наприклад: *...і знову **підленька** думка в'їдалася в її розжарений мозок: чому ці мізерні доходи, зароблені каторжним трудом, є нетрудовими?* (Матіос М. 2008 а: 21); *Час від часу вуйко **либився**, показував на мисочку й **п'яненьким** голосом промовляв* (Дереш Л. 2007 а: 108); *Тоді я **глухенький**, – усміхнувся лейтенант і уп'явся в майора чіпким, глузливим поглядом* (Ульяєнко О. 2009: 159). У морфемній структурі прислівників афікс -еньк- зазвичай репрезентує семі 'дуже', яка формує інтенсивно-параметричну семантику, що продукує емотивно-оцінні складники, наприклад: *Ігор згадав про звалище брудних шкарпеток, що **давненько** жили у кутку ванної* (Дашвар Люко 2008 б: 193); *Це довго взагалі? – **Довгенько*** (Кокотюха А. 2007: 70).

Іноді морфема-мотиватор експресивної семантики *-еньк-* може виконувати словотвірну функцію в складі означальних займенників і підкреслювати вияв конкретної ознаки предмета. Такий процес спостерігаємо, наприклад, у прономені **весь** (*вся, все, всі*): *Хоч би то робила таємно, а то ж усенький білий світ знає!* (Матіос М. 2007 а: 28); *...бо як же, справді, помислити, щоб така краса та дісталась комусь одному, ще й на всенький вік* (Забужко О. 2008: 41); *...сповнювали її всеньку ... несамовито буйною, шумуючою снагою* (Забужко О. 2008: 42); *...обпалив-заполонив усеньке тіло до найпотаємніших закапелків* (Забужко О. 2008: 67); *...оце тобі й усенькі твої мрії дівочі, з роси та з води...* (Забужко О. 2008: 57).

Похідні експресивні іменники з аугментативно-пейоративними суфіксами засвідчують не менш розвинену систему суфіксальних засобів, за допомогою яких передаються конотативні семи 'згрублості', 'зневаги', 'презирства' тощо. Аналізовані форманти беруть участь в емотивному оцінюванні осіб або предметів не безпосередньо, а тільки взаємодіючи з твірними основами. Аугментативно-пейоративні суфікси-мотиватори виконують словотвірну функцію, взаємодіючи з твірними основами іменників, прикметників, прислівників, дієслів.

1. Іменники чоловічого роду з аугментативно-пейоративними суфіксами. В іменниках чоловічого роду афікси-мотиватори *-уг(а), -юг(а), -аг(а), -яг(а), -ур(а), -юр(а), -ар(а), -яр(а), -ах(а), -ях(а), -ук(а), -юк(а)* представляють емотивно-оцінні семи з різко виявленим пейоративним значенням (*журналюга, кабанюга, ледацюга* тощо). Приєднуючись до морфемної структури іменникових твірних основ, зазначені афікси можуть репрезентувати інтенсифіковану семантику осуду, презирства, зневаги, або навіть заздрості до особи (*пияцюра, сопляцюра, німчура, стукацюра, бандюга, шоферюга, розумаха*), формувати збільшено-згубілу семантику лексем, що називають тварин, або за допомогою метафори образно номінують людину певним зооморфізмом (*собацюра (собацюга), слоняра, бичара, кабанюга (кабанюра), жучара*), наприклад: *Можете не сумніватися: журналюги сюди дуже скоро набіжать* (Кокотюха А. 2007: 251); *...швидше б усе закінчилося, торкнула його мозок звична думка упертого ледацюги* (Ульяєнко О. 2009: 256); Ну

от і догулявся, клятий **пияцюра** (Іздрик 2006: 10); *Що ти мені говориш, **стукацюро?*** (Ульяєнко О. 2009: 86); *Майора пройняла звірина цікавість. Як він, цей **сопляцюра**, викрутиться* (Ульяєнко О. 2009: 247); *От **німчура!** – образився дід Нечай* (Дашвар Люко 2008 а: 159); *Я такий. **Бандюга** з широкої дороги* (Дереш Л. 2007 а: 70); *...той **шоферюга** був блідіший за мене* (Андрухович Ю. 2007в: 120); *– Ого! Та який же ти важкий! – здивувалася, ба на вигляд Стьопка скоріше горобцем здавався, ніж **кабанюгою*** (Дашвар Люко 2008 а: 100). Афікси-мотиватори -ур(а), -юр(а) поєднують семантику об'єктивної збільшеності з негативною оцінкою (*собацюра, носюра*), репрезентують різко виявлену семантику згрубілості й зневаги (*босяцюра*), іноді виявляють іронічно-жартівливий емотивний зміст (*німчура, піхтура*) і, як стверджують мовознавці, тяжіють до розмовної мови, надаючи нейтральним основами (кореням) відтінку згрубілості [Словотвір... 1979: 108]. Окремі пейоративи з цим суфіксом мають відповідники – синонімі спільнокореневі утворення з іншими формантами: *псюра – псяра – псюка – псюга – псяка, босяцюра – босяцюга* тощо.

Іноді описувані морфеми-мотиватори не сприяють формуванню "мінусової" семантики, а просто передають інтенсифіковану ознаку "більше від норми", наприклад: *...А має такого **талантюгу**, що людям од того таланту важко...* (Вишня Остап 1964, 4: 108); *...далекоглядний **розумаха** вже тоді був завважив...* (Забужко О. 2004б: 63); *Гей, голото, братчики... Чуєте? – молола – Марчику! Гоцику, **слоняро!*** (Дашвар Люко 2009: 41); *Знаменитому хряку Тараса Петровича, здоровенному **кабанюрі** з такими іклами, які й диким свиням уві сні б не приснилися...* (Дашвар Люко 2008 а: 211); *У центрі групи сидів на землі дуже засмаглий білий молодик років двадцяти п'яти, в самих шортах, з важкою золотою **цепурою** на шиї* (Покальчук Ю. 2005: 144); *Що за дурна тяга читати товстезні **томюги!*** (Дністровий А. 2003: 111); *Ми знайшли для гейзера порядну накривку (алюмінієву балію мосі баби), а щоб її не зривало вітром – приклали згори двома великими **каменюками*** (Малярчук Т. 2006 в: 125); *Я подивився на його грубі губи й широку, як у кнура **носяру*** (Дністровий А. 2003: 111).

Аугментативно-пейоративні суфікси -аш, -он сприяють створенню мінусової кваліфікації суб'єкта за видом діяльності (*торгаш,*

солдафон); форманти *-ан, -ань, -ень* забезпечують негативні характеристики осіб за віком, зовнішнім виглядом та розумовими здібностями (*стариган, здоровань, окань, дурень*); суфікс *-ій* може супроводжувати як нейтральні утворення (*водій, колій*), так і забезпечувати відтворення емотивно-оцінних значень: передавати розпещеність, виніженість (*мамій*), недостатність грамотності (*грамотій*), забезпечувати негативні соціальні характеристики (*крадій, вертії*); форманти *-ай, -яї* беруть участь у моделюванні пейоративної оцінності – *горлай: Не знаю, що мені робити. В такі хвилини треба обов'язково зайнятися справами, бо від цих роздумів можна стати плаксієм* (Дністровий А. 2003: 116); *Ви казали, Господь – скупій. Ви помилялися* (Жовна О. 2007 а: 34).

Семантику надмірної збільшеності певної ознаки в іменниках чоловічого роду передають суфікси-інтенсифікатори *-ак(а), -як(а), -аг(а), -яг(а), -ин(а)*, наприклад: *Як Маруся вікно відчинить, поки "Пегасового" вогника під бузком побачить?! **Морозяка** ж ... Змерзне* (Дашвар Люко 2008 а: 194); – *І **вужака** отакенний повзає* (Дереш Л. 2007 а: 110); *Згадав **грузиняка** про мужній вчинок Семена Григор'єва* (Дашвар Люко 2008 а: 206); *А скажи-но, сусідонько, за віщо ти мого **друзяку** Ромчика зі світу зжити хочеш* (Дашвар Люко 2008 б: 41); *Літній **чолов'яга** підозріло обдивився джип і запитав* (Дашвар Люко 2008 б: 86); *Я спостерігала, як моя мати трусить над братом, хоча він був здоровенним **паруб'ягою*** (Роздобудько І. 2007 а: 110); *...сам на циганського ведмедя подібний, кремезний **чумачина** в розхристаній чумарці* (Забужко О. 2008: 26).

Форманти *-ак, -як, -чак* забезпечують характеристику особи й передають частіше несхвалення (*дивак, пияк*) та іронію (*слизняк*) і лише зрідка суфікс *-як* виражає схвалення (*добряк*).

Деякі аугментативно-пейоративні суфікси можуть мати енантіо-семну спрямованість і позначати не лише інтенсифіковану ознаку з семою "збільшення", а й деінтенсифіковану з семою "зменшення", наприклад: *...згори у вікні визирнуло сонце але **дебелий чоловіяга** на верхній полиці заступив його своєю ногою* (Малярчук Т. 2004: 13); ***маленький чоловіяга** у стильній шубі з писцевим каптуром* (Роздобудько І. 2007 в: 115 – 116).

У сленговій субмові семантику надмірної збільшеності певної ознаки в іменниках чоловічого роду можуть передавати суфікси -

елл(о), -ош(а), наприклад: *А що за бомага? – Інструкція, чува-челло!* (Дашвар Люко 2008 б: 55); *За що ж ти ухойдокав синоша майора, колишнього міністра* (Ульяєнко О. 2009: 261).

Морфеми -уган-, -юган-, -иган- формують у номінативних лексемах чоловічого роду значення несхвалення та збільшено-згрубілу оцінність, наприклад: **дідуган, стариган, вітрюган** тощо: *...можливо дідуган каву не випиває, а притримує в закапелках рота* (Малярчук Т. 2006 б: 5); *У кожного з тих стариганів була свою фішка* (Андрухович Ю. 2007 в: 223).

Суфікс -ець є супровідником як нейтральних значень (українець, борець, хлопець), так й іронічних (*характерець, бабець*) та зневажливих (*спесивець*). Поєднання форманта -ець з відповідними твірними основами актуалізує семи 'схвалення', 'захоплення' (*молодець*). Згаданий суфікс бере участь у моделюванні емотивно-оцінних назв осіб за певною характерною ознакою, особливостями поведінки та стосунків між суб'єктами: *безумець, задрипанець, плаксивець, скупець, ревнивець* тощо.

Формант -ач разом із твірною основою забезпечує формування негативно-оцінних значень – внутрішніх (*рвач*) та зовнішніх (*носач*) ознак особи. Форманти -ук (-юк), -ул-я (юл-я) беруть участь у відтворенні як позитивних, так і негативних характеристик особи (*гарнюк, чистюк, чистюля; старук, кривуля*).

Функціонально потужний експресивний потенціал семантичної структури субстантивів чоловічого роду репрезентують суфікси-інтенсифікатори -иськ(о), -ищ(е). Ці афікси передають несхвальну оцінку осіб (*Нервовий, як лошак, хлопчисько у цивільному дорогому костюмі* (Ульяєнко О. 2009: 16)), збільшено-пейоративне значення загального плану (*З розмаху – хресь! Прямісінько у міцного, мов глиба, парубища* (Дашвар Люко 2009: 6); *Він дивився у вікно, намагаючись поорлати ревище у вухах* (Ульяєнко О. 2009: 73); *...доторкнутись до них своїм брутальним п'ятирічним пальчищем уже означало осквернити* (Забужко О. 2004 б: 37)). Іноді суфікси -иськ(о), -ищ(е) репрезентують збільшено позитивну семантику, наприклад: *...це був погляд не тільки мужчини, а й митця – найбільшого з нині в Україні сущик, божиська, живої легенди* (Забужко О. 2004 в: 191).

Високим ступенем афективності позначений суфікс *-иськ(о)*, який у поєднанні з твірними основами передає: несхвальну оцінку осіб – *дівчисько, бабисько, хлопчисько, чоловічисько, дідисько, панисько, нездарисько, дуреписько: Мар'янка, сопливе дівчисько, яке я ледве знаю, сидить, причумлена всім, що сталося* (Дереш Л. 2008 а: 40); *А я, бабисько дурне...* (Карпа І. 2008: 51); *Фу, дуреписько...* (Карпа І. 2008: 60); *отак любесенько розкладе на тому бамблеті й заріже, розпатрає ножем на шматочки, і те дургеписько покірно сконає з усміхом на вустах* (Забужко О. 2004 е: 147); збільшено-пейоративне значення загального плану – *дощисько, кролисько, корописька, кабанисько, окунисько, сомисько, чоботисько, зборисько, туманисько, вітрисько* тощо: *Нарешті дощисько втих до такого собі млявого анданте, дозволяючи продовжувати мандрівку* (Дереш Л. 2008 б: 85); *Я не міг зрозуміти, як цей кролисько опинився у Василевих руках* (Кешеля Д. 2007 б: 150); *...які тут водяться щуки, соми, корописька* (Кешеля Д. 2007 в: 169). Сполучаючись із основами (коренями) абстрактної семантики, аналізований формант є активним засобом створення згрубіло-пейоративної оцінності – *сміховисько, посміховисько, страмовисько, стидовисько* (порівняймо з нейтральними *пасовисько, житнисько*) *А я, позорисько, лише на сто шістдесят [кілометрів] піднялася* (Карпа І. 2008: 42); *...той бідачисько, що сам навів її на сусідський двір* (Забужко О. 2008: 29). Деривати з суфіксом *-иськ(о)* за експресивним значенням дуже близькі до похідних утворень із формантом *-ищ(е)* (*відьмище, панище, куркулище, свекрушище*), вони часто вживаються як їхні словотвірні паралелі (*бабище – бабисько, вітрище – вітрисько, вовчище – вовчисько, парубище – парубисько*). Однак значенневий план дериватів на *-иськ-о* має "виразніший елемент негативної оцінки, фамільярної зневажливості (*дівчисько, панисько, хлопчисько*)" [Словотвір 1979: 108].

Суфікси *-ун, -ак(а), -ах(а)* разом із відповідними твірними основами в іменниках чоловічого роду часто передають несхвальну характеристику людини за її внутрішніми й зовнішніми ознаками, дією, наприклад: – *Панове журналюги! – закричав до них вже добре захмелілий товстун* (Роздобудько І. 2007 г: 133); *...чи бачив той паризький шкрябун хоч раз у житті справжнього гасконця* (Роздобудько І. 2007 г: 5); *Господи, якби той франт-писака міг*

бачити її (Роздобудько І. 2007 г: 6); ...**стрибун-невдаха**, що свого часу посів чи не сімдесят дев'яте місце на обласній спартакіаді (Андрухович Ю. 2007 а: 49).

Окремі форманти разом із відповідними твірними основами забезпечують несхвальну характеристику особи за дією: *-ун (літун), -як (пияк), -ляк (кривляк), -ник (бабник)* (із відтінком зневаги). Формант *-ун* забезпечує утворення експресивних назв осіб за внутрішніми і зовнішніми характерними рисами: *хитрун, дикун, сліпун, товстун, коротун; -ил-о* – тільки за зовнішніми – здоровило: **Пияки і пройдохи, яких мало** (Андрухович Ю. 2007 в: 169); ...*тішилася ними* [кабачковими оладками], як **дикун** вареною картоплею... (Карпа І. 2008: 16).

2. Іменники жіночого роду з аугментативно-пейоративними суфіксами поєднують семантику згрубілості (збільшеності) із пейоративною оцінкою й передають фамільярно-зневажливе ставлення до предмета думки. Ця семантико-словотвірна група репрезентована такими формантами: *-ух(а), -юх(а)* – балакуха, житуха, *-ах(а)* – рибаха, *-ук(а), -юк(а)* – холодюка, грязюка, зміюка, *-их(а)* – мниха, *-омах(а)* – грудوماха, *-щин(а)* – літературщина, *-аці(я)* (передає іронію) – мудрація, *-ек(а)* – пащека, *-енці(я)* – штукенція, *ег(а)* – торбега, *-ері(я)* – машинерія, *-неч(а)* – гуркотнеча, *-отн(я)* – гуркотня, *-отняв(а)* – гуркотнява, *-анин (а)* – гупанина, *-лів-+к* (указує на результат дії, яка не відповідає соціальній нормі, стандартові) – зрівнялівка тощо: **Мама спакувалап мені в дорогу цілу сумеґу харчів і рушників** (Малярчук Т. 2007 а: 137); ...**вгодовані мордочки, які не знають, що таке голод і справжня житуха** (Дністровий А. 2005: 217).

У морфемній структурі субстантивів жіночого та середнього родів збільшено-згрубілу семантику передають такі аугментативно-пейоративні суфікси, як-от: *-ух(а), -юх(а), -ук(а), -юк(а), -ак(а), -як(а), -ищ(е), -иськ(о), -ар(а), -яр(а)*, наприклад: **Раїса якраз примірювалася знести курці голову сокирякою** (Дашвар Люко 2008б: 37); **Гілляку товсту із землі підібрав, у другу каменюку – і пішов на таран** (Дашвар Люко 2008 б: 109); **Можна ще вдивлятися у власне відображення між старомодних, з фіолетовим відливом і золотим обідком на вінцях чарок, водячи пальцем по запиленій поліровці серванта. Нудьготище** (Вольвач П. 2003, № 162: 49). Суфікс *-ищ(е)* володіє енантіосемним потенціалом і може формувати

контекстуальну інтенсифіковану зменшено-пестливу семантику й містити семи 'ніжності', 'ласки', 'замилування': *Хто міг колись подумати, що оте **дівчинице**, – худеньке, як дерево без кори, несміле, як пес у чужих сливах, за три дні стане його шлюбною жінкою?* (Матіос М. 2006 е: 151).

Описувані формотворчі морфеми-мотиватори можуть реалізувати фамільярно-зневажливе ставлення до предмета думки, наприклад: *Ну, розкажуй, як **житуха*** (Дереш Л. 2007 а: 265); *Не вистачало йому для повноти картинки ніжно потерти гумову **паліюку*** (Іздрик 2006: 101); *витягнув **плящину** доброго угорського рому* (Процюк С. 2000: 43); *там панувала цілковита **лібертуха*** (Андрухович Ю. 2007 в: 82).

Зазначені вище суфікси нерідко інтенсифікують пейоративну семантику в іменникових лексемах, які вже мають у своїй семантичній структурі мінусовий конотативний макрокомпонент значення, наприклад: – *Оті всі ваші невдачі, вони ж від свекрухи? – Та, то тільки від неї, **зміюки** такої* (Дереш Л. 2007 а: 133).

У субстантивах, які утворені в сленговій субмові, експресивна семантика може виявляти себе в непродуктивних для жіночого роду афіксах, наприклад, таких, як -н, -йов: ***Маман** попросувала сорочку* (Дністровий А. 2003: 51); *Значить, **ситуйовина** така* (Кокотюха А. 2007: 107). Для передавання семантики підкресленої збільшеності предмета зображення сленгове мовлення послуговується морфемою -енц-: *Вчителька танців, стара, неприємна і, до речі, **стокілограмова бабенція*** (Малярчук Т. 2007 а: 133).

Деякі суфікси-мотиватори можуть змінювати первинні емотивно-аксіологічні параметри, які є характерними для твірної основи. Особливо дієюю в такому процесі виявляється морфема -иськ-, яка продукує емотивно-оцінну семантику зневажливості, огиди, якою не володіла непохідна лексеми, наприклад: *Ото **людиська** доказують мені, що кохання залежить від часу* (Іздрик 2006: 103); *Ну, ми ж того... – заїкнувся був товстун з крихітними **очиськами**, які ледве розгледити на опуклій фізіономії* (Ульяєнко О. 2009: 84); *Волохаті **ручиська** блукають столом, ледве не перевертаючи горнятко* (Андрухович С. 2005: 119).

3. Іменники спільного роду (жіночо-чоловічого) з аугментативно-пейоративними суфіксами вживають, найчастіше, для негативної

характеристики особи. Негативну семантику збільшеності з фамілярно-зневажливим відтінком забезпечують твірні основи, поєднані з формантами: *-ак(а), -як(а): гуляка, задавака, мордяка, злодіяка, кривляка*. Аугментативно-пейоративні суфікси забезпечують конотацію зі знаком "мінус", амплітуда якої досить широка – від несхвалення (*-с (а) – плакса, рюмса*) до презирства та іронії (*-ош(а) – святоша* (удавано-побожна, лицемірно-праведна людина)). Лише формант *-яг(а)* поєднав меліоративну (*роботяга, добряга, скромняга, бідняга* (співчутливо)) та пейоративну (*бродяга* (із відтінком несхвалення), *діляга* (із відтінком зневаги)) оцінки: *Юля, одягнута в мою чорну футболку з вицвілою мордякою Моррісона* (Дністровий А. 2005: 23).

Участь суфіксів у формуванні негативних емотивно-оцінних планів визначається: уластивістю поєднуватися лише з визначеними оцінними основами та специфічністю фонетичного оформлення, Наприклад: *-юг(а) – псюга, жаднюга, хитрюга, п'янюга; -юк(а) – псюка, злюка; -ох(а) – забрьоха, -уд(а) – зануда, -ур(а), -юр(а) – замазура, -ендр(а) – скупендра, -индр(а) – скупиндра, -инд(я) – скупиндя, -ендряг(а) – скупендряга, -ердяг(а) – скупердяга, -ердяк(а) – скупердяка, -ос(а) – нечоса, -іс(а) – гульвіса, -ес(а) – неотеса, -іп(а) – гультипа, -ох(а) – мандрьоха* тощо.

Пейоративний суфікс *-ищ(е)* утворює експресиви зі значенням подвійного роду: чоловічо-середнього (*морозище, носище, стовпище* (безладне скупчення великої кількості людей, натовп) або жіночо-середнього (*ручище, очище*) [Сучасна... 2002: 250]. У назвах неістот та назвах тварин переважають збільшено(згрубіло)-оцінні словотвірні деривати: *хмарище, ножище, хвостище, бородище, павучище, вовчище, драконище*, а відповідно в номінаціях осіб – афективні, негативно-оцінні: *бабище, свекрушище*. "Поліпшення" оцінного значення пейоративного суфікса спостерігаємо тільки в експресивах *дружище* та *хлопчище*, які мають позитивну (або нейтральну) оцінність коренів [Сагач 1977].

Суфікс *-щин(а)* передає емотивно-оцінне значення "несхвалення", "неприйняття", "засудження": 1) вузькогрупових інтересів; роздробленості, браку єдності в діяльності колективу (*групівщина, гуртківщина*), 2) непотрібного формалізму в справах, роботі (*канцелярщина*), 3) неорганізованості, відсутності дисципліни, анархізму (*партизанщина*), 4) непотрібної, надмірної поспішності в роботі з

метою надолужити втрачене (*штурмівщина*), 5) надмірного захоплення штучними псевдоетнографічними традиціями (*шароварщина*) тощо.

Серед іменникових суфіксів із негативною конотацією, які вживають на позначення збірності, до аугментативно-пейоративних належать: *-н(я)* – *солдатня, офіцерня, собачня*, *-в(а)* – *мишва, качва*, *-от(а)* – *панота, німота* (німці), *-ар(а)* – *мошकारа*. На сукупність осіб із якою-небудь спільною негативною ознакою вказують суфікси: *-ищ(е)* – *зборище, стовпище*, *-иськ(о)* – *зборисько, збіговисько*: *От там качви...* (Вишня Остап 1964, 5: 212); *Мишва ходу не дає!* (Вишня Остап 1963, 1: 70). Суфікси *-н(я)*, *-отн(я)*, *-анин(а)*, *-ість*, *-ух(а)*, які утворюють іменники від прикметникових та дієслівних основ, виконують функцію носія пейоративної експресивності, сигналізують про невідповідність стандарту, нормативній поведінці, діям, які негативно оцінює соціум: *ходня, метушня, біготня, біганина, писанина, мішанина, сірість, показуха* тощо.

Експресивна значущість окремого афікса виявляється не ізольовано, а в складі похідного слова, яке є своєрідним "контекстом" і забезпечує розкриття значення полісемічного афікса. У межах ширшого контексту можливі модифікації оцінних значень окремих афіксів, значне розширення їхніх функціональних можливостей. Додаткових емотивних та оцінних значень афікси набувають на основі тих сем, які властиві їм узуально. Семантика похідного експресива становить складну комбінацію значення твірної основи та афікса. Експресивні можливості афікса виявляються тільки в складі похідного слова або в контексті. Так, учені давно помітили, що передавання фізичної збільшеності денотата без залучення інтенцій суб'єкта мовлення забезпечують передусім словосполучення нейтрального типу (порівняймо: *дуже велика нога* і *ножище*) [Дементьев 1953: 6].

Особлива дієвість експресивних формантів виявляється тоді, коли похідна основа заперечує значення твірної або змінює первинні емотивно-аксіологічні параметри, експресивізує її (порівняймо: *люди* й *людиська*). Суфікс *-иськ-* не лише додає емотивно-аксіологічну сему 'зневажливість', а й заперечує благородність, добродійність, інші позитивні риси. Порівняймо: *мудрий* (позитивна оцінка) та *замудрий* (ірон. який вважає себе розумнішим, аніж є насправді – негативна оцінка).

Експресивна функція емотивно-оцінних лексем, зазвичай, виявляється важливішою, аніж їхній денотативно-сигніфікативний зміст (значення зменшеності чи збільшеності): *...якісь лобурі тероризують увесь клас* (45, с. 285); *Обматюкав якийсь шоферюга* (Костенко Л. 2011: 122); *...мафія надавала бицюганові по писку...* (Карпа І. 2008: 17); *З ними був дебелий собацюра...* (Дереш Л. 2008 в: 15); *Треба би запам'ятати собі цей завіконний відеоряд, викликати потім у пам'яті під час депресняків* (Карпа І. 2008: 148); *...хлопаки вирішили пошукати ліпшої долі...* (Карпа І. 2008: 18).

Особливо широким спектром емотивно-оцінних висновків позначені демінутивно-міліоративні суфікси, за допомогою яких передають "найрізноманітніші відтінки експресії: співчуття, іронія, зневага, злість, строката й суперечлива гама емоцій та оцінок" [Виноградов 1986: 101].

Експресивна лексична одиниця з домінантним емоційним компонентом, показником якого є суфікси суб'єктивної оцінки, підлягають ступенюванню – емотивній градації, яку можна вибудувати на прикладах однокореневих лексичних одиниць: I – *бідак, бідаха* (*бідага, бідака*); II – *бідолаха* (*бідолага, бідолака*), *бідолажка, бідолашка, бідолашечка, бідараха*; III – *бідачисько* [Дідківська, Родніна 1982: 120]. Демінутивно-міліоративні суфікси, серед яких виокремлюють форманти першого, другого та третього ступенів, важливо розглядати в зіставленні. Так, суфікси першого ступеня приєднуються до основ, які демінутивних та меліоративних сем не мають, а суфікси другого та третього ступенів "...тільки посилюють, підкреслюють семантику зменшеності і особливо пестливості утворень з суфіксами першого ступеня" [Словотвір... 1979: 101].

Із семантикою здрібнілості може поєднуватися семантика жалю: *Ні розваги тобі, ні забавоньки!* (Вишня Остап 1964, 3: 108); суму: *І пішло життя, як річечка – одноманітне та сумне* (Вишня Остап 1964, 3: 93); співчуття: *...капають на хусточку дрібнесенькі, такі старі-старі слізки. Плаче бабуся...Слізки, тії котяться борозенцями в рота...* (Вишня Остап 1963, 1: 189); увічливості: *І народилися ви, громадяночко, під планетою Венерою* (Вишня Остап 1964, 5: 207); зневажливості: *Вилетіла з того дуже завзятого сількора його сількорівська душечка* (Вишня Остап 1964, 3: 277); жарту: *І от, – розказує кобилка, – вирішила я таку штуку встругнути* (Вишня

Остап 1964, 5: 113); зневажливості та зменшеності: *Іноді дощу прохаємо, чи хмарки паршивенької, так не можна?! (Вишня Остап 1963, 1: 98).*

Іноді лексема, яка має різко негативний оцінний зміст, може набувати цілковитої позитивності за допомогою зменшувально-пестливого суфікса: *Іноді мале туди стромляє свою пичку, куди йому зовсім не слід (Вишня Остап 1963, 1: 36).* Зменшувальність семантики, якої надають лексемі демінутивні похідні, може перекреслюватися контекстом: *Вдягається як заправська вчителька музики в середній школі: світлі колготки, закриті мештики на високих підборчиках..., леопардово-синя кофточка... (Карпа І. 2010: 31);*

Суфіксальна семантика демінутивності не обов'язково пов'язана з меліоративним значеннєвим планом лексичної одиниці (*ідейка, теорійка, п'яниченька, душиця* (у сполученні з означенням "мізерна" [Словотвір... 1979: 105]), так само й аугментативність не завжди передбачає наявність пейоративного змісту (*дружище, друзяка, паруб'яга, козарлюга (Шкода тільки, що рід завзятого козарлюги Антоненка-Давидовича здрібнів після скасування козацтва... (Антоненко-Давидович Б. 1991, 1: 5)).*

Експресивні афікси трансформують категорійну (частинимовну) належність слова. Так, можливе "опредмечення" ознаки та її оцінювання: тихий → *тишко* (тиха, сумирна людина), тупий → *тупак* (про тупу, розумово обмежену людину), сухий → *сухар* (худа, сухорлява людина), "опредмечення" дії та її оцінювання (*базікати* → *базікало*, *белькотати* → *белькотун*, *спати* → *сплюха*, *фуркати* → *фуркало* (швидка в рухах, вертлява, людина).

У плані експресивної взаємодії твірної основи й афікса можливі такі випадки: 1) афікс посилює позитивну (*ріднесенький*) чи негативну (*бандюга*) конотацію твірної основи; 2) афікс змінює позитивну / негативну конотацію твірної основи на протилежну: мудрий (+) → *замудрий* (–), дурний (–) → *дурненький* (+), *дурник* (+) – у висловах на кшталт "маленький і *дурненький*", "мій маленький, дорогий *дурнику*" (ласкаве звертання до дитини); 3) афікс надає нейтральній основі або позитивної, або негативної оцінності: *дівчисько* (миле, старанне й руде, кляте), *хлопчисько* (маленький і поганий, зухвалий). Емотивно-оцінний потенціал афікса зазвичай домінує, однак розшифрування

його семантики в плані "плюс/мінус" здійснюється контекстом уживання. Так, протилежні конотативні значення передають пестливі та зменшувальні форми слів, уживані у творах І. Нечуя-Левицького: *Це все через тебе, **невісточко!** – промовила Кайдашиха і вдарила до Мотрі кулаком об кулак* (Нечуй-Левицький І. 1965, 3: 341), *Куди ж пак, який делікатний **носичок** причепив господь до пики* (Нечуй-Левицький І. 1967, 9: 249) – про великий ніс, *...така ти **молоденька**, що вже тебе вкрила цвіль та пліснява* (Нечуй-Левицький І. 1966, 5: 383), *Хто? Ти? Мені? Своїй матері? – сичала Кайдашиха. – Карпе! ти чуєш, що твоя **Мотрунька** говорить на мене?* (Нечуй-Левицький І. 1965, 3: 415). Тут демінутивно-міліоративні суфікси є своєрідним "жалом" насмішки та іронії. Експресивні слова з демінутивно-міліоративними суфіксами належать до системних, узуальних, проте в межах контексту вони можуть набути іншого статусу, перейшовши до групи оказіональних.

Семантика похідних експресивів, які забезпечують суб'єктивно-оцінну номінацію, виявляє неоднакову роль значущих частин: 1) домінування оцінної семантики кореневої основи, 2) провідна функція експресивного афікса, 3) спільна участь твірної основи та афіксів у творенні експресивних семантичних планів лексичної одиниці. Особлива роль належить демінутивно-меліоративним і аугментативно-пейоративним суфіксам, які не лише можуть посилювати чи послаблювати емотивно-аксіологічне значення кореня, уточнювати та конкретизувати його, а й пом'якшувати негативну оцінку мотивувальної основи, модифікувати оцінну семантику кореневої морфеми, якісно змінювати оцінне значення, поліпшуючи чи погіршуючи його. Порівняймо: *Може, від цих ревнощів у мене гіпертонія, безсоння, моя **відьмочка** сповнена тими ревнощами по вінця* (Коломієць О. 1979, 2: 302); *До речі, я вже цікавився твоєю **відьмочкою**, дуже хвалять її спеціалісти* (Бердник О. 1988: 348).

Один і той самий похідний експресив із нейтральною емотивно-оцінною кореневою основою може розвивати лексико-семантичний варіант із різними типами оцінок (меліоративною та пейоративною): *кумася* (від "кума" – хрещена мати по відношенню до батьків хрещеника і до хрещеного батька): 1) добра, мила, ласкава, приємна жінка, яка викликає до себе хороше ставлення мовця, 2) зневажливо про жінку, яка розносить плітки. Похідні експресиви на кшталт

розумник (-ця) свої діаметрально протилежні оцінні значення ("+" чи "-") виявляють у контекстах і, зазвичай, ступеньовано. Порівняймо: *Татку! Вас уже поновили в колгоспі? – кинулась Ольга до столу. – Цить, розумнице!* (Старицький М. 1989, 3: 189) – ласкаво, схвально; *...здивувався тато і грізно поглянув на мене. – Це вже ти, розумнику, щось накоїв?* (Старицький М. 1989, 4: 593) – невдоволено; *...розумник, нічого кращого й не придумав, тільки щоб усе якнайгірше* (Загребельний П. 1981, 6: 161) – іронічно; 1) *Запитую, а може, нам, зайчик, нада все ж таки деколи перетинатися...* (Дністровий А. 2003: 172); 2) *Вуйкова половинка, цьоця Настя, зосередилась на тому, аби поскорше покінчити з неспокійним хіпівським минулим її хатнього зайчика. Зайчика, блін* (Дереш Л. 2007 а: 91). Лексичне значення лексеми "зайчик" має складну структуру, поділяється на декілька семантичних елементів. У першому контексті слово має такі денотативні семи: 1) 'людина'; 2) 'жінка', до яких приєднується квантитативний інтенсивно-параметричний складник, що продукує конотативні семи оцінності – 3) 'позитивна оцінка'; емотивності – 4) 'лагідність', 'ніжність'; образності – 5) 'метафоричне перенесення назви тварини'. Об'єднання денотативних і конотативних сем утворює суперсеми експресивності, що виконує функцію експресивізації художнього тексту з позитивним ефектом. Другий контекст демонструє іншу структуру лексичного значення: 1) 'людина', 2) 'чоловік', 3) 'негативна оцінка', 4) 'негативні емоції', 5) 'метафоричне перенесення назви тварини'. Унаслідок цього функція лексеми з такою семантикою в художньому тексті зовсім інша: твориться іронія, експресія мовлення набуває негативного забарвлення.

Твірні основи, які сполучаються із суфіксами суб'єктивної оцінки, відзначаються орієнтованим спрямуванням, тобто їм притаманна потенційна здатність до поєднання або з демінутивно-меліоративним (1), або з аугментативно-пейоративним (2), або й демінутивно-меліоративним і аугментативно-пейоративним суфіксами (3): 1) *літечко, веснонька, зимонька, жіночка, сонечко, калинонька, невісточка, іскринка, іконка, дисциплінка, сусідонька, свашенька, свашечка, свашка, бесідонька, деньок, словечко, хвилиночка, байдужісінький тощо*; 2) *багнисько, багнище, багнюка; грязюка, стидовисько, убоїще, збіговисько, збіговище, посміховище, страмовисько, незда-*

рисько, юрмисько, звалисько, громадище, махинище, страховище, зборисько, зборище, злющий тощо; 3) *бабуня, бабуся, бабусенька та бабера, бабисько, бабище; свекрушенька та свекрушисько, свекрушище; звірєня, звірєнятко та звірюга, звірюка, звіряка; багатенький і багатющий* тощо. Спостереження над мовними фактами показують, що твірні основи, які не можуть виявляти кількісних ознак, вільно поєднуються з демінутивно-меліоративними суфіксами й набувають додаткових емотивних значень ласкавості та пестливості. Аугментативно орієнтовані основи не сполучаються з демінутивно-меліоративними суфіксами, оскільки поняття дрібності, зменшеності, пестливості для них не властиве. Ця група представлена непохідними основами іменникового походження.

Нейтральні емотивні основи можуть приєднувати як демінутивно-меліоративні, так і аугментативно-пейоративні суфікси. За такої умови форманти суб'єктивної оцінки вважають основними мотиваторами позитивної чи негативної емотивності. Реалізуючи своє комунікативне завдання – бути засобом впливу на реципієнта, передавати інтенції суб'єкта мовлення, їх активно вживають у художніх текстах, живій розмовній мові.

Експресивні можливості демінутивно-меліоративних і аугментативно-пейоративних суфіксів виявляються через їхню властивість диференціювати оцінне значення за умови нульового оцінного потенціалу твірної основи (кореня). Тому дериваційні форманти необхідно розглядати не як окремі сутності, а обов'язково з урахуванням їхньої ролі в словотвірному акті: *Це маленьке **сілице**. У мене там є сад...* (Дереш Л. 2008 в: 67); ***Ім'ячко** ж у нього, мамко рідна...* (Карпа І. 2008: 12); *Підкидаю ще **полінце** у вогонь* (Дереш Л. 2008 в: 21); *Колись у неї **личко** було, як порцелянове...* (Костенко Л. 2011: 110).

Необхідно визнати, що значення похідного експресива формується під впливом дериваційного форманта, який бере участь у перетворенні "джерела мотивації" та спрямовує семантику похідної основи в бажаному напрямі [Кубрякова 1981: 133]. Так, обидва значення експресива *волоцюга* пов'язані тільки з третім та четвертим лексико-семантичним варіантом дієслова *волочитися*, семантика якого зумовила досить широку амплітуду емотивних оцінок похідного: від зневажливого, підтримуваного синонімами *бродяга, пройдисвіт*,

до жартівливого (про того, хто певний час був відсутній дома) [Словник української мови 1970, 1: 733].

Семантична структура слів із демінутивними та пейоративними суфіксами, які вказують на реальну дрібність чи збільшеність, завжди передбачає емотивний компонент. Остап Вишня, наприклад, використовує демінутивні назви їжі, напоїв та інших предметів, що може бути пояснено індивідуальними особливостями характеру персонажів (у психології особистості побутує думка, що гурмани називають ласкаво-зменшувально ті предмети споживання, перед якими вони не можуть встояти). Наприклад: *Попоїла б, – каже, – м'яся, запила б винцем та закурила б цигарочку...* (Вишня Остап 1963, 1: 350); *Дивись, той яєчко, той сальця, той борошенця!...* (Вишня Остап 1964, 2: 30).

У мовленні чиста об'єктивна зменшеність, нерідко, виражається аналітично – "маленька кімната", "невеликий будинок". Якщо ж мовець, окрім повідомлення про суто зменшеність (дрібність), хоче передати й своє почуття-ставлення, то використає іменники-демінутиви *кімнатка* (не тільки невеликої площі, а й затишна, чиста, світла, приємна) та *будиночок* (не тільки невеликий, але й доглянутий, привітний). Порівняймо: *халупа* – теж про невелику житлову будівлю, але занедбану або злиденну, убогу тощо. Звичайне позначення величини, розміру, об'єму предмета (1) чи активізацію меліоративного або пейоративного значення, афективного стану суб'єкта мовлення (2), найчастіше, установлює контекст: 1. *Церковця була маленька, немов капличка...* (Іваничук Р. 1986: 192), *Любо було глянути на її дрібненькі, запечені на сонці рученята...* (Коцюбинський М. 1984, 1: 19), *...подає не руку – ручище, що пахне друкарською фарбою і полином...* (Старицький М. 1990, 5: 160); 2. *Вам здоров'ячко, а померлим душечкам царствіє небесне...* (Коцюбинський М. 1984, 1: 336), *А що вона ховала У серденьку на дні, Про те чомусь мовчала – Ні словонька мені* (Вороний М. 1989: 133), *Ой оце чудне дівчатонько, ой-я, Щосуботоньки їде з містонька До бабоньки, до бабусеньки, ой...* (Драч І. 1986, 1: 150), *Він любив модні слівця* (Загребельний П. 1979, 1: 49), *...сухенькі лекційки, і квіт* (Загребельний П. 1980, 4: 484). Місце параметричних та емотивно-оцінних компонентів у структурі значення зумовлене суб'єктивним чинником. Фактичний матеріал ілюструє співіснування та близькість

якісних та кількісних оцінок. Порівняймо: *слівце* – 1) про іскрометне, улучне, дотепне, виразне, жартівливе слово) і 2) про коротке слово. Наприклад: *Десь близько обіду мене розморить, і я посплю ще пару годинок* (Дереш Л. 2008 в: 110); *Щонайменшу емоційку пропускаєш через голову* (Карпа І. 2008: 212); *Ситуаційка доволі ідіотська* (Карпа І. 2008: 219); *Дівчинка (дівулька?) тикнула на одну із пляшечок* (Карпа І. 2008: 111); *Він це все діло акуратненько бритвочкою зішкріб...* (Дереш Л. 2008 в: 13); *Йостек має сокирчину* (Дереш Л. 2008 в: 114).

Суфікси зменшеності та збільшеності здатні модифікувати семи кількісної оцінки, що зумовлює набуття ними похідного (переносного), уже експресивного значення: горіх – *горішок*. Спостерігаємо омонімію суфіксів: стіл – *столик*, стіг – *стіжок*, кіт – *котисько* (параметрично-кількісні характеристики референтів) і цар – *царик*, гріх – *грішок*, свекруха – *свекрушисько* (емотивна оцінка). Якщо демінутивно-меліоративні й аугментативно-пейоративні суфікси сполучаються з основами, що мають власне предметне значення, то суфікс одночасно може набувати й параметрично-кількісних, й емотивно-аксіологічних характеристик; а приєднуючись до основ із абстрактним значенням, ці суфікси репрезентують одиничні вияви оцінки: або тільки емотивної, або тільки кількісної: *В Африці мруть від голоду, сухі, як стручечки* (Костенко Л. 2011: 61); *На Різдво ходили школярки, колядувати вони не вмiли...* (Костенко Л. 2011: 57); *Хирлявий чоловічок... хрипів під гітару...* (Костенко Л. 2011: 170); *Байбачок Філ у Пенсильванії сахнувся своєї тіні...* (Костенко Л. 2011: 199); *Я знову сканую поглядом терасу, шукаю червоні шматинки-прапорці* (Дереш Л. 2008 в: 11).

Демінутивно-меліоративні й аугментативно-пейоративні суфікси, поєднані з власними назвами, надають останнім інтенсифікованого меліоративного або пейоративного значення, наприклад: *Венера зачала благати і за Енеєчка прохати* (Котляревськи І. 1969, 1: 200), *Іваночку! Ти чуєш, доброокий?* (Стус В. 1990: 30), *Слухайте, Танюсю-Тетяночко-Таїтяночко, ось ваш коктейль...* (Загребельний П. 1980, 4: 422), *...я хотіла, щоб ти був не просто Данилом, а Данилюкою, Данилярою, Данилищем* (Загребельний П. 1980, 4: 291), *...я тебе в солдати віддам, в Сибіряку заточу...* (Старицький М. 1990, 5: 100).

Високий ступінь експресивності мають ті іменникові суфікси суб'єктивної оцінки, які українські мовознавці кваліфікують як унікальні: *кум-ась, чуприн-дир, пащ-ек(а), пах-ілл(я)* (діал. пахощі), *глух-омань, губ-рій, вовч-уг, вовк-улак, соп-ух, верт-л-юг, кіпт-юг(а)* тощо [Клименко, Карпіловська 1998:106 – 107], наприклад, *Там вовкулака живе* (Вишня Остап 1964, 5: 284).

Отже, для експресивів-іменників із демінутивно-міліоративними й аугментативно-пейоративними суфіксами характерні два типи значень: кількісне (указує на параметричні ознаки, кількість, об'єм предметів, ступінь вияву ознаки, тобто позначає кількісну оцінку) і емотивне (передає гаму емоцій, почуттів, афективних станів суб'єкта щодо предмета мовлення). Похідні експресивні субстантиви з демінутивно-міліоративними й аугментативно-пейоративними суфіксами – це комплекс суб'єктивного й об'єктивного, результат взаємодії значення твірної основи та суфікса, який володіє широким спектром конотацій.

Вагому словотвірну функцію суфікси-мотиватори виконують у формуванні морфемної структури прикметникових експресивних лексем. Словотвірні ад'єктивні морфеми трансформують іменникові, дієслівні та прикметникові номінативні лексеми до конотативно маркованого лексичного фонду. До прикметників із емотивно-оцінними суфіксами належать відіменникові, віддієслівні та відприкметникові похідні, семантика яких містить інтенсивно-параметричний і оцінний компоненти. Словотвірні форманти трансформували нейтральні (частіше) або емотивні (зрідка) іменникові, дієслівні та прикметникові значення й забезпечили можливість використання таких якісних прикметників для суб'єктивної характеристики предметів. У формуванні семи 'надмірність' беруть участь такі прикметникові суфікси:

1) *-ат-, -аст- (-яст-)*, що в поєднанні із твірною основою забезпечують негативну характеристику істот, які "зовнішньо виділяються своїми розмірами або інтенсивністю" (*горлатий, патлатий, лобатий, зубатий, щокатий, хвостатий, язикатий*) [Словотвір 1979: 131]. Паралельно зі згаданими як рівнозначні вживають слова з формантом *-аст- (-яст-)*: *горластий, лобастиий, зубастий, щокастий, хвостастиий*), який у системі прикметникового словотвору характеризується дещо вищим ступенем експресивності (порівняно з -

ат-, оскільки в складі семантичних структур його похідних домінує пейоративна оцінність, а зв'язок із первинним, об'єктним значенням певною мірою втрачений.

2) *-ит-*, *-овит-*, *-ист-*, які, залежно від іменникової семантики, значення "велика міра вияву ознаки" кваліфікують або як позитивні (*іменитий, маститий, смаковитий, грошовитий, хазяйновитий, талановитий, родовитий, статковитий* тощо), або як негативні (*гоноровитий, гонористий, пиховитий, хвальковитий, ганджовитий; пазуристий, кігтистий* тощо).

3) *-част-*, *-ляв-*, *-ист-*, *-чив-/лив-*, *-уч-/юч-*, *-ущ-/ющ-*, *-ащ-/ящ-*, які разом із префіксами або самостійно виражають якісно-кількісні динамічні ознаки, модифікуючи дієслівну семантику (*заливчастий, переливчастий, розливчастий, розпливчастий, поривчастий; вертлявий, хитлявий; залиivistий, поривистий, підлазистий, замашистий; невживчивий, згубливий, чарівливий, дратівливий, вередливий, уїдливий, пронизливий, обурливий, воркотливий, буркотливий, бурхливий, вертливий, гульливий, спустошливий, ущипливий; тріскучий, щипучий, трясучий, жалючий, палючий, колючий, гнітючий; тямущий, кричущий, видючий, завидючий, цілющий; пропаший, гулящий*) [Словотвір 1979: 135 – 137]. Наприклад, *Ідіть та сирівець після вчорашнього пийте! Хоча б на один день повисихали! **Страмночі!*** (Вишня Остап 1965, 5: 242); ***Страшночий!*** Онуки ж уже з хлопцями сплять, а ти все отим калаталом своїм **поганючим!** (Вишня Остап 1963, 1: 240); *Кім дуже хитрющий, зразу на яблуню...* (Вишня Остап 1965, 7: 83); *І кухоль добрячий, а тече* (Вишня Остап 1963, 1: 239); ***Добрячий*** віз був (Вишня Остап 1963, 1: 327); *Наталочка, біленька дівчинка, дуже така непосидюща...* (Вишня Остап 1965, 7: 39). У віддієслівних якісних прикметників значеннєвий план ускладнюється образними семами, що зумовлює актуалізацію експресивної семантики лексичної одиниці, наприклад: *ущипливий 1* (слова, розмови, вірші, байки тощо) і *ущипливий 2* (про холод (вітер, мороз і т. ін.), який дуже відчутний, сильний, пронизливий) [Словник української мови 1979, 10: 543].

4) *-к-*. Цей формант модифікує дієслівну семантику в прикметникову та забезпечує позначення виразних динамічних ознак (*чуткий, верткий, зіркий, п'янкий, липкий, тямкий, їдкий, стидкий* тощо).

Найбільш виразними репрезентантами експресивності у семантичній структурі формально мотивованих прикметників є такі аугментативно-пейоративні суфікси-інтенсифікатори: *-енн-*, *-езн-*, *-елезн-*, *-юч-*, *-ющ-*, *-ач-*, *-іш-*. Ці морфеми, приєднуючись до прикметникових твірних основ, утворюють посилення вияву ознаки, яка потенційно наявна в семантиці непохідної основи з нейтральним ступенем експлікації. У такий спосіб активується інтенсивно-параметричний складник, який залучає до семантичної структури ад'єктивної лексики сему 'дуже', що модифікує значення "великий", "посилений" й утворює емотивну оцінність. Інтенсифікатор *-енн-* формує інтенсивно-параметричну семантику, що реалізує себе через сему 'дуже' в якісних прикметниках, як-от: *височенний, добренний, страшенний, глибоченний, важкенний* тощо. Зазначені лексеми репрезентують посилення вияву конкретної ознаки, що призводить до утворення емотивно-аксіологічних рецепцій, які не є домінантними, виразними, а їхнє розділення на позитивні / негативні залежить винятково від контексту: *Астрід просить у мене шматочка хліба. Але поки я дістаю свою булку, Мікі встигає зробити для неї височенну канапку з майонезом, кетчупом, цибулею і якоюсь жирною ковбасою* (Андрухович С. 2005: 57); *Гладкий Хіппі був страшеним націоналістом* (Дереш Л. 2008 б: 12); *...я ніс важкенний проектор* (Дереш Л. 2008 б: 131); *...глибоченна яма, яку колись вирили, аби шанівським дітям басейн облаштувати* (Дашвар Люко 2008 б: 11).

Морфеми *-ен-*, *-яч-*, *-іш-* виконують роль афіксів-інтенсифікаторів і в атрибутивних прислівникових лексемах, наприклад, таких, як *темно, страшно, добре* тощо: *...запарила страшенно міцного чаю* (Дереш Л. 2008 б: 12); *Я зняла плащ – він був уже добряче забруднений* (Роздобудько І. 2008: 47); *Людей було мало. Лиш тих було теменно* (Матіос М. 2006 г: 71); *...сусід на лежанці хропе ще голосніше і мастистіше* (Малярчук Т. 2004: 13).

Похідні прикметники-експресиви, які, зазвичай, негативно характеризують особу, її поведінку, стани, тобто схильність до вияву негативних ознак, творяться від іменників із чітко визначеною пейоративною семантикою за допомогою суфікса *-уват-/юват*, який посилює емотивну оцінність мотивувальних іменникових лексем (основ) – *забіякуватий, забудькуватий, відлюдькуватий,*

чванькуватий, шахраюватий, задерикуватий, вовкуватий, дженджикуватий, злодійкуватий, заїкуватий. Лише зрідка формант -уват-/-юват- бере участь у творенні відіменникових оцінних прикметників зі знаком "+" (молодцюватий, хазяйнуватий). Проте й демінутивно-меліоративні похідні можуть формувати негативну семантику, наприклад, значення кепкування: *Народиться таке синеньке, маленьке, слизеньке, кавкає... Дівчинку бог послав* (Вишня Остап 1964, 3: 301); *Біля неї дрібнесенька, сухесенька, як огірок-жовтяк, порепана бабуся. Архів останнього століття. В неї в руках малесенька вистрьопана хусточка й ціпочок* (Вишня Остап 1963, 1: 189); *...і періщить пужалком своїх пару гніденьких коненят...* (Вишня Остап 1964, 3: 215).

Суфікси -ав- (-яв-/-ляв-) забезпечують творення експресивних прикметників, емотивно-оцінне значення яких мотивується іменниковими основами (*ласкавий, лукавий, плюгавий, сльотавий, сльозавий, тьмавий, глизявий*). Семантика похідних прикметників із формантами -ив-(-лив-) також залежить від мотивувальних іменникових основ, однак їхня семантична матриця ще й ускладнена додатковою семою – 'високий ступінь вияву ознаки' (*правдивий, милостивий, злостивий, яросливий, спекотливий, сміхотливий, боягузливий*).

Особливу увагу привертають до себе відприкметникові прикметники, у процесі творення яких використовуються суфікси, що передають як градацію міри ознаки, властиву якісним прикметникам, так і формують суб'єктивне значення похідної лексичної одиниці. Процес словотворення супроводжується емотивно-оцінними змінами в похідних прикметниках порівняно з нейтральною семантикою вихідних лексичних одиниць.

Показниками експресивності похідних прикметників є такі суфікси: -еньк-/-оньк- (*молоденький, веселенький, лагіднений, біленький, проворнений, гостренький, худенький, тихенький*); -есеньк-/-ісіньк- (*старесенький, зеленесенький, швидесенький, білісінький, дрібнісінький, новісінький, цілісінький, солодісінький*); -усіньк-/-юсіньк- (*мацюпусінький, білюсінький, гарнюсінький, худюсінький*); -енн- (*довжений, величений, страшений, широченний*); -езн-/-елезн- (*довжезний, довжелезний, величезний, глибочезний*); -юч-/-ющ- (*жирнючий, холоднючий, худючий, багатючий*); -яч- (*добрячий*). Наведені форманти, поєднуючись зі "своїми" ад'єктив-

ними твірними основами, позначають посилення або послаблення вияву тієї ознаки, яка закладена в семантиці мотивувальної основи з нейтральним ступенем ознаки. Семантичні структури наведених прикметників містять градаційну сему 'дуже' (малий/великий, посилений/ зменшений), яка обов'язково супроводжується емотивною оцінністю: 1) позитивною – у значеннєвому плані похідних із формантами *-еньк-/-оньк-*, *-есеньк-/-ісіньк-*, *-усіньк-/-юсіньк-* та 2) негативною – у семантиці похідних із суфіксами *-енн-*, *-езн-/-елезн-*, *-яч-*, *-юч-/-ющ-*, наприклад: 1) *Вчителька, кажуть, була дуже молодюсінька* (Гончар Олесь 1988, 6: 320); 2) *Сізіф куриє свою гіркущу люльку...* (Костенко Л. 1989: 42).

Суфікси *-езн-*, *-елезн-* здатні демонструвати більш виразну емотивно-оцінну семантику, порівняно з суфіксом *-енн-*. Посилення вияву ознаки у якісних прикметниках з такими афіксами можна умовно продемонструвати за допомогою семи 'дуже-дуже', наприклад: *На протилежному від нас боці клубочився густезний чагарник* (Дереш Л. 2008 б: 71); *Горня гарячезного чаю* (Карпа І. 2007 в: 155); *Про три незабутні дні в цій організації та про ружні цікавезні забави* (Дереш Л. 2008 б:116 – 117); *Поряд нерівно дихали два старезні, як сама Килина, пси* (Дашвар Люко 2008 б: 22); *Але виглядало це як давня колишня казка про колишнє Озерного краю, яку розповідав улюблений приятель – величезний старий сом, що жив у Озері* (Покальчук Ю. 2008: 59); *На берег він просто вискочив і, пробігши кілька кроків по біленькому озерному піску, що встеляє прибережне плесо, дістався гартованого часом товстезного дерева* (Покальчук Ю. 2008: 7); *Тирада вимальовувалась довжелезною, одним духом не випалиш, однак був певен, що злості й запалу мені вистачить на всю дистанцію* (Слапчук В. 2008 в: 97).

Подібну функцію в морфемній структурі якісних прикметників виконують форманти *-уч-(-юч-)*, *-ущ-(-ющ-)*, *-ач-(-яч-)*: *У серпні тут збиралася зграйка захіпованих невихованих жумчок-малоліток, косметизованих і наглючих* (Дереш Л. 2007 а: 32); *Бач, які падлючі селяни!* (Дашвар Люко 2008 б: 265); *Я мала три роки і кілька місяців, була худюща, з випнутими ребрами* (Андрухович С. 2007: 73); *Ох ви ж і хитрюща, бабо!* (Дашвар Люко 2008 б: 25); *Хто б повірив, що такі несподівані енергії бурлять у такому звичайнющому на вигляд дівчиську?* (Дереш Л. 2007 а: 21); *думала, якою ж бага-*

тющою багатійкою стане завдяки власній землі (Дашвар Люко 2008 б: 165); *Вона миролюбно дивиться на мене своїми **зеленющими** очима* (Дністровий А. 2003: 230); *Надвечір татко тяг на горбу **добрячий** мішок буряків* (Дашвар Люко 2008 б: 63). Такі суфікси-інтенсифікатори у виділених лексемах інтенсифікують вираження якісно-кількісних динамічних ознак.

Прикметникова морфема *-іш-* також репрезентує інтенсивно-параметричну семантику і, головню, утворює компаративну форму ад'єктива, наприклад: *Я **милосердніша**, ніж Соломон* (Дашвар Люко 2008 б: 215); *...ти не такий уже нікчема пишеш добротну поезію а Нобеля давали і набагато **бездарнішим*** (Малярчук Т. 2004: 12).

Іноді знаходимо застосування суфікса *-іш-* у творенні неологічних форм присвійних прикметникових займенників, які мають діалектне підґрунтя: *О, тут таке, що й не зрозумієш, хто свій, а хто чужий... Але **своїша** – таки оця мудра Панна-Жінка* (Матіос М. 2008 б: 62). Інтенсивно-параметрична семантика у таких лексемах виявляється більш виразно, якщо суфікс *-іш-* поєднано з префіксом-інтенсифікатором *най-*: *...таку ти вже ніколи більше не зустрінеш; свою долю, реальну, а не книжну; свою половинку душі, а не пародію на неї; свою, своїшу, **найсвоїшу*** (Покальчук Ю. 2005 д: 50–51).

Суфікси *-уват-/юват-, -ав-/яв-, -аст-/яст-, -ист-*, які передають загальне значення неповноти вияву ознаки, не зараховують до формальних показників експресивності, а відповідно відприкметникові похідні належать до експресивного фонду української мови, оскільки ці суфікси не впливають на задану мотивувальною основою нейтральну емотивну оцінність. Зіставлення семантичних структур мотивувального якісного прикметника й похідного показує, що вони не містять компонентів, які традиційно є маркерами лексичної експресивності.

Із метою самобутньої характеристики певного описуваного явища лексеми зі зменшувально-пестливі та збільшено-згрубілими суфіксами можуть нагромаджуватись і варіюватися, утворюючи ефект градації ознак: *Святкували своє місцеве свято піонери. Так як посунули вулицями – так і захряс Кременчук червоними чоловіками... І **такі**, і **отакі**, і **отакісенькі**, і **отакесенькі**, і **отакусінькі**, і **отакезні**, і **отакенькі*** (Вишня Остап 1964, 3: 78).

До формальних показників експресивності дієслів української мови належать передусім експресивні твірні основи іменників, які разом із дієслівними суфіксами виявляють специфіку, особливості дії чи стану. Експресивна мотивувальна іменникова основа передає свій емотивно-аксіологічний "плюс" чи "мінус" похідному дієслову, поєднуючись із формантами: 1) *-ува-/-юва-* (*бідувати, сумувати, горювати, нудьгувати, галасувати, гарячкувати, гвалтувати, лементувати, гультяювати, ледарювати, фіглярувати, жирувати, шахраювати, злodianувати, злидарювати, блазнювати* тощо); 2) *-ізува-/-изува-* (*тероризувати, іронізувати, моралізувати* тощо); 3) *-ствува-*, що виділився внаслідок перерозкладу дієслівних основ і набув значного експресивного (іронічно-зневажливого) забарвлення порівняно з попередніми (*геройствувати, дармоїдствувати, лицемірствувати, самодурствувати, тиранствувати, лакействувати, нехлюйствувати* тощо); 4) поєднання іменникового суфікса *-ств-* із дієслівним *-ува-* (*благоденствувати, раболіпствувати, блаженствувати, богохульствувати, панікерствувати, злорадствувати, безумствувати, безчинствувати, звірствувати, буйствувати, єхидствувати, кощунствувати, п'янствувати, святотатствувати* тощо) [Словотвір... 1979: 177–179]; 5) *-и-(-і-)* – (*буянити, хуліганити, дебоширити, грубіянити, хижачити, безчестити, ганьбити, кривдити, страшити, жебрачити, печалити, батожити, відьмити й відьмувати*); 6) *-нича-*. Поширення цього форманта в українській мові вчені пов'язують із впливом російської мови, хоча він однаково активно поєднується як зі спільними для обох мов основами, так і з уласне українськими (*розбійничати, гріхородничати, верхоглядничати, хабарничати, дармоїдничати, лизоблюдничати, ловеласничати, фіглярничати* тощо) [Словотвір... 1979: 183]. Якщо ж функцію мотивувального експресива виконує тільки субстантив з основою на *-ник-*, то в похідному слові виділяється як окремий тільки дієслівний суфікс *-а-* (*кляузничати (від кляузник), капосничати (капосник), дворушничати (дворушник)*); 7) *-і-* (*каменіти, дубіти* (втрачати чутливість, гнучкість, рухливість від холоду (про людину, частини її тіла) – [Словник української мови 1971, 2: 429]), *туманіти, чманіти, сатаніти звіріти* тощо).

Отже, наведені дієслова зберігають прозорі словотвірні та семантичні зв'язки з тими іменниками (найчастіше, це пейоративні

назви осіб за внутрішніми чи зовнішніми рисами, ознаками), від яких вони утворені. Похідні експресивні дієслова "запозичили" мінусові іменникові семи, що актуалізують негативні явища, ознаки, непристойні вчинки, дії людини тощо, сигналізують про порушення правил (норм) поведінки. Такі мотивовані дієслівні форми набувають стійких пейоративних значень: 1) "дія, сутність якої визначається твірною основою мотивувального іменника" (*галасувати* – здійсмати галас, *тероризувати* – застосовувати *терор*, насильство); 2) "дія, наслідок якої мотивується твірною основою іменника" (*безчестити* < *безчестя*); 3) "діяти предметом, названим твірною основою іменника" (*батожити* – бити *бато́гом*, сікти); 4) "робити те, на що здатна особа, названа мотивувальною основою іменника" (*злодіювати* < *злодій*); 5) "займатися тим, на що вказує особа, названа твірною основою іменника" (*гультяювати* < *гультяй*); 6) "займатися тим, що характерне для особи, названої твірною основою іменника" (*хуліганити* < *хуліган*); 7) "поводитися так, як особа, названа мотивувальною основою іменника" (*блазнювати* < *блазень*); 8) "перебувати в такому стані, на який вказує іменникова твірна основа" (*сумувати*, *нудьгувати* < *сум*, *нудьга*); 9) "бути схожим, ставати таким, на що вказує твірна основа іменника" (*звірити*, *сатаніти*, *ґедзатися*, *біситися* (мотиватори – *звір*, *сатана*, *ґедзь*, *біс*).

До експресивних дієслів, мотивованих прикметниковими твірними основами, можна зарахувати лише невелику групу похідних. Окремі дієслова з суфіксом *-ува-*, який посилює експресивний ефект мотивувальної твірної основи прикметника (*лютувати* (1) (*лютий*), *мудрувати* (*мудрий*)) тощо) або навіть впливає на його значеннєвий план, змінюючи оцінний потенціал. Словник української мови фіксує п'ять значень прикметника *мудрий*, із яких перше та друге (як і їхні відтінки) належать до найуживаніших. Саме вони й забезпечили сприймання лексичної одиниці *мудрий* із позитивною емотивно-оцінною конотацією: 1. Наділений, обдарований великим розумом; який має значний життєвий досвід; розумний, досвідчений і 2. Який ґрунтується на глибокому розумінні чогось, на великому досвіді [Словник української мови 1973, 4: 819]. Одначе, зміна категорійного статусу зумовила модифікацію основного позитивно оцінного значення мотивувального прикметника. Оцінна семантика похідного дієслова *мудрувати* носіями мови сприймається передусім зі знаком

"мінус", оскільки експресив виражає значення "виявляти негативні ознаки, позначувані твірною основою прикметника", що й зафіксовано в Словник української мови: 1. Удаватися в зайві й непотрібні міркування та 2. ірон. Те саме, що хитрувати [Словник української мови 1973, 4: 820]. Такі відхилення від основного (аксіологічного) значеннєвого плану мотивувальної основи прикметника видаються цілком закономірними, вони є наслідком узаємодії змісту й форми (лексичного мотиватора – твірної основи прикметника й структурного – дієслівного суфікса *-ува-*).

Суфікс *-ича-* використовують у дієсловах, які забезпечують негативне оцінювання рис характеру, особливостей поведінки людини тощо. На тлі мотивувальної твірної основи прикметника формант *-ича-* сприймається як складник, що має значно вищий ступінь експресивності порівняно з лексичним мотиватором. Такий його статус можна пояснити російськомовним походженням, оскільки будь-які запозичені елементи зазвичай мають обмежену функціональну активність, сигналізують про свою нетиповість і стають засобом експресивності (*фамільярничати, великодушничати, манірничати, двоєдушничати, церемонничати, сентиментальничати, активничати, наївничати, простодушничати, інтимничати, свавільничати*).

Усі дієслова, мотивовані вигуками та звуконаслідувальними словами належать до експресивного фонду української мови. Близькими до них, утвореними за допомогою формантів *-ка-*, *-а-*, але вже від субстантивованих лексем або навіть окремих звуків, є похідні дієслова пейоративного змісту: *викати, микати, тикати, якати, ікати, укати, чоґокати, такати, нікати* тощо [Словотвір... 1979: 192].

До формальних показників експресивності похідних дієслів належать суфікси, які ускладнюють семантику мотивувальних дієслівних основ семами: 1) 'однократність', 'раптовість' (*-ну-* – *бовкнути, верескнути, зойкнути, гавкнути, нюхнути, шморгнути, гайнути, махнути, грюкнути, стукнути, тріснути, сіпнути, штовхнути, тряснути, скубнути* тощо); 2) 'різкість', 'несподіваність', 'напруженість', 'інтенсивність' (*-ону-* – *шарпонути, різоннути, стусоннути, шпигоннути, мазоннути, садоннути, грюконнути, махоннути, рубоннути, кусоннути, сіконнути, скубоннути, тріпоннути* тощо); 3) 'ритмічність',

'повторюваність', 'багаторазовість' (-ота-, -оті- – гелґотати, гелґотіти; булькотати, булькотіти; тупотати, тупотіти; цокотати, цокотіти; реготати, реготіти; ляпотіти, пихкотіти, тарахкотіти тощо).

До найфункціональніших формальних суфіксів-мотиваторів у морфемній структурі дієслів зараховуємо такі: -ну-, -ону-, -он-. Суфікс -ну- продукує семантику однократності, раптовості в експресивних дієсловах, що позначають дії, які виконує людина, наприклад, дременути, grimнути, ляпнути, блимнути, зиркнути, стрельнути, висмикнути, торохнути, гепнути, гайнути, грюкнути, махнути, бовкнути тощо: Вона **гепнула** по голові Лінду попільницею (Ульяненко О. 2009: 243); Як би то вчора не Єгор **торохнув** Кузуга пляшкою (Вольвач П. 2003, № 162: 51); У мене була ділова зустріч, дурна ти жінко! – **grimнув** Іван (Дашвар Люко 2008 б: 253); Щоб із такими заколками на слідуєчій мій приїзд заміж вискочила. – І вискочу! – **ляпнула** Катя і розсміялася (Дашвар Люко 2008 б: 50); Людка оченятами **стрельнула**: і Сашко симпатичний, і Сергій незгірший (Дашвар Люко 2008 б: 8); Катерина так на Людку **зиркнула**, що та аж зашарілася (Дашвар Люко 2008 б: 52); Я трохи покрутився в цеху, **смальнув** по сто п'ятдесят у роздягальні з Павлом Антоновичем (Андрухович Ю. 2007 в: 225).

Більш потужну експресивну семантику репрезентує дієслівний суфікс -ону-, який формує семи 'різкості', 'несподіваності', 'напруженості' тощо, наприклад: дощ **лупонує** відразу (Кокотюха А. 2007: 107); Він **шмагонує** нею ката, а потім загнав кінець гілки звірюці в бік (Покальчук Ю. 2008: 190); **Плигонула**, за Катеринину шию вчепилася (Дашвар Люко 2008 б: 120); зненацька здер із голови берета й **шмигонує** у найближчу браму (Дереш Л. 2007 а: 36); і вона **шугонула** з воза, як навтьоки (Забужко О. 2008: 32); А перестрашений, потім **стрибонує** через багаття так, як жодна людина не стрибне (Покальчук Ю. 2008: 214); Я таки **сказонула** дурницю (Малярчук Т. 2006 д: 13); **Грабонули** відморозки обмінник (Кокотюха А. 2007: 135); Марганцівку я носив як самозахист: якщо несподівано **сипонуть** її в очі, у недруга виникнуть серйозні проблеми (Дереш Л. 2007 а: 172).

Семантику несподіваної раптовості представляє дієслівний суфікс-мотиватор -он-: А ти **сигонеш** звідти, та так тебе й бачили

(Ульяненко О. 2009: 118); *Злий пес у Марусі. А як хваторне?* (Дашвар Люко 2008 а: 31); *За дверима – ні гу-гу. Гоцик наливаввся люттю. Як лупоне по дверях* (Дашвар Люко 2009: 19). Такі лексеми мають складну семантичну структуру: окрім денотативного макрокомпонента значення, який передає значення певної об'єктивної дії, наведені слова мають семантично глибокий експресивний макрокомпонент, формальним показником якого є названий афікс.

До найвиразніших меліоративних показників експресивності дієслова належать суфікси *-еньки, -оньки, -очки, -унечки, -усеньки, -усі, -оці, -ки, -ці* тощо, які утворюють експресивні лексичні одиниці від денотативних інфінітивів (*спатуненьки, спатоньки, спаточки, спатки, спатусеньки, спатунечки, спатусі, спатусічки, спатуні, купоньки, купатоньки, купочки, купуні, купусі, купці, хлюпоньки, тупоньки, тупці, їстоньки, їсточки, їстки, питоньки, питочки, робитоньки, сістоньки, гулятоньки, гуляточки* тощо): *Втекла з концерту "ФуФайтерз" в готель спатоньки* (Карпа І. 2008 а: 206); *Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?* (Шевченко Т. 1994: 220) *Вони потай скреготіли зубами і пускали нас до себе спатки* (Карпа І. 2008 а: 174).

1.3.2. Словотвірні префікси – один із різновидів морфем-мотиваторів експресивності лексем. Важлива роль в оформленні окремих експресивних значень іменників, прикметників та дієслів української мови належить префіксам, незважаючи на те, що емотивно-аксіологічна префіксація, на відміну від афективних суфіксів суб'єктивної оцінки, для української мови менш характерна, кількісно обмежена [Чабаненко 1984 а: 16]. Участь префіксів у моделюванні експресивних значень лексичних одиниць доцільно з'ясовувати не тільки в межах префіксального, а й інших афіксальних способів словотвору (конфіксального, префіксально-суфіксально-постфіксального).

Серед іменникових префіксів експресивне значення активізують такі з них:

1) *без-*, який указує на ненааявність позитивних сем, формалізованих у мотивувальних словах (коренях) – *безлад, безнадія, безбожник, безсмак, безволля, безчестя, безтяма* тощо. Префікс *без-* належить до вагомих виразників експресивності іменників,

оскільки він не лише вказує на відсутність того (зазвичай, позитивного), що виражає основа (корінь) – основна складова слова, а й значно ускладнює семантичну структуру іменника, надаючи йому нового, пейоративного значення: *безбожник* (людина, яка не вірить у Бога + негативна оцінка + почуття несхвалення, осуду); *беззаконник* (людина, що порушує закон), *безлюдько* (той, хто тримається або живе осторонь від інших людей), *безславний* (людина, що заслуговує осуду; ганебний): *Клавочка мала сяку-таку житлоплощу в гуртожитку, а Орко – безхатник* (Меднікова М. 2006: 30);

2) *не-*, який надає іменнику протилежного, нерідко, негативного значення, змінюючи семантику мотивувального слова (основи) – *неслух, невіра, недруг, нетяма, нетяга, недбайло, недбаха, нелюб, нелюд, неук, нечоса* тощо (*Рада обняла долонями теплу чашку – мов єдиний зацілілий уламок реальності. Не-людина. Нелюд* (Забужко О. 2004 в: 180);

3) *недо-*, який змінює семантику нейтральної основи на пейоративну й означає дію, якість, властивість, що виявляються в неповній мірі (*недоліток, недолюд (недолюдок)* – той, хто не гідний звання людини через свої потворні дії та вчинки, //жорстока людина, кат, *недоносок, недоторка* – образлива людина, яка не терпить стосовно себе жартів, фамільярності в поведінці, критичних зауважень і таке ін., *недоучка, недоук* – недоучена, малоосвічена, погано обізнана з чим-небудь людина, *недобиток, недовіра, недовірок, недомірок, недоріка, недотепа, недоук, недоум, недоумок* тощо). Префікс *недо-* формує семантику неповної міри вияву певної якості, властивості, дії і може продукувати деінтенсифіковані негативно-оцінні семи, наприклад: *зміючка Хензія біситься від недолюбленості* (Іздрік 2006: 91); *Тюля її страшенно ревнує, а одного недоумка з сусіднього району два місяці тому навіть ударив ножом у ногу* (Дністровий А. 2003: 11); *...пустували цілі квартали таких недобудов* (Дереш Л. 2008 а: 30);

4) *над-*, який указує на збільшені параметричні семи 'розмір', 'обсяг' і зумовлює сприймання лексичної одиниці як експресивної (*надзвук, надгігант, надлюдина* тощо), наприклад, *Дідок одіпхнувся, гребнув весельцем, і дідова надмарина сковзнула за очерет* (Остап Вишня);

5) *по-*, який в окремих випадках надає мотивувальним словам (основам) негативною оцінності (*посміх, поголос, поговор*) чи є засобом

вираження раптовості (*покрик, пошуг, пошум*) [Словотвір... 1979: 236]. Пейоративна семантика форманта *по-* простежується чіткіше на тлі однокореневих лексем *усмішка* та *посмішка*. Перша переважно поєднується з епітетами *добра, ласкава, м'яка, привітна, світла, тепла, тиха, чиста, щира, ясна* тощо, а друга – з такими художніми означеннями, як-от: *іронічна, крива, лінива, скупа, скептична, слизька, пісна, фальшива* тощо [Бибик, Єрмоленко 1998: 265, 371];

б) *лже-*, який є виразником негативного аксіологічного значення, передає іронію чи зневагу (*лжепроблема, лжепророк*);

7) із-поміж запозичених префіксів можна виділити: а) *екстра-*, яким позначається незвичайність, винятковість денотата (*екстраклас*); б) *супер-*, який забезпечує передавання семи 'вища якість' об'єкта порівняно з мотивувальним словом (*суперзірка, супереліта, супермода, супертип: Серед батьків постраждалих – жодного олігарха, жодного супербанкіра* (Меднікова М. 2006: 55); в) *ультра-*, який указує на вкрай високий ступінь вияву ознаки, властивої мотивувальному слову (*ультраправі, ультрамодерн*); г) *псевдо-*, який належить до виразників негативного аксіологічного значення, домінування семи 'несправжній' (*псевдогерой, псевдовчений*); г) *архі-*, який унаслідок зіткнення з нейтральними чи емотивно-оцінними основами формує мейоративні чи пейоративні аксіологічні значеннєві плани (*архігерой, архішахрай*).

Серед прикметникових префіксів до формальних показників експресивності передусім належить формотворчий префікс *най-*, за допомогою якого виражається найвищий ступінь вияву якісної ознаки (*найважливіший, найафористичніший, найоригінальніший, найпарадоксальніший, найболючіший, найсонячніший, найкращий, наймудріший, найбільшенький*): *Їй якось набридло миритися з тим, що більшість цікавого відбувається тоді, коли вона п'яна – найважливіші розповіді, найдотепніші жарти, найафористичніші думки, найоригінальніші ідеї, найпарадоксальніші рішення найболючіших проблем* (Прохасько Т. 2006: 125); *Я тішився, що Гладкому Хіппі не спало на думку пертися до святої Анни: та була в найсонячнішому місці* (Дереш Л. 2008 б: 16).

Надзвичайно високу міру вияву певної ознаки передає префікс *най-*, що поєднується з іншими префіксами-інтенсифікаторами, такими,

як *що-*, *як-*, *не-*, *пре-*, *без-* тощо, наприклад: *Знаєте, як ми знову зустрілися? Якнайбанальніше – на вулиці* (Процюк С. 2000: 49); *Дорогою Анна має запам'ятовувати все, що бачила. Потім якнайповніше переповісти* (Прохасько Т. 2006: 80); *Найзмістовнішим видається найбезсовісніше* (Іздрик 2006: 35); *Вони могли би впіймати найневидимішого привида, не те що виснаженого політичного в'язня* (Малярчук Т. 2006 з: 146); *Коли мені було шість років, я вважала її найпрекраснішою дівчиною на світі* (Малярчук Т. 2006 ж: 156); *...замість дзиглика тут стояла коробка з-під ненайкращого львівського пива 1715* (Іздрик 2006: 35). Якщо префікс *най-* поєднується зі словотвірним суфіксом *-ісіньк-*, то реалізація найвищої міри вияву ознаки набуває виразної емотивної семантики, наприклад, *найсправжнісінька душа* (Малярчук Т. 2004: 10).

До словотвірних прикметникових префіксів належать:

1) досить поширений і продуктивний власне прикметниковий префікс *пре-*, що передає інтенсивність вияву ознаки та може поєднуватися з будь-яким (фактично кожним) якісним прикметником, надаючи йому вищого ступеня експресивності порівняно з вихідною формою (*пресильний, превеликий, преславний, преблагополучний, пречудовий, прекрасний, премудрий, прегіркий, престарий, прецікавий, презлий*): *Я не договорив, у кого ще він міг почути подібну сентенцію, як відчув пресильний удар у голову, збоку вуха* (Дереш Л. 2008 б: 20); *...на превелику Василеву полегкість...* (Забужко О. 2008: 37); *...дівчинка з таким бурхливим дебютом за яких двадцять років, дивись, виринає преблагополучною матроною* (Забужко О. 2004 б: 50). Інтенсивність вияву ознаки може передаватися також за допомогою префіксів *не-* та *за-*, які, приєднуючись до нейтральних прикметникових чи дієслівних основ, доповнюють їх конотативними семами: *не-* (*несосвітений (несусвітний)*) – 2. Дуже сильний своїм виявом; *несамовитий* – 2. Дуже сильний, значний силою свого вияву; *несокрушимий* – дуже стійкий, *небувалий* (про вроду, мороз), *невиданий, небачений, нечуваний*. Префікс *не-* здатен заперечувати позитивну ознаку (*тактовний – нетактовний*; культурний – *некультурний*); *за-* передає інтенсивність вияву ознаки порівняно з мотивувальним прикметником: *заделікатний* (який виявляє зайву делікатність, не в міру делікатний), *задзигоріти* (швидко заговорити, загомоніти), *зазелений* (надто, дуже зелений;

перен. Дуже юний, недосвідчений); *заінтригувати* (дуже зацікавити), *запишний* (надто гордий; пихатий); *запобігливий* (дуже ввічливий, люб'язний), *зарозумілий* (гордовитий, пихатий, занадто самовпевнений);

2) *пра-*, який належить до непоширених і непродуктивних. Він сигналізує про давність ознаки, вираженої твірним словом (*прадавній, прастарий*);

3) *пред-*, який, завдяки старослов'янському походженню, надає мотивувальному слову урочистості, піднесеності та зберігає свої оказіональні риси (*предвічний*) [Словотвір... 1979: 243];

4) *без-* заперечує певну ознаку (тактовний – *безтактовний*; культурний – *безкультурний*). Префікс *без-*, окрім заперечення, може вказувати на відсутність предметних сем, які є мотивувальними (*беззмістовний, безідейний*);

5) *над-*, який указує на ознаку, що виявляється в надто високій мірі щодо мотивувального прикметника (*надлюдський, надглибокий, надсильний, надтонкий*): *Я здаю собі справу з вашої надзвичайної, просто-таки пекельної зайнятості...* (Андрухович Ю. 2007 а: 4);

6) запозичені прикметникові префікси *а-, анти-, архі-, супер-, ультра-, квазі-* за семантикою збігаються з іменниковими, указуючи: а) на відсутність ознаки, властивої мотивувальному прикметникові (*аморальний, аномальний*); б) на найвищий ступінь вияву ознаки (*архіскладний, супермодний, ультрасучасний*); в) на несправжність, позірність ознаки (*квазіпатріотичний, квазінауковий*).

Запозичені префікси (*супер-, екстра-, мега-, максі-, міні-, ультра-, псевдо-, квазі-, архі-* тощо) можуть формувати експресивність семантичної структури іменників, прикметників, прислівників. Префікс *супер-* формує інтенсивно-параметричні семи 'дуже висока якість', 'підсилена дія', унаслідок чого непохідна лексема набуває конотативного макрокомпонента значення, який містить складники позитивної оцінності та почуття захоплення (*супермодник, супершвидкісний, супердобре*); афікс *екстра-* формує семантику незвичайності, винятковості певної реалії об'єктивної дійсності, що реалізує себе в семах 'найвища якість', 'найкращий', 'дуже висока майстерність' тощо (*екстра-клас, екстраординарний, екстравагантний*); префікси *мега-, максі-, міні-* реалізують себе в семах 'збільшення' або 'зменшення', тим самим утворюють інтенсифікацію / деінтенсифікацію

певної якості, що наявна в денотативній непохідній лексемі (*максілайнер, мегапащекуватий, мінітворчо*); префікс-мотиватор *ультра* вказує на надзвичайно високий ступінь вияву ознаки, яка наявна в денотативному макрокомпоненті непохідної лексеми та реалізує семи 'той, що перебуває поза межами', 'найбільший', 'крайній', 'гранично', 'дуже' (*ультрарозум, ультрамодний, ультраякісно*); префікси *псевдо-, квазі-* реалізують передавання сем 'несправжній', 'позірний', 'удаваний' та утворюють семантику негативної оцінності (*псевдонауковець, псевдомистецький, псевдогеройно, квазівалюта, квазікразівський*); афікс *архі-* може підсилювати міру вияву 'позитивності' чи 'негативності' в непохідних аксіологічних лексемах, указувати на найвищий ступінь ознаки, що міститься в корені слова (*архігерой, архібандит, архісексуальний, архіскупо*). Наприклад: *...коли цей драбадан був новою люксовою суперколісницею* (Андрухович Ю. 2007 а: 196); *...саме до нього втрапляють такі не просто неординарні, а суперрідкісні екземпляри* (Покальчук Ю. 2005 а: 204); *Це було суперкруто, і я побіг у життя* (Покальчук Ю. 2005 г: 62); *Це був наростаючий меґашок* (Андрухович Ю. 2007 в: 295); *...що з професійного погляду було вже, розуміється, суперпілотаж, оскільки розпалювало глядацьку уяву в потрібному напрямі* (Забужко О. 2004 е: 37, с. 138); *...тимчасова квазівалюта щохвилини знецінюється* (Андрухович Ю. 2007 а: 10); *...повагавшись, вбурюю в свій квазівітамінний салат мало не півпляшки оливок* (Забужко О. 2009: 35, с. 171); *Під супергалас і супероплески пірнула в ґримерну* (Матіос М. 2005: 23).

Експресивну семантику в значеннєвій структурі прикметників і прислівників виразно репрезентує префікс *роз-*, який вказує на найвищу міру вияву ознаки й може формувати як позитивні (*розпрекрасно*), так і негативні (*розпаскудно*) емотивно-аксіологічні семи: *всі ми незлі люди, і чого в нас усе, за що не візьмись, так розпаскудно обертається?* (Забужко О. 2004 б: 63) *Розчудесна штука – полювання з крякухою на чудесному Ковпак-озері!* (Вишня Остап 1965, 5: 168); *Розвеселе життя в Роздільній, Одеської області* (Вишня Остап 1965, 5: 63). Функції префіксоїда може виконувати компонент три- : *...бо перша жінка, що зустрінеться їм на дорозі, і є ота сама триклятуца відьма* (Вишня Остап 1964, 4: 145).

До дієслівних префіксів, які збагачують похідні експресивними семами, належать:

1) *ви-*, який, поєднуючись із дієсловами та лексико-семантичними варіантами, що позначають мовлення, ускладнює їхній значеннєвий план семами 'розказати щось таємне', 'розголошувати те, чого не слід' (*вибазікати, вибалакати, вибрехати, вибовкати*);

2) *від-*, який указує на завершеність інтенсивної дії (*відшмагати, відлупцювати, відшкварити, відбатожити*);

3) *за-*, вторинне значення якого передає надмірність дії, що має негативні результати (*заголубити, заганяти, загодувати, задурити*), наприклад: *...певного дня в підземці її заатакував тип із мертвим щуром у руці* (Андрухович Ю. 2007 в: 85). Проте іноді дієслівний афікс *за-* може й не продукувати негативного аксіологічного складника, а лише передавати інтенсифікацію певного процесу, який має позитивну оцінну семантику: *...життя, яке з весною завирувало по всій поліській пущі – в озерах і лісах, в болотах і ставках...* (Покальчук Ю. 2008: 5). Експресивність мовлення може створюватися й за допомогою прийому нанизування слів із однаковими префіксами: *Коли це щось зарегочеться в мене під лавою, аж моя нога затріпотіла... – Стоять! – регоче калоша...Та як заллється!* (Вишня Остап 1964, 3: 144); *Ліквідували ви неписьменність...Завели кооперативи. Землеустроїлись... Меліорувались... В сільському господарстві інтенсифікувались... Засівозмінились на шестипілля... Затракторилися... Кобилу свою заарденили, корову симентували, а кнура та свиню зайоркшили...* (Вишня Остап 1964, 3: 84);

4) *на-*, що передає надмірність у виконанні дії (*наговорити, набалакати, наторохтіти, накричати*);

5) *роз-*, який має кілька значень: а) поєднуючись із дієсловами, що називають мовлення, надає їм додаткового значення "поширити інформацію" (*розпатякати, розбовкати, роздзвонити*); б) "знищення денотата" (*розтринькати, розбомбити, розікрасти, розтрощити*); в) "інтенсивність протікання дії" (*розшаленіти, розцілувати, розпахахати, розпіндючити, розхвалити*).

Семантика префікса *роз-* часто підсилюється постфіксом *-ся*, який указує на активізацію динамічної ознаки, впливає на значення дієслова, що передає інтенсивність дії, її поступове наростання: *розахатися* – почати багато ахати; *розбріхуватися* – ставати дуже

говірким, балакучим; *розбрязкатися* – почати сильно брязкати; *розбунтуватися* – дуже схвилюватися, розтривожитися; *розбурчатися* – почати багато бурчати; *розверещатися* – почати сильно верещати; *роззіпатися* – почати багато й довго кричати. Наведені приклади ілюструють градаційну природу експресивного значення, процеси взаємодії власної експресивності твірної основи та набутої, яка з'являється внаслідок формування нового слова. Додавання афіксів (префікса *роз-* та постфікса *-ся*) зумовлює збільшення експресивної сили нового слова порівняно з експресивним дієслівним мотиватором (*брехати, бурчати, верещати, зіпати*).

Подібне явище простежуємо в дієсловах із конфіксом *на-...-ся*, які передають значення дії, спрямованої на задоволення потреб, бажань і доведеної у своєму вияві до небажаних чи негативних наслідків (*набразитися, набухатися, надудлитися, нажертися, нажлуктитися, наклюкатися, налигатися, налопатитися, налупитися, напертися, наспиртуватися, натріскатися, нахлебтатися, нахлистатися; налементуватися*).

У частини експресивних дієслів, які без префіксів *роз-* (1) або *на-* (2) не вживають, легко виділяється лексичний іменниковий (експресивний чи нейтральний) мотиватор, що значно посилює їхній експресивний потенціал.

1. *Роз-*: *роздраконювати (роздраконити)* – сильно лаяти, критикувати кого-небудь (лексичний експресивний мотиватор – *дракон* (потвора, чудовисько)), *розгультяїтися* – стати ледарем (мотиватор – *гультяй* (той, хто любить багато гуляти, не хоче працювати; гульвіса, нероба)), *розкапуститися* – зайняти більше місця, ніж звичайно (нейтральний лексичний мотиватор – *капуста*). Експресивність мотивованого дієслова *розкапуститися* базується на основі образності, яка розвивається у зв'язку з конкретною семантикою лексеми "капуста" й апелює до першодосвіду, фольклорних джерел, де ця досить поширена в Україні городня рослина ботаноморфізувалася, розвинувши сему 'параметричність' через ланцюжок: "людина" – "одяг" – "багато одягу" – "багато місця": *Коло броду-броду пила пані воду, Пила-випивала, сім плахт одягала; Була собі панна, мала на собі сто кожухів; Головата, женжуриста, Сорочок наділа триста, А одна нога* [Українська... 1962: 78–79]. Префікс-інтенсифікатор *роз-* (який найчастіше "співпрацює" з пост-

фіксом -ся) інтенсифікує дію, чим збагачує конотативний макрокомпонент значення лексичної одиниці додатковими емотивно-оцінними семами, наприклад, *розводиться, розбрестися, розрулювати, розбазарювати, розбазікатися, розбешкетуватися, розбігатися, розбушуватися, розвередуватися, розкричатися* тощо: ...коли яка-небудь графоманська наволоч почне **розводиться** про трагедію України... (Андрухович Ю. 2007 в: 248); *Нечипориха на поминках не розбазікала* про ту останню розмову Романа з Катериною (Дашвар Люко 2008 б: 165); *Ми розбрелися* хто куди (Андрухович Ю. 2007 в: 124); ...а мені після них увесь той бардак **розрулювати** (Андрухович Ю. 2007 в: 19); *Мене роздирала самотність* (Андрухович Ю. 2007 в: 115).

2. *На-*: *набражитися* (випити багато спиртних напоїв), *нажабитися* (ображаючись на кого-небудь, сердитися, надуватися) – іменникові нейтральні мотиватори *брага* й *жаба*. Префікс *на-*, який часто поєднується з постфіксом -ся в одній дієслівній лексемі, що вже має конотативну семантику, передавану кореневою морфемою, продукує значення динамічної ознаки, наростання дієвості, найвищої міри вияву процесуальної властивості, унаслідок чого конотована лексема збільшує свій експресивний зміст. Такий семантичний процес простежено на прикладі вербоїдів, які передають значення дії, що може бути спрямована на задоволення потреб і бажань людини або вказує на кінцевий результат певної діяльності та формує пейоративні семи, наприклад: ...ми засіли в підвалі під Спілкою письменників і **наливалися** по саму зав'язку (Андрухович Ю. 2007 в: 255); *Ми насъорбалися* теплої попелястої гидоти, раніше званої закарпатським ркацителі, і, так нічого й не доп'явши, **повалилися** спати (Андрухович Ю. 2007 в: 95); *Адміністратор чомусь образився і страшенно нажлуктився* (Андрухович Ю. 2007 в: 140); ...там можна було о другій годині ночі **нажертися** теплим робітничим їдлом (Андрухович Ю. 2007 в: 264); *У нас про такі випадки говорять уже навіть не насміявся, а наржався* (Андрухович Ю. 2007 в: 215); ...ті панічні підрядники [твори], що ми їх за півночі **наварганули** з добрягою Кручиком, чомусь прийшлись йому до густу (Андрухович Ю. 2007 в: 312).

Інтенсифіковану / деінтенсифіковану дію демонструє префікс *пере-*, який приєднано до лексеми, що має експресивний зміст, і

формує семантику короткочасності, блискавичності або надмірності, наприклад: *Ми **перекімарили** пару годин у спортзалі на підлозі* (Андрухович Ю. 2007 в: 158); *...**перебігає** очима шпальту за шпальтою* (Андрухович Ю. 2007 в: 214); *Поки всіх наших чемпіонів не **перетрощили** й не постріляли, але то вже здебільшого у 30-ті. Бачиш, з усього цього раптово таки вилазять роги товариша Сталіна* (Андрухович Ю. 2007 в: 272). Лексема "трощити", ужита в наведеному контексті в значенні "із силою ламати, розбивати на частини, руйнувати", має конотативний макрокомпонент значення, який містить семи 'негативна оцінка', 'почуття несхвалення'. Префікс *пере-* інтенсифікує дію, утворює семантику всеохоплення ("потрощити багато чого-небудь"), додає семантичної потужності, ускладнення семантичної структури, яка актуалізує образний компонент – трощити можна певний предмет, лексема ж реалізує переносне значення: людину знищують фізично й морально.

Деінтенсифіковану, розтягнену в часі дію може формувати префікс *про-*, наприклад: *Так ці тексти **проциркулювали** туснею кілька років* (Андрухович Ю. 2007 в: 217); *А вона... так жалісливо захлипала і ... **прорюмсала** решту часу* (Андрухович Ю. 2007 в: 27); *...**провмирав** там шість найжахніших місяців свого життя* (Андрухович Ю. 2007 в: 161). Виділена в останньому контексті лексема "провмирав" має складну семантичну структуру: денотативний макрокомпонент значення, який містить семи 'жити', 'нести обов'язок військової служби', актуалізує інтенсивно-параметричний складник, що продукує емотивний компонент (виразно виражене почуття несприймання навколишнього середовища) та оцінний складник (негативна оцінка). Префікс-інтенсифікатор *про-*, який містить експресив із енантіосемним значенням "вмирав", актуалізує семи 'дуже довго', 'нестерпно', 'препогано' тощо. Отож, лексема поєднує в собі інтенсивно-параметричний, емотивний, оцінний компоненти та здобуває енантіосемний потенціал, що надає їй виразного експресивного забарвлення. Афікс *про-* також може позначати й інтенсифіковану, пришвидшену дію людини, яка має негативні наслідки, наприклад: *...йому дали шанс, а він його **проциндри*** (Забужко О. 2004 в: 189).

До специфічних ознак словотвірної системи української мови належить редуплікований префікс *попо-*, значення якого слід

відмежовувати від префікса *по-* (...одночасно пішли пробиватись у критиці перші голоси з металом, і то якраз жіночі, мовляв, що ця дівка собі дозволяє, і що це ви, панство, всі там – **побожеволіли** (Забужко О. 2004 е: 153), що приєднується до дієслів, які вже мають такий формант (*пополювати, поповертати, попозначати, попоїсти, попоневірятися*). Тут префікс *по-* позначає дію, яка має часові обмеження, він не впливає на нейтральний значеннєвий план згаданих лексем. Редуплікований префікс *попо-* передає результат інтенсивно й багаторазово виконуваної дії (*попоганяти, попогатити, попоклясти, попомуштрувати, попотарабанити, попогасати, попобрьохатися, поповештатися, попотремтїти*). Похідні з подвійним префіксом *попо-* мотивуються безпрефіксними дієсловами та виявляють вищий ступінь експресивності порівняно з ними. Формант *попо-*, поєднуючись із безпрефіксним дієсловом, збагачує його поняттєвий зміст семами: 'багатократність', 'повторюваність', 'інтенсивність' (*попобитися* – добре побитися; *поповештатися* – вештатися багато разів, вештатися тривалий час; *попоганяти* – ганяти тривалий час, поганяти добре), наприклад: *Що вже попорего-талися ми...* (Вишня Остап 1964, 5: 313); *Попоїла б,– каже,– м'яся, запила б винцем та закурила б цигарочку...* (Вишня Остап 1963, 1: 350).

До показників експресивності лексичних одиниць належить подвійна й потрійна префіксація. Прикметники з подвійними префіксами передають інтенсивність, надмірність вияву ознаки, параметричні та якісні характеристики, властивості референтів тощо (*без-просвітний, без-по-щадний, без-по-радний, без-про-сипний, за-не-хаяний, за-по-взятливий, за-по-падливий, з-де-моралізований, не-в-благанний, не-в-гамовний, не-в-гомонний, не-в-живчивий, не-в-сидючий, не-в-ситимий, не-в-сипущий, не-про-будний, не-роз-важливий, не-со-світений, не-с-терпний, не-с-тямний, не-су-мірний, не-су-світний, не-у-пинний, роз-про-клятий* тощо), наприклад: *А куди ж ото ви, розпросукині ви сини, кажіть, га?* (Вишня Остап 1964, 3: 85).

Дієслова з подвійними й потрійними префіксами, зазвичай, позначають дії, що проходять інтенсивно, тривалий час, мають небажані наслідки тощо (*на-в-биватися, на-в-тішатися, на-з-биткуватися, на-по-не-вірятися, на-с-перечатися, на-с-по-тика-*

тися, по-за-бейкуватися, по-за-бріхуватися, по-за-їдатися, по-роз-тринькувати тощо).

Отже, українській мові властива система спеціальних афіксів, які беруть безпосередню участь у творенні похідних експресивних лексичних одиниць. Похідні основи морфологічно мотивованих експресивів семантично ширші, аніж твірні, вони збагачені емотивно-оцінними семами при збереженні денотативних та первинних експресивних.

1.3.3. Основоскладання та словоскладання – способи формального вираження експресивності лексичних одиниць.

Перехідною ланкою між формальними й лексико-семантичними засобами вираження експресивності лексеми є основоскладання та суміщення. За допомогою цих словотвірних способів, за умови поєднання певних номінативних лексем, утворюються композити та юкстапозити з ускладненою семантичною структурою, що характеризується обов'язковою наявністю експресивного складника, формальними репрезентантами якого є суфікси-мотиватори (-к-, -ук-, -ок-, -чик-, -очк-, -ечк-, -ц-, -ець-, -ичок-, -очок-, -оньк-, -ат-, -атк-, -иночк-, -ионьк-, -ен-, -енят-, -енятк-, -инк-, -ичк-, -ушк-, -ун-, -ус-, -есеньк-, -ісіньк-, -усіньк-, -усь-, -ищ-, -иськ-, -ак- (-як-), -ук- (-юк-), -ар- (-яр-), -ур- (-юр-), -аг- (-яг-), -ах- (-ях-), -омах-, -ань-, -ил-, -ух- (-юх-), -уг- (-юг-), -ег-, -айл-, -идл-, -инд-, -ман-, -уган-, -уч- (-юч-), -ущ- (-ющ-), -езн-, -елезн-, -енн-, -ону-, -огону-, -ин-, -в-, -н-, -ачч-) префікси-мотиватори (не-, недо-, без-, над-, лже-, пре-, най-, що-, як-, роз-, супер-, екстра-, мега-, максі-, міні-, ультра-, псевдо-, архі-, по-, про-, за-, на-, пере-), семи-мотиватори (самогонщик, бракороб, бабодур, вертихвістка, ложка-мийка, віршомаз, голодранець, дармоїд, душогуб, лиходій, самодур, тонкосльозий, ясноголовий, червонопикий, високоблагородний, многомилостивий), наприклад: *Не люблю **бабодурів**, а ти не такий, за тобою жінка* (Меднікова М. 2006: 103); *...ця **ложкомийка** зустріла його як рідного* (Меднікова М. 2006: 56); *На ганок вийшов **червонопикий** Олійник* (Меднікова М. 2006: 23); *А рідні нема. **Однаоднісінька*** (Дашвар Люко 2008 б: 164); *– Не жилець, – кинула їй якість на те **стара-престара** рокитнянська баба Чудиха* (Дашвар Люко 2008 а: 152); ***Густа-густюща** темрява горища* (Хомин І. 2006: 23); *...багатьом і двадцяти п'яти ще не було, феномени, вундеркінди, діти-квіти і всяке таке* (Андрухович Ю. 2007 в: 231); *...кажуть, під*

Києвом усі пансіонати вже забиті московськими варягами-баблорубами... (Забужко О. 2009: 390); *Я пам'ятаю його як запущений сад з невисокими покрученими яблунями, до половини порепаних стовбурів яких доходила ядуче-зелена трава з гострими стеблами* (Андрухович С. 2007: 98). Останній контекст демонструє наявність складної лексеми з єдиною семантичною структурою, що утворена способом складання двох рівноправних означальних лексем. Друга частина складного слова "зелена" є виразником ядерного денотативного макрокомпонента значення, який реалізує сему 'колір'. Перша частина складного слова "ядучо" формує конотативний макрокомпонент значення "сильно і неприємно діє на орган зору", який містить інтенсивно-параметричний складник, що реалізує себе через сему 'сильно' та емотивно-оцінний компонент, який утілюється в семі 'неприємно'. Так, експресив "**ядучо-зелена**", що має значення "яскраво-зелений колір, який сильно й неприємно діє на орган зору", утворена за допомогою морфологічного способу словоскладання.

У субстантивованих складних експресивних лексемах словоскладання, зокрема його різновид – суміщення ("спосіб словотворення дво- або кількакореневих похідних – юкстапозитів шляхом поєднання окремих слів чи словоформ" [Клименко 2004: 616]) є досить продуктивним мотиватором експресивних сем: *У вітальні-кухні-передпокої висять ностальгічно гарні, дуже якісні фотокартки* (Кононенко Є. 2006и: 7); *...мине тиждень-другий і люди-юди позздять навіть теперішньому Северениному життю* (Матіос М. 2008б: 21); *...і увійти до цього двору таким собі вісімнадцятилітнім принцом-зайдою* (Андрухович Ю. 2007в: 109); *А так, чого доброго, був би нині якимось хронічним депутатом чи ще гірше – політиком-невдахою* (Андрухович Ю. 2007в: 304); *...говорять про якогось викладача-ідіота, що звіріє і принижує студентів* (Дністровий А. 2005: 25). Такі й подібні складні слова сформовані на основі поєднання прикладки й означуваного слова. Найчастіше прикладка займає постпозицію щодо означуваної лексеми і є засобом характеристики того денотата, який виявляє себе в ядерному компоненті лексичного значення, що є в першій частині утвореного складного слова. Друга частина складної лексеми формалізує експресивний макрокомпонент значення й обов'язково містить інтенсивно-параметричний складник, який продукує емотивно-оцінні,

а іноді й образні семи, наприклад: *Піраміда зла вивершувалась яким-небудь товаришем Андроповим у захмареному Кремлі. Якимось таким злим **чаклуном-ґебістом*** (Андрухович Ю. 2007 в: 169); *...зобразити з себе, приміром, геть непрактичну розтелепу, якій усе валиться з рук, яка нездатна навіть на стіл до ладу накрити й перед приходом гостей раденько обертається **мужеві-всезнайкові** на дрібного попихача* (Забужко О. 2004 г: 162); *Розважаються і посміхаються над **нареченим-лопухом*** (Хомин І. 2006: 171); *...вона напише в якій-небудь жовтій **газетці-клозетці**, що Гощинська ненавидить жінок* (Забужко О. 2009: 259). Іноді прикладка займає препозицію щодо означуваного слова, і тоді конотативну семантику виявляємо в першій частині складної лексеми: *перетворився в моїй уяві на справжнього **Мальборо-мена**, жорстокого, сухого, мужнього, засмаглого* (Андрухович С. 2007: 214).

Спосіб суміщення може не лише репрезентувати поєднання прикладки й означуваного слова, а й повторення тих самих синонімних слів, наприклад: *диво-дивенне: А якось то вівчарі з трав'яного в жидовій корчмі розказали **диво-дивенне*** (Матіос М. 2008 б: 10). Друга частина виділеної лексеми репрезентує наявність інтенсивно-параметричного складника, формантом якого є афікс-мотиватор -енн-, що реалізує сему 'дуже', й формує експресивність лексичної одиниці.

За допомогою способів суміщення та основоскладання, зокрема повторення однакових чи подібних за формою антонімних або синонімних номінативних слів, можуть бути утворені конотовані займенникові, прикметникові, прислівникові складні слова. Такі складні слова у своїй семантичній структурі мають інтенсивно-параметричну семантику, яка належить експресивному макрокомпоненту значення й формально реалізується в афіксах-мотиваторах, наприклад: *В інших і мама, й тато були – а долі не було. А в неї – **нікого-нікогісінько*** (Матіос М. 2008 б: 10); *...і з тою своєю правдою вона опинялася **сама-самісінька** на печі, приречена на те саме, що й досі, – на тупий і виснажливий труд чекання* (Забужко О. 2008: 62); *...їй хотілося чогось **такого-претакого**, що рознесло б голову на друзки від здивування й зачарування* (Дереш Л. 2007 а: 20); *Одним пальчиком до намистинки дотягнулася, торкнулася і врешті всміхнулася, на маму зиркнула – мовляв, не зникли, **справжні-справжнісіньки!*** (Дашвар Люко 2008 а: 15); *...з вікна простягаю їй*

витонченою рукою в білій рукавичці **силу-силенну** грошей у кількох купюрах (Малярчук Т. 2006 ж: 169). Рідше експресивну семантику репрезентує сема 'дуже', яку розміщено в початковій частині складної прикметникової лексеми: ...у наших розмовах обов'язково виникне чимало **болісно-солодких** тем (Андрухович Ю. 2007в: 5); ...тільки коло якась надто вже **доскоцька-допитацька** молодичка й далі солодко сокотала (Забужко О. 2008: 9). Повторення однакових чи подібних за значенням антонімних або синонімних номінативних слів може самостійно (без додаткових формантів-мотиваторів) призводити до формування експресивної семантики, яка утворює конотовані прикметникові та прислівникові складні слова й реалізує значеннєві варіанти семи 'дуже': ...щоб ніхто потім не смів цвікнути, що взяв її **голу-босу** (Забужко О. 2008: 29); ...час тягнеться **поволі-поволі** (Ульяненко О. 2009: 12); Нас позбавляли сну настільки **безжально-безглуздо**, що наша сонливість робилася хронічною (Андрухович Ю. 2007 в: 170); Російські переклади були потрібні для того, щоб **таємно-таємниче** журі в Москві мене оцінило (Андрухович Ю. 2007 в: 293).

Окрім словоскладання, важливим мотиватором експресивної семантики є також основоскладання. Композити та юкстапозити мають значний конотативний потенціал (*самогонщик, бракороб, вертихвістка, віршомаз, голодранець, дармоїд, душогуб, лиходій, самодур, тонкосльозий, ясноголовий, високоблагородний, много-милостивий*), наприклад: "Ну, так як, ваше найсвітліше величество, падишах ви наш найсвітліший, наслідник ви алахів **много-милостивий**" (Вишня Остап 1963, 1: 71); "Ваше **високоблагородіє**" (Вишня Остап 1964, 4: 133).

Значними експресивними можливостями характеризуються насамперед оказіональні складні лексеми, які об'єднують індивідуально-авторські неологізми з внутрішньою експресивністю та індивідуально-авторські вживання слів. Неологізми-оказіоналізми належать до одиниць мовлення, їхня експресивність базується не лише на основі емотивного та оцінного компонентів значення, а й таких додаткових ознак, як специфічність і ненормативність, функціональна обмеженість, авторське застосування, зв'язок із контекстом. Наприклад, слово **мордолупцювання** Ліна Костенко використовує для підкреслення перебільшеної ознаки в значенні

"дуже сильна бійня", також воно виражає негативне ставлення до референта, адже називає частину його тіла (лице) "мордою": *Звісили червоний прапор з балкона, махали ним під час сесії, депутати знавісніли в дискусіях, було велике мордолупцювання* (Костенко Л. 2011: 57). Експресивні можливості подібних словотвірних оказіоналізмів досить потужні, оскільки їхня семантика обрамлена своєрідністю та оригінальністю внутрішньої форми, що виразно маркована зовнішньо.

Остап Вишня, наприклад, не обмежується загальнономовними експресивними композитами. Митець винаходить самобутні оказіональні лексеми, які виявляються потужним засобом експресивної конотації й номінативно характеризують образи твору. Таку функцію найчастіше виконують прізвища, створені за чинними в українській мові моделями: *Трясцяйомувпупецький, Перевернипляшка, Смикнизавуса, Передериматня, Передеримутер, Перехилипляшка, Отудихати, Одімкникомора, Перехиличарка, Недохиличарка, Перекусисало, Непийвода, Недодериматню, Недопереграй, Моргниоко* та багато інших. Назва завжди характеризує героя: його заняття, уподобання, риси характеру тощо. Доказом цього є приклади з текстів: *Кіндрат Калістратович Моргниоко, давній і досвідчений убийзовк...* (Вишня Остап 1964, 5: 284); *Схопить Івана Кіндратовича Недодериматню і увергнути його в піч огненну* (Вишня Остап 1964, 3: 187); *А "фільварок" у Семена Непийводи був такий, що так у себе очі й вбирав: і приїжджих, і подорожніх* (Вишня Остап 1965, 6: 202); *Степан Недохиличарка насправді більше скидався на Степана Перехиличарку, а Олекса Перекусисало таки кусав, і добре кусав, тільки не своє, а колгоспне сало* (Вишня Остап 1965, 7: 90); *Іван Отудихати будував не свинарники, а собі хату; Петро Одімкникомора одмикав не свою власну, а колгоспну комору; Кузьма Перехилипляшка хронічно і не вгаваючи виправдовував своє прізвище...* (Вишня Остап 1965, 7: 89); *Слухається справа громадянина Калістрата Стратоновича Смикнизавуса в оскорбленні дієвством на базарі громадянки Музи Сидорівни Непідтиканой* (Вишня Остап 1964, 5: 63); *Корній Сидорович Перевернипляшка, що й казати, – чоловік дуже розумний* (Вишня Остап 1964, 5: 43); *Йой же ж і солонина в нас! Така ж уже смачна, так у роті й тане! Як у пана Трясцяйомувпупецького! Йой же ж і*

солонина! (Вишня Остап 1965, 6: 202); *Не незаможник тепер Іван Безстріхихата, а середняк...! прізвище навіть змінив...Тепер уже він Іван Ізстріхоюхата!* (Вишня Остап 1963, 1: 325).

Отже, сучасна українська мова має розгалужену систему спеціальних морфемних засобів, які репрезентують наявність експресивної семантики в семантичній структурі лексичних одиниць. Конотовані лексеми, утворені внаслідок локалізації й активації експресивного складника, є семантично й формально ускладненими порівняно з денотативними словами, які не мають формальних показників функціонування в лексемі конотативного макрокомпонента значення.

РОЗДІЛ 2. ЗНАЧЕННЄВІ МОТИВАТОРИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ

2.1. Лексична мотивація внутрішньої форми слова

Як відомо, різні люди, розуміючи висловлене здебільшого однаково, укладають у нього свої семантичні нюанси: мотивом для реалізації аксіологічної семантики є "асоціативно-образне уявлення, яке в науці про мову зазвичай називають внутрішньою формою слова" [Телия 1986: 44].

Висловлюючи свою думку, кожна людина добирає певну потрібну для цього форму. В. фон Гумбольдт, розрізняючи зовнішню та внутрішню форми, переконливо доводить думку про те, що внутрішня форма є головною в мові порівняно із зовнішньою [Цит за: Кочерган 2008: 48 – 49]. Творчо переосмисливши ідеї В. фон Гумбольдта, О. О. Потебня конкретизує поняття внутрішньої форми: "у низці однокореневих слів, які послідовно впливають одне на іншого, кожне попереднє можна назвати внутрішньою формою наступного" [Потебня 1976: 115].

До лексичних показників експресивності належить похідна основа та передусім її найважливіша частина – корінь. Похідні основи підлягають структурному членуванню та встановленню їхніх семантичних мотиваторів. Глибокий аналіз фактичного матеріалу дозволив виокремити кілька різновидів мотивування похідних основ.

2.1.1. Поєднання експресивної основи з нейтральним чи експресивним морфологічним формантом. Внутрішня форма експресивної мотивованої лексики може бути утворена внаслідок поєднання експресивної основи з нейтральним чи експресивним (найчастіше аугментативно-пейоративним) формантом: *балаканина, квацянина, коверзуха, звірюка, нитик, патякало, песюга, підлизень, скиглій, скиглячка, хробачисько, цапище, бахурувати, обабитися,*

блазнювати, босякувати, лакействувати, лизоблюдничати тощо. У таких словах функцію маркера експресивності виконує передусім лексичне значення твірної основи. Так, субстантивовані конотати, що містять мотивовану основу, у якій функцію мотиватора виконує внутрішня форма, можуть бути утвореними від дієслівних денотатів, наприклад, *балакати* ("те саме, що розмовляти; говорити, казати; володіти мовою") → *балаканина* ("довга, багатослівна розмова або висловлювання"), *квацяти* ("розмазувати що-небудь") → *квацянина* ("дуже неякісна робота") тощо. Наведені дієслова поза контекстом можна тлумачити як одиниці, що в своїй семантичній структурі не містять виразної експресивної семантики. На противагу таким дієсловом, похідні іменники кваліфікуємо як експресивні, що містять складники емоції та оцінки: *Усю осінь 2006-го я розшифровував наші розмови (переважно власну, іноді нестерпно багатослівну балаканину) і переводив їх у письмо* (Андрухович Ю. 2007 в: 11); *Як не бадьорився, крила в голуба вийшли асиметричні, довелось-таки Ігореві бригадиру перемальовувати карпівську квацянину* (Вольвач П. 2003, № 162: 52).

За подібною схемою утворюється значна кількість субстантивів, які є словами-характеристиками людини, наприклад, *вихваляка* ← *вихвалятися*, *брехуняка* ← *брехати*, *матюган* ← *матюкатися*, *підлиза* ← *підлизуватися*, *полохало* ← *полохатися*, *випивоха* ← *випивати*, *стукач* ← *стукати*, *шмаркач* ← *шмаркати*: *Ти невимовний вихваляка, Лесе* (Покальчук Ю. 2008: 79); *Сашка хоч і добрий хлопець, але ж – брехуняка* (Дашвар Люко 2008 б: 246); *Людка! Таж у Шанівці їх усього двоє: Сашка, дядька Романа син, і Серьога Тамарчин, матюган чортів* (Дашвар Люко 2008 б: 13); *Ой, доню, яка ж ти в мене підлиза* (Дашвар Люко 2008 б: 34); *...я таке полохало, що не можу вголос заявити те, що я інша, не така, як вони* (Денисенко Л. 2006: 10); *...вони були тілами, живими хлопцями, друзями й випивохами* (Андрухович Ю. 2007 в: 249); *Половина учасників, як він стверджував, є стукачами* (Андрухович Ю. 2007 в: 248); *...мале шмаркачення* (Малярчук Т. 2004: 110). Суфікси суб'єктивної оцінки несуть значно менший експресивний потенціал і дещо навіть нейтралізуються на тлі виразної експресивної основи (кореня). Подібні явища В. М. Телія кваліфікує як поєднання,

своєрідне комбінування тропоморфного й словотвірного способів вираження експресивного забарвлення [Телія 1986: 71].

Часто мотивоване внутрішньою формою похідне субстантивоване слово має ще й формальні виразні експресивні мотиватори, наприклад, символічні звуки, неологічну форму, індивідуалізоване послуговування морфологічними категоріями тощо. Наприклад, сленговий субстантив *шмурдяк* ("вино поганої якості або самогон" [Ставицька 2005: 379]), який, припускаємо, утворено від дієслівної лексики *смердіти* ("погано пахнути"), змінює більш "приємні" фонемні [с] та [е] на більш "неприємні" – [ш] та [у]: *Ми ледве дочекалися першої стипендії, щоб закупити шмурдяків і влаштувати в гуртожитку кривавий бенкет* (Андрухович Ю. 2007 в: 86).

Значущість експресивного суфікса виявляється у зіставленні слів, у яких він приєднується до нейтральної основи (кореня) і є окремим показником експресивності (*бородач, говорун, губань, гордяк, горлай, горлань, горлопан, горлати*// – порушувати порядок; викрикувати, галасувати), із тими лексичними одиницями, яким властиве поєднання експресивної основи (кореня) із експресивним суфіксом (*брехач, белькотун, вередій, верескун, мордань, пошляк*). В останніх дериватах маркером експресивності є основа слова (корінь і суфікс). Щодо оцінного значення похідних експресивів слід зазначити: суфікс може змінювати нейтральну чи позитивну оцінку основи на негативну (1) – частіше й негативну на позитивну (2) – рідше: 1) *поезійка, темка, проблемка, типик, характерець, ідейка*, 2) *бідонька, брехенька, війнонька, воріженьки, бісик, бісеня, чортик, чортеня, пичка* (від пика), *досадонька, журбонька, наругонька, неволенька, негодонька, мордатенький* тощо, наприклад: *Халати нам давали чорні, то я заявила в район, як чортиця* (Матіос М. 2006 с: 175); *Порив вітру змушує гоїднутися на лавці, і маєстрові до голови приходить чудова ідейка* (Дереш Л. 2007 а: 246); *Жодна відьма, ані чортиця, ані упириця, ні інша нечисть не залізуть уночі до корови* (Матіос М. 2006 а: 9).

Семантична значущість експресивної семантики значно зростає, якщо мотивовану лексему поєднано з певними афіксами-інтенсифікаторами, наприклад: *робилося дедалі драйвовіше* (Андрухович Ю. 2007 а: 113) → драйв + -іш-; *Твій сьогодні такий гарнюсій! От що значить вітаміни* (Роздобудько І. 2007 в: 50) → гарний + -юсь-; ...до

неї часто заходили всілякі напівзбожеволілі старі **панюсі**, рідше панове (Андрухович Ю. 2007 а: 40) → пані + -юсь-; ...зовсім молодий доктор філософії, ще й у щоденній **побутярні** роздуплюється незгірш двадцяти комівояжерів (Карпа І. 2008: 202) → побут + -ар- + -н-; Сиджу на протязі з мокрою головою, курю і ... слухаю Земфіру. **Стидуха** (Карпа І. 2008: 87) → стид + -ух(а); ...**стариган** хоче зробити мені приємність (Андрухович С. 2005: 68) → старий + -иган. Семантична структура мотивованих лексем, що утворені поєднанням твірних основ з афіксами-мотиваторами є складнішою, обов'язково містить експресивний макрокомпонент значення, який актуалізує інтенсивно-параметричну та емотивно-оцінну семантику.

Окремі похідні лексеми, наприклад, **війнонька**, **вороженьки** (**воріженьки**), **смертонька**, **зрадонька**, **бідонька** тощо кваліфікуються або як okazіональні, але "цілком допустимі в окремих стилях літературного мовлення" (**моречко**, **зливонька**, **мрієчка**), або як такі, що вже перейшли "межі принагідного вживання" і стали фіксуватися сучасними словниками (**смертонька**) [Русанівський 1988: 54]. Демінутивно-мейоративні суфікси в таких лексемах можуть репрезентувати семантику позитивної оцінності та почуття лагідності, які не властиві потенційно для основи слова: *Та за таку **смертечку** в чергу треба ставати, як тепер за милом!* (Матіос М. 2006 є: 185); *Видиш, яка **файненька** моя **трунвочка**?* (Матіос М. 2006 є: 189).

Склад семних компонентів твірних основ, які поєднуються з експресивними афіксами, відповідає потребам емотивно-оцінної номінації. У комунікативній практиці похідні лексеми вживають для експресивного називання осіб (**козаченько**, **козарлюга**, **бабця**, **батечко**), тварин (**ягнятчко**, **зміюка**), рослин (**волошечка**, **будячище**), предметів (**літачок**, **готелик**, **книжечка**, **дзеркальце**, **возище**), часових та просторових понять (**раночок**, **ранесенький**, **краєчок**), явищ природи (**потічок**, **вітерець**, **вітрюган**), якісних оцінок (**дорогесенький**), інтенсифікованих дій (**розгулятися**) тощо, наприклад: *На етикетці **козарлюга** з вусами...* (Костенко Л. 2011: 84). *...мій **батечко** закурював "Приму"* (Дереш Л. 2008 а: 15); ***Бабця** вже старенька була* (Дереш Л. 2008 а: 14); *Євка згадала про маленький **літачок**...* (Карпа І. 2007 а: 45); *... намочила волосся і вийшла в **коридорчик**...* (Карпа І. 2010: 38); *тут ніхто особливо не живе – так, санаторії, **готелики*** (Карпа І. 2010: 32); *Я – раз, **книжечку** перегорнув, і давай*

строчити... (Дереш Л. 2008 а: 28); ...перевагу віддавав лісистим пагорбам, де торішнім листям біжать **потічки** (Дереш Л. 2008 а: 48); Даруся завжди збиралася до тата з самого **ранечку** (Матіос М. 2007 б: 21).

Експресивні прикметники можуть бути мотивовані на основі внутрішньої форми, що міститься в іменникових та дієслівних емотивно-оцінних лексемах, наприклад: *Длинний мав... фантастичну, а краще сказати – **фентезійну** – зовнішність, щось поміж вікінгом і тамплієром* (Андрухович Ю. 2007 в: 114); ...це була найостанніша з останніх *Державна Таємниця, яку не вільно розголошувати навіть за умов **найрозперезанішої** гласності* (Андрухович Ю. 2007 в: 217); *Граційний танець білих душ вибілював чорне травневе небо, що хотіло вибухнути **катарсисною** зливою* (Процюк С. 2001: 13); ...вони провели **гвалтовний** обшук у казармі (Андрухович Ю. 2007 а: 124); ...гортала підручники, полотніючи від загрозливого вигляду **монструозних** формул та графіків (Андрухович С. 2007: 210); *Якась **моралізуюча** потвора сказала б, що це покарання* (Андрухович Ю. 2007 а: 136); ...поруч з нами крутиться якась дівчина, окей, молода жінка, років так 26, якщо в тому **шмаркатору** стані я міг оцінити правильно (Андрухович Ю. 2007 а: 66); *Останній був **курдупелюватим** і жорстоко поморщеним від алкоголю типом* (Андрухович Ю. 2007 а: 155).

Сильнішим емотивним компонентом володіють прикметники, які називають найбільшу міру вияву певної ознаки, наприклад: *25 років! **Абсолютна** старість, кінець усьому, фініта* (Андрухович Ю. 2007 а: 142); ...навколо **суцільний** совок, сіра зона... (Андрухович Ю. 2007 а: 111); ...сотні пожежників отримували свої **смертельні** дози (Андрухович Ю. 2007 а: 254).

Жаргонно-сленгові субмови дуже часто продукують прикметникові та дієприкметникові лексеми, експресія яких мотивована внутрішньою формою непохідної основи, наприклад: *А де, ти скажи, ябка дістав? ... Назбирав. Там їх узагалі цілий сад. **Ніштяковий** садочок* (Дереш Л. 2007 а: 153); *Офіцерня майже вся без винятку здавалася **вгашеною*** (Андрухович Ю. 2007 а: 154). Лексема **ніштяковий**, утворена від сленгового субстантива **ніштяк** ("усе гаразд, добре"), у наведеному контексті має значення "дуже гарний", а отже містить інтенсивно-параметричний складник, семантичним засобом

вияву якого є сема-інтенсифікатор 'дуже'. Експресив **вгашена**, утворений від мотивованого дієслова **вгаситися** ("напитися спиртних напоїв; сп'яніти" [Ставицька 2005: 77], має значення "дуже п'яна", отже містить сему-інтенсифікатор, що утворена внаслідок вторинної семантичної мотивації внутрішньої форми похідної лексеми.

Семантичну мотивацію внутрішньої форми можемо спостерігати й у деяких адвербіалізованих лексемах, зокрема таких, що утворені від запозичених слів (*кайфово, суперово*), або способом осново-складання (*стопудово*), наприклад: *Було загалом кайфово* (Андрухович Ю. 2007 а: 122); **Суперово**. *Я хворий. Якщо ця дурепа знову дзвонитиме, буду мати, що відповісти* (Іздрик 2006: 97); *Я певен, я стопудово знаю, які кошмари йому снилися* (Андрухович Ю. 2007 а: 219). Іноді за такою схемою можуть утворюватися неологічні адвербіалізовані лексеми, мотивовані внутрішньою формою іменникової, дієслівної чи прикметникової непохідної основи, наприклад, *вагітньо, щебетно, останньо*: *Якщо Вам самотньо або вагітньо, на допомогу завжди прийде він* (Файна Юкрайна, випуск 50, Дід Котляр); *По-ранковому холодно і по-пташиному щебетно* (Дереш Л. 2008 в: 113); **Останньо** мене щораз більше дратують нарікання видавців (Іздрик 2006: 80).

Нерідко основа похідного дієслова мотивується внутрішньою формою іменникової лексеми, наприклад, *глюк* → *глючити, глючати* (...минулого року **наглюкалися** в Казимировича його коронної смаги, що ледве на другий день підвелися (Дністровий А. 2003: 181); *Думаєш мене **глючило**?* (Андрухович Ю. 2007 а: 248); ...усі вони тоді були на радощах упилися й **заглючили** (Забужко О. 2009: 43)), *дежав'ю* → *дежав'ючить* (*Терезку **дежав'ючить*** (Дереш Л. 2007 а: 49); *Знову тілом пробігся легкий струм і злегка **задежав'ючило*** (Дереш Л. 2007 а: 136)), *причандал* (галюцинація) → *причандалити* ("*Ну мене й **причандалить!***" – подумала Температура. Вона вловлювала стільки площин різних значень, скільки тіло наважувалося сприймати (Дереш Л. 2007 а: 56)), *малімон* (галюцинація) → *малімонить* (*Але мене **малімонить!*** Я все зрозуміла (Дереш Л. 2007 а: 48)) тощо. У такий спосіб іменники, що позначають стан, трансформовано в дієслівні лексеми, що вказують на процес, який найчастіше є уявним. Такі дієслова кваліфікуємо як експресивні, що містять соціальний стилістичний компонент, емотивний, оцінний,

інтенсивно-параметричний складники та характеризуються наявністю мотивованості семантики.

Функцію мотиватора лексичної експресивності в окремих похідних експресивах-композиатах виконує специфічна (інколи – парадоксальна) внутрішня форма. Незважаючи на те, що композити цього типу не мають своїх відповідників у галузі фразеології, їх сприймають як експресиви ідіоматичного змісту з цілісним емотивно-оцінним значенням, вони характеризуються національною самобутністю, специфічністю й тісною семантичною та структурною єдністю свого лексико-граматичного складу, виразною, підкресленою експресивністю: *відчайдух, головотес, головотяп, страхополох, тугодум, загнібіда, голоштанник, голодренець, голопуцьок, шибайголова, прихвостень, песиголовець, дармовіс, бузувір, горопах* (людина, яка постійно живе в горі, біді) тощо: – *Ти шо, тугодум?* – запитує Тюля (Дністровий А. 2003: 5).

У лексикографічних статтях тлумачного типу не завжди можна чітко виявити наявність експресивних сем у значеннєвій структурі лексичної одиниці, наприклад, *визубрити* – "механічно завчити щонебудь, не вникаючи у зміст" [Великий тлумачний... 2005: 135]. Проте прозорість утворення лексем такого типу внаслідок компресії фразеологізмів (зуби з'їдати, зубами вчепитися) дозволяє стверджувати про наявність у їхній семантичній структурі експресивної семантики. Часто дієслово *визубрювати* вживають у значенні "дуже добре щось вивчати, докладаючи максимум зусиль". У семантичній структурі такого лексичного значення легко виокремити сему 'дуже', яка є прямим доказом функціонування інтенсивно-параметричної семантики, що продукує емотивно-оцінний та образний складники: *Хоч би що ви робили, хоч би як визубрювали англійську, із вас вилазить ваша корейська мова* (Денисенко Л. 2006: 54).

Похідні експресиви зі спільною твірною основою та належністю до одного морфологічного класу можуть виявляти різну семантичну мотивованість. Наприклад, мотиватором до експресива *насобачитися* (набути досвіду) є фразеологізм *собаку з'їсти*, а мотиватором лексеми *розсобачитися* (послаблюючи вимогливість до себе, контроль над собою, ставати недисциплінованим, схильним до аморальних учинків) – слово *собака*, яке вживають часто як лайливе.

2.1.2. Похідна метафорична основа. Оскільки слово є провідною одиницею мови й тексту, виразником авторського бачення, основою для адекватного розуміння змісту художнього твору, то чи не найпотужнішим експресивним засобом є одиниці лексико-семантичного рівня. Звичайна лексема як узуальна одиниця може мати лише денотативне значення, проте поєднання її з іншим мовним оточенням, уведення в художній контекст дуже часто накладає на денотативну ще й конотативну семантику, унаслідок чого утворюється вторинна номінація, яка є джерелом експресії. Сутність вторинної номінації полягає у вживанні наявних у мові назв на позначення певних предметів і явищ об'єктивного світу й найяскравіше виявляється в метафоричному називанні антропологічної сфери. Метафоричне перенесення найменування, або семантична деривація, моделюється на основі "семантичного руху" в поняттєвій структурі слова, унаслідок процесів розширення та з'єднання лексичних смислів, витворених уявою митця [Теория метафоры 1990: 83].

Номінативні одиниці можуть розвивати переносні значення, що лексикалізуються та поступово "приживаються" в семантичній структурі лексеми. Процес перенесення назви з одного предмета на інший, зазвичай, породжує інтенсивно-параметричну семантику, яка реалізує свій семантичний потенціал в емотивно-оцінному та образному складниках значеннєвої структури експресивів. В основі виникнення конотованого емотивно-оцінного образного слова лежить суб'єктивне бачення мовцем певної реалії дійсності, його асоціативне мислення.

Більшість експресивних лексем, утворених унаслідок вторинної метафоричної номінації, не мають формальних показників експресивності у їхній семантичній структурі. Функцію лексичного показника експресивності може виконувати похідна метафорична основа, яка тісно пов'язана з метафоричним образом твірної основи.

Субстантиви, які зазвичай не лише номінують певний об'єкт дійсності, а й виразно характеризують його, найчастіше є вторинними номінантами людини, наприклад, *ангел, голубонька, сонечко, квіточка, фрукт, жеребець, жук, бугай, гадюка, змія, відьма, черепаха, жаба* тощо: *У Колиної дружини є син, Міші він дуже подобається, Міша називає його ангелом. Ангелу дев'ять років і я його ненавиджу* (Андрухович С. 2007: 21); *А ці жеребці не встидаються нападати на бідну дівчину!* (Матіос М. 2007 б: 53); *Що вам, бугаї, від нас двох треба?* (Матіос М. 2007 б: 73); *Ти! Здоровий бугаю!* (Матіос М. 2006 а: 26).

Процеси семантичної мотивації та метафоризації утворюють віддієслівні, відприкметникові, відприслівникові конотовані субстантиви, які у своїй семантичній структурі мають потужніший, порівняно з непохідними лексемами, інтенсивно-параметричний складник, що виявляє себе через інваріантну сему 'дуже', наприклад, *валасатися* → *валанцання* (досить довготривалий, часто безрезультативний або безцільовий процес на позначення якоїсь дії), *варнякати* → *варнякання* (дуже невиразна, незрозуміла розмова), *бридний* → *бридня* (вкрай безглузді думки), *нудно* → *нудь* (щось або хтось дуже нудний) тощо: *Спершу було валанцання зимним провінційним містечком і усвідомлення того, що нема навіть до кого зайти випити чаю* (Карпа І. 2007 а: 38); *"Я знаю", – всміхався він на моє варнякання* (Карпа І. 2007 а: 7); *...втім я таки збився на сентиментальну бридню* (Іздрик 2006: 7); *Коли вирішуєш стати невдахою, треба витримувати цю нудь до кінця* (Карпа І. 2007 а: 6). Такої позиції дотримується О. Й. Шейгал, яка переконана, що "більшість предикативних іменників, що є похідними від власне предикативних лексем – дієслів та прикметників, – успадкували від них здатність до градування" [Шейгал 1990: 42].

Спостерігаємо модифікацію образу через використання наявної метафоричної лексеми як своєрідної бази творення нових експресивів, найчастіше, від основ іменників: *ведмідь* – *ведмедячий*, *ведмежий* (який певними рисами нагадує ведмедя або щось властиве йому), *рій* – *вируюватися*, *вироїтися* (з'являтися де-небудь у великій кількості; показуватися), *ґава* – *ґавити* (бути неухажним, нерозторопним), *глевтяк* – *глевтякуватий* (неповороткий), *лицар* – *лицарський* (вихований, підкреслено чемний), *липнути* (горнутися, відчувати симпатію до кого-небудь – "+") – *підлипайло* (ірон. – "-"), *звір* – *звірити* (ставати лютим, жорстоким; скаженіти, шаленіти), *змія* – *зміїний* (злий, підступний, ворожий), *зміїтися*, *їжак* – *їжитися* (бундючитися), *наїжачитися* (внутрішньо напружитися), *лемішка* (про нерішучу, безхарактерну людину) – *лемехуватий* (неповороткий, млявий, флегматичний), *липа* (про що-небудь фальшиве, підробне) – *липовий* (підроблений, несправжній), *лис* – *лисичити*, *мавпа* – *мавпувати*, *мавпування*, *макітра* (про голову) – *макітритися*, *баран* – *обараніти* (стати безтямним; дуже розгубитися), *кислий* – *кисляк* (про в'ялу, нудну людину, що завжди скиглить, жаліється), *киснути*

(бути в пригніченому стані; нудьгувати, сумувати); *скотина* – *оскотиніти* (ставати подібним до скотини, утрачати людські риси), *стовп* – *стовпіти*, *остовпіти*, *тетеря* – *отетеріти*, *цап* – *цапувати*, *фіскал* – *фіскалити* (робити доноси, наклепи), *франт* (ірон.) – *франтити* (виставляти напоказ свій розкішний одяг, зачіску тощо); *чума* (надзвичайно небезпечне, згубне соціальне явище) – *зачумілий* (який утратив здатність ясно розуміти; очманілий); *елей* – *елейний* (який виражає нещирість, удавану благочестивість, лагідність); *єретик* – *єретичний* (який суперечить панівним, загальноприйнятим у певному середовищі поглядам, правилам, положенням і т. ін.); *дитина* – *дитинитися* (поводитися як дитина; пустувати); *дерево* – *одерев'яніти* (остовпіти, заціпеніти); *кубло* – *окублюватися* (осідати, оселятися де-небудь) тощо.

Так, у творах Марії Матіос розлого репрезентовано контекстуальні дієслова-експресиви, які вражають своєю метафоричністю. Наприклад, слово "*загриміти*" зовсім не передбачає наявність грому, у певному контексті воно може означати "несподівано потрапити": *...грунта **загриміли** до колгоспу* (Матіос М. 2006 а: 20). "*Реанімувати*" (рятувати, повертати до життя), виявляється, треба не лише людину, а й квіти: *Я хотіла **реанімувати** троянди* (Матіос М. 2005: 89). А "*реставрувати*" (відновити, відтворити) можна не лише матеріальне: *... я спробую **реставрувати** процес суїцидальних спонук...* (Матіос М. 2005: 153). Так, замість того, щоб "підхопитися з місця" можна "*катапультиватися*": *...адвокат **катапультивався** зі свого місця* (Матіос М. 2005: 153). Людські стосунки можна "влаштувати та оберігати", а можна просто порівняти їх із будівлею, як робить це Марія Василівна, і "*споруджувати*" та "*цементувати*" їх: *...каркас стосунків між двома статтями завжди **споруджує і цементує** жінка* (Матіос М. 2005: 18). У художньому світі можливо все, наприклад, думки стають магнітною плівкою, яку є змога "*прокручувати*" і "*стирати*": *Я **прокручую** ту ніч – і ніби **стираю** найголовніше* (Матіос М. 2005: 63). У Марії Матіос штормить не лише море, у неї "*штормить*" (хвилюється, швидко б'ється) й серце: *...серце **штормить** десятибально...* (Матіос М. 2005: 54). Цікавим засобом створення експресивності є й використання лексичних метафор на кшталт "*отруїти*" (у значенні "зіпсувати"): *...забобони-заборони-перестороги...вони мені **отруїли** життя...* (Матіос М.

2005: 82). До цієї ж категорії можна зарахувати й дієслово "клеїтися" (коли воно є синонімічним до "не вдаватися"): ...в мене нічого не **клеїлося** без тебе (Матіос М. 2005: 138).

О. Й. Шейгал зазначає, що "іменники й дієслова, які можуть градуватися, містять у своїй семантиці якісну ознаку, що під час лексичної трансформації може бути виражена прикметником" [Шейгал 1990: 32]. Для творення метафоричних прикметників автори українських творів зазвичай використовують твірну основу метафоричних іменників, наприклад, **змійний** ("злий, підступний ворожий"), **гадючий** ("який таїть у собі небезпеку, віроломний"), **ангельський** ("який відзначається ласкавістю, покірливістю, ніжністю, добротою"), **кінський** ("такий, як у коня"), **бджолиний** ("характерний для бджіл"), тощо: ...це було якесь таке ненаситне **змійне** сичання їм услід (Андрухович Ю. 2007 в: 53); ...висока сухорлява жіночка, з обличчя котрої ніколи не сходила **коняча** усмішка (Андрухович С. 2007: 21); Ну як паті? – запитала **конезуба** жінка (Андрухович С. 2007: 278); Перед Домініканами панував **бджолиний** рух. Юрми людей, здебільшого молодих, заходили й виходили із собору (Іздрік 2006: 13). Бачимо, процесу метафоризації зазнають саме присвійно-відносні прикметники, які транспозитуються до семантичної групи якісних: "традиційно вважають, що якісні прикметники є градуальними, а відносні – ні. ...Проте межа між якісними й відносними прикметниками досить рухома, оскільки будь-який відносний прикметник містить елемент якості" [Шейгал 1990: 36].

Нерідко денотативні прикметники, розміщені в певному контексті, унаслідок метафоризації здобувають експресивний макрокомпонент, у якому активізується інтенсивно-параметричний складник, що формує образність, яка нарощує емотивно-оцінну семантику, наприклад: Сьогодні не пропустиш, дуже **круті** лекції (Кононенко Є. 2004: 78); Відтоді друкування перетворилося на справжню **інтимну** радість (Андрухович Ю. 2007 в: 159); ...його **мовчазлива** але **впевнена** українська мова звучить тутешньому як прокльон (Малярчук Т. 2004: 15); Зала Спілки письменників. ... Стількох **нефорів** у дертій джинсі та з кульчиками в носах ті стіни ще не бачили. Тобто ми відчутно оновили **затхлу** атмосферу закладу (Андрухович Ю. 2007 в: 276); Він запрограмований на це тією дозою алкоголю, якою **виполосканий** його мозок (Кокотюха А. 2007: 50);

Знайомі кажуть, що Деку збираються відрахувати з університету за **хронічні** пропуски, дякувати Богу, що хоч не за хронічний алкоголізм (Дністровий А. 2005: 91); ...примудряючись при цьому не дивитися в об'єктив жодної з **хижих** телекамер (Кокотюха А. 2007: 12); Досить лише приймати зранку холодний душ, робити зарядку, їсти **довбані** мюслі... (Андрухович С. 2005: 46); ...у такій **драглистій** тиші я ніколи не чую шуму знадвору (Малярчук Т. 2004: 6). ...все, про що ніколи не думала, постало переді мною в **безжальній** правді (Роздобудько І. 2008: 44); ...стара ще хвилю вдивлялася в мої губи, а потім махнула **поліартритною** рукою в кінець коридору (Іздрик 2006: 7).

Дієслівні метафоричні лексеми також стосуються передусім антропосфери й позначають, переважно, дії, які виконує людина, наприклад, *сунути, тарганитися, пензлювати* (йти), *гаркати, шипіти, сичати, гавкати, каркати, цокотіти, нявчати, мурчати, квоктати, огрівати* (говорити), *жлуктити* (пити) тощо: **Сунеш, як черепаха!** – **гаркає** він на Бідона (Дністровий А. 2003: 4); **Я ж тобі казала, що не хочу сюди тарганитися, бо тут тусуються божевільні, ви ж бачили?** (Денисенко Л. 2006: 173); **Вдома завалюєшся спати ... і знову пензлюєш на роботу** (Андрухович Ю. 2007 в: 226); ...і всі вони **шипітимуть** своє (Андрухович Ю. 2007 в: 97); **Не підеш, – сичить.** – Є в мене до тебе розмова, Русалонько! (Дашвар Люко 2008 б: 112); **часом огрівав її такими словами, що ліпше би огрів батогом** (Матіос М. 2006 д: 34); ...щось **муркнувши**, зникає за чорними, оббитими дермантином дверима (Вольвач П. 2003: 47); **Потім заквактав іноземець** (Роздобудько І. 2007 г: 24); – **Погавай!** Уплутаюсь у патли – гадюкою крутитимешся. – **Наплодила – й гляди!** Та щоб не підлазило до мене, а то як швиргону, то **кавкне** (Вишня Остап 1963, 2: 147); **Група газетярів та телевізійників безтурботно жлуктила пиво** (Роздобудько І. 2007 г: 123).

Відіменні експресивні дієслова завжди зберігають емотивно-оцінну семантику мотиватора, хоч вона розташовується у свідомості мовців не на одному часовому чи просторовому зрізі й не однозначно сприймається ними. Наприклад, експресив *розкокошитися* (почати проявляти смішну зарозумілість, запальність; розгарячитися) утворений префіксальним способом від іншого експресива – *кокошитися*

(триматися зарозуміло, гордовито, бундючитися, чванитися, хизуватися), лексичним мотиватором якого є діалектизм *кокош* (півень). Експресивність похідного дієслова й зумовлена метафоричним образом *півень* (*кокош*) – про задерикувату й запальну людину.

Експресивна семантика похідної лексичної одиниці може активізуватися внаслідок згортання метафоричних словосполучень, наприклад, *стронгмен* ← дуже сильний чоловік, *пенісмен* ← чоловік, якого використовує жінка лише для задоволення сексуальних потреб, *сперматозавр* ← сексуально активний чоловік, *дармоїд* ← великий нероба, той, хто живе за чужий кошт, *молокосос* ← дуже молода, недосвідчена дюдина, *серцеїд* ← чоловік, який має великий успіх у жінок, *лоботряс* ← бездіяльна, дуже ледача людина, *вузьколобий* ← дуже обмежена людина, *товстолобик* ← розумна, проте дуже егоїстична людина, *голопупниця* ← дівчина, яка занадто оголює певні частини тіла, *довгов'яз* ← людина з довгою шиєю, *баблоруб* ← людина, яка заробляє багато грошей, *болиголова* ← людина, яка завдає комусь неприємностей, *кєр* ← сленгове "класний керівник", *відчайдушно* ← гранично напружено, *немилосердно* ← надзвичайно, *остогидіти* ← до краю обриднути, стати гидким, нестерпним тощо: ...*всі проводжали мене, зеленоокого стронгмена, як вони з часом мене охрестили* (Покальчук Ю. 2005 в: 51); ...*хвиля незадоволення і певної невеликої, але ворожості до її новітнього пенісмена в ньому виникала несамохіть* (Покальчук Ю. 2005 а: 208); *Так, це було передусім поступове згасання його сексуальності, хоч іноді принагідно завважене миготіння всіляких вуличних стегон і сідниць ще могло розворушити в ньому колишнього сперматозавра* (Андрухович Ю. 2007 а: 65); *Цей вузьколобий крейзі навіть не підозрює, як я на нього зараз гнию* (Дністровий А. 2003: 125); *Античні товстолобики занастали людство в обмін на пам'ять про себе* (Дереш Л. 2007 а: 66); ...*але я уявляла, як він їде містом – і лишає очі на отих молодюсінських голопупницях* (Матіос М. 2005: 94); *Петя Кварк був задупленим крабоподібним довгов'язом* (Дереш Л. 2007 а: 22); *Якби щось добре ... а то ж одна болиголова* (Матіос М. 2007 б: 116); *Якби знайшлося місце, кєра наставила би сто таких знаків оклику* (Дереш Л. 2008 б: 11); *Німець заволав. Та так дико і так відчайдушно* (Дашвар Люко 2008 а: 197); *Добре, що в голову прийшла ця ідея зовсім забрати обрус. ... І як їм удавалося*

так **немилосердно** його захляпувати щовечора (Андрухович С. 2005: 25); **Як же ви всі мені остогиділи! І стукаєте! І грюкаєте! І вдень! І поночі! І вчора! І зараз! І... – вичерпалася** (Дашвар Люко 2009: 19). Такі й подібні експресивні лексеми виникають унаслідок компресування сурядних або підрядних словосполучень, які утворені на основі лексикалізації переносного значення.

2.1.3. Мотивувальні асоціативні значення. Мотиваторами лексичної експресивності в похідних утвореннях можуть бути слова, які розвивають додаткові асоціативні значення на основі тих порівняльних зворотів чи фразеологічних одиниць, у складі яких вони традиційно вживаються. Основа (корінь) такого слова є твірною в похідному експресиві. Наприклад, лексема *вітер* не зафіксована в Словнику української мови як метафора, проте художні тексти ілюструють її як експресивний лексико-семантичний варіант (*Тату, я не вітер який...* (Квітка-Основ'янеко Г. 1978 – 1981, 3: 368)). У складі фразеологізму її метафоричне значення також досить прозоре: про легковажну, пусту людину (*вітер у голові – хтось легковажний, несерйозний*), порівняймо з композитними експресивних лексичних одиниць: *вітрогін, вітрогонка, вітровійка* (*Файна не сіла б у такий час кататись. Добра, видно, вітровійка* (Гончар Олесь 1988, 5: 83)), а звідси – і *вітряний* – легковажний, пустий. Не вживають як метафору й лексему *вовк*, хоч у складі фразеологізму *вовком дивитися* (дивитися неприязно, вороже) слово *вовк* однозначно сприймається як зооморфізм, на базі якого утворився похідний експресив *вовчий* (жорстокий, лютий). Зоолексема *віл*, будучи символом тяжкої, зазвичай, фізичної праці (*працювати як чорний віл – дуже важко й багато працювати*), утворює похідні метафори-прикметники (*воловий, волячий* – надзвичайно міцний, сильний) на основі інтенсивно-параметричного складника. Семантика експресива-композита *воловодитися* (надто повільно робити що-небудь) з'ясовується на тлі значеннєвого плану загальновідомої фразеологічної одиниці *іхати як волами*. Порівняймо: *...це має зв'язок з вінегретом наших думок...* (Матіос М. 2005: 69); *заправлений рідкою сметаною з кілограмом зелені* (Матіос М. 2005: 37); *...ненависний іподром спальні* (Матіос М. 2005: 61); *Це не ліжка – аеродром* (Матіос М. 2005: 48); *...я тримаю талмуд* свого

багаторічного щоденника... (Матіос М. 2005: 10); ...б'ються над думкою: а чи не можна було якимсь іншим чином розв'язати клубок проблем з цією жінкою... (Матіос М. 2005: 20).

Аналізований тип мотивованості лексичної експресивності характерний також для лексем *окам'яніти* – фразеологізми *кам'яне серце (обличчя)*, *камінь на душі (на серці)*, *каменем сісти* тощо; *туманіти (отуманіти, отуманюватися)* – утрачати здатність ясно мислити; *чманіти* – *в голові туманіє (туманіло)*, *голова туманіє (туманіла)*, *розум туманіє*; – 5. перен. Ставати похмурим, невеселим – *тумою туманіти* [Словник української мови 1979, 10: 317–318]; *затуманити* – // позбавляти кого-небудь можливості чітко мислити, розуміти щось – *затуманити голову (розум)*, *напустити туману* тощо; *хмаритися* – як чорна хмара; *смола* (у'їдлива, причеплива, надокучлива, нав'язлива людина) – *наче шевська смола*; *прилипнути (причепитися, прискіпатися)* як *шевська смола*, *смолою пристати*; *замилити* (навмисно приховувати хиби, недоліки, створювати враження, що становище набагато ліпше, аніж є в дійсності) – *замилювати очі*; *нюня* (безхарактерна людина; плаксі) – *нюні розпускати*; *язичити* (заст. розпускати плітки) – *язика чесати*, *язиком ляпати*, *язиком плескати*; *викомарювати* (робити щось дивовижне, незвичайне) – прислів'я та приказки: *із комара робити вола*, *із комара зробили коня*, *із комара роблять слона*, *зробив так, що й комар носа не підточить*, *одубитися* (умерти, околіти) – *дуба врізати*; *ухопить* (помре): *Як ухопить нашого пана, то, може, й повертаємось [додому]...* (Нечуй-Левицький І. 1965, 3: 81) – *дідько (чорт) ухопить* (помре хто-небудь); *гріховодити* (говорити зайве, базікати): *...не жила, а тільки хирувала і гріховодила на землі* (Старицький М. 1989, 4: 441) – *гріховодити язиком*.

Експресивні значення, мотивовані фразеологічними одиницями, найчастіше, є метафоричними [Історія... 1983: 685]: *убиватися* (набувати чого-небудь, розживатися на щось) – *убиватися в колодочки*; *виляти* (хитрувати, лукавити, підлещуватися, запобігати перед ким-небудь) – *виляти хвостом*; *вимотувати* (знесилювати, виснажувати кого-, що-небудь, тримаючи в безперервній дії, роботі, напруженні) – *вимотувати жили (сили)*; *крутитися* (постійно займатися різними справами, клопотатися чимось, шукаючи виходу з біди, труднощів) – *крутитися наче муха в окропі*; *лизатися* (підлабузнюватися до кого-

небудь, принижуючи власну гідність, підлизуватися) – лизати руки (п'яти, чоботи); *носитися* (виявляти надмірну турботу, піклування про кого-, що-небудь) – носити на руках, носитися як із писаною торбою; *перегинати* (виявляти надмірність, крайність, ретельність у чому-небудь) – перегинати палицю; *прогавити* (пропустити що-небудь через неухважність) – ловити ґав, *кадити* (улесливо звеличувати, прославляти, надмірно вихвалити кого-небудь) – кадити фіміам; *розквітати* (пройматися, сповнюватися радістю, щастям) – розквітати душею (серцем) і *розквітати* (успішно розвиваючись, досягати найвищого ступеня піднесення, процвітання) – пишним цвітом (квітом) розквітати.

За такою схемою автори художніх текстів продукують авторські семантичні новотвори, наприклад.: *"партизанити"* (приховувати свої думки, переживання), *"одіамантитися"* (дорого вбратися), *"торпедувати"* (настирно домагатися чогось), *"запротоколити"* (продати) тощо: ...**партизаню** в своїй голові... (Матіос М. 2005: 124); *Вона ...може хіба що одіамантитися...* (Матіос М. 2005: 57); ...**торпедують** пороги загсів і пологових будинків... (Матіос М. 2005: 18); ...*вона би запротоколила* свою душу й нечистому... (Матіос М. 2007: 21); *А потім зазнайомився з Семенком, сфутуристився – став Гео* (Вишня Остап 1963, 1: 44); *Спасибі! Навареничалася!* (Вишня Остап 1965, 6: 43); *І от маєте, засамоствіничались і занезалежничались* (Вишня Остап 1965, 6: 18); *Італія замусолилася* (Вишня Остап 1963, 1: 71) ("замусолилася" – від Муссоліні).

Мотивувальні асоціативні значення, які формують лексичну експресивність у похідних утвореннях, можуть активізуватися в семантичній структурі іменників (*Залізну завісу, якби вона на правду була завісою, можна було б тільки вітати. Однак вона виявилася навіть не ситом, а радше друшляком* (Іздрік 2006: 111); *Мамця сину подаруночок зробила, поки він за бугром був – хату придбала і ремонт зробила* (Дашвар Люко 2009: 170); *Колись Гагарін шукав себе у космонавтиці, звідки й виніс, окрім фіаско та непересічних навичок, своє поганяло* (Дереш Л. 2008 а: 12); ...*готуюся складати вступні іспити на історичному факультеті в одній помийній ямі аж за Києвом* (Дністровий А. 2003: 109); ...*спідницю в модній крамниці мацає не жива жінка, а глянцева обкладинка жіночого журналу* (Денисенко Л. 2006: 27); *Дядечко – кучерявий куц ясмину, але,*

звісно, не так приємно пахне (Денисенко Л. 2006: 28); ...він спеціально перерив **гору літератури** такого ґатунку (Роздобудько І. 2007 г: 134); З вуличного телефону Гелена набрала номер подруги, і лірику вулиці нагло знівелював **буревій** приголомшливих **новин** (59, с. 46); Він збирав цілі **снопи віртуальних красунь і розумниць** (Андрухович С. 2007: 291); ...насправді ж Еґон Альт виявився цілком притомним, прагматичним і не без іронічної дистанції чолов'ягою, моїм, як він слушно писав, **однолітком і вельми стріляним горобцем** (Андрухович Ю. 2007 в: 7)), прикметників (**Більшість запаморочливих відкриттів юності** було зроблено тут (Кононенко Є. 2004: 76); Я була так далеко, між нами пролягла така **грандіозна товща океанської могутньої води** (Андрухович С. 2007: 291);), у значеннєвому плані дієприкметників (**І міст пішохідний – диво! – вилізаний** (Дашвар Люко 2009: 5)), прислівників (**Товариш по університетському гуртожитку віддав "задешево"** молодого оленя, Василенку довелося їздити в огидні відрядження (Роздобудько І. 2007 в: 7)), субстантивованих метафоричних прикметників, наприклад: **Прочинив двері до "дитячої" – там, випереджаючи одне одного за гучністю та тембром, хропли тесь із тещею** (Роздобудько І. 2007 в: 4).

"Спонуканий постійною потребою емоційного вираження думки, мовець не задовольняється лише об'єктивно-номінативною функцією слова; він намагається поєднати її з функцією суб'єктивно-оцінною і з цією метою до денотативного змісту стилістично нейтральної лексеми додає конотативний зміст, а слабо виражений конотативний зміст стилістично виразного слова намагається підсилити" [Чабаненко 2002: 153]. Тому досить часто в певній мовленнєвій ситуації передають не об'єктивні смисли, а суб'єктивне уявлення окремої особи чи великого колективу, наприклад: **Мабуть, важко зневажати бандерлогів і ... бачити їхню поведінку, як вони жартують, жують чи бухають, бачити все те, що тебе кумарить** (Дністровий А. 2003: 39); **Слухай, ти мене вже задрав** своєю мораллю (Дністровий А. 2003: 41); **Я звідси звалюю, розгублено промовляє Бідон** (Дністровий А. 2003: 50); **Продавці з книжкового відділу гребли** неслабу касу (Дереш Л. 2008 а: 109); ...**кобіта не зовсім рубає** те, що їй кажуть (Карпа І. 2008: 112); ...**потім мастити** собі голову, кому би їх подарувати (Карпа І. 2008: 105); ...**навіть англійською не**

вдуплила, що воно таке (Карпа І. 2008: 179); *Коротше, мізки мені покомпостували добряче* (Дереш Л. 2008 в: 171) тощо. Метафоричні сленгізми такого типу мають індивідуалізований характер походження. Проте з часом набувають усе більшого поширення: "Будь-яке уявлення, вербалізоване за допомогою мовних засобів, первинно виникає в індивідуальній, "одичній" свідомості, у свідомості окремого індичіда, але завжди має потенційну можливість закріпитися в "колективній свідомості", стати надбанням узусу" [Лукьянова 1986: 67].

2.1.4. Формально-змістова трансформація синтаксем.

Похідні експресиви-композити найчастіше утворюються шляхом компресії (згортання) метафоричних (сурядних та підрядних) словосполучень (*баболуб, блюдолиз, лизоблюд, буквоїд, вертигуз, правдомовець, урвиголова, песиголовець, гріхотворець, дармоїд, дерилюд, душохват, людоїд, сухорєбрик, дурносміх, білоручка, молокосос, жовторотий, держиморда, жмикрут, кривоніс, кривоніжка, кривошия, горлоріз, зірвиголова, ласогуб, марнослав, кровожер, багатознайка, пустодзвін, пустоцвіт, пустомеля, пройдисвіт, вовкодух, зайдиголова, лежибока, книгогриз, мироїд, тонкослізка, людомор, хитромудрий, христопродавець, чудотворець, чудодій, серцеїд, сміхотворець, торботряс, лоботряс, свистопляска* тощо) або трансформації чи згортання стійких сполук – фразеологізмів (*добросердий* (добре серце), *грайливоокий* (грати очима), *головодур* (голову дурити), *горлодер* (дерти горло), *дурисвіт* (дурити світом), *байдикувати* (байдики бити), *баляндрасити* (баляндраси точити), *теревенити* (теревені правити), *зубоскалити, зубоскал* (зуби скалити), *насобачитися* (собаку з'їсти), *слизькоязыкий* (слизький на язик), *душогуб* (губити душу), *вертихвіст, крутихвіст* (вертити (крутити) хвостом), *гаволов* (гав ловити), *вітрогін* (*вітрогон*) – (ганяти вітер), *пустоголовий* (пуста голова), *гріхопадіння* (ірон. порушення громадських норм моралі, поведінки) – (упасти в гріх), *душопродавець* (продавати душу), *крутиголова* (*закрутиголова*) (крутити (закрутити) голову), *окозамилувач* (замилувати очі), *вітроголовий* (вітер у голові), *горлохват* (хватати за горло), *варивода* (варити воду), *шкуродер* (дерти шкуру), *кровопивець* (пити кров), *гріховодник* (увести в гріх, наводити на гріх) тощо). За такої умови

показниками (мотиваторами) експресивності похідних лексичних одиниць є поняттєві плани словосполучень слів різних типів.

Фразеологічна одиниця може зазнавати компресії й трансформуватися в експресивну лексему, що зберігає семантичний потенціал інтенсивно-параметричного складника. Інтенсивно-параметричний компонент, репрезентований семами-інтенсифікаторами 'дуже', 'з силою', 'енергійно', 'швидко' та семами-деінтенсифікаторами 'мляво', 'слабко', 'повільно', 'мало', ускладнює значеннєву структуру лексеми, що утворена внаслідок згортання стійких сполук. Окрім інтенсивно-параметричного складника, трансформована лексична одиниця здобуває емотивно-оцінний, а іноді й образний компоненти, яких не має синонімна денотативна лексема. Наприклад, номінатив *кричати* можна замінити конотативом *горланити* – "голосно говорити, кричати або співати на все горло; порушувати порядок: викрикувати, галасувати", який утворено внаслідок згортання сталих одиниць, як-от: *дерти горло, на все горло, на всю горлянку, наступати на горлянку, на горло наступати*, наприклад: *Ми взялися на повні груди горланити ружних пісеньок* (Дереш Л. 2008 б: 84). У зазначеному контексті слово *горланити* має значення "дуже голосно співати" й містить семантичні компоненти інтенсивності ("дуже голосно"), параметричності ("більше норми"), емотивності ("почуття радості"), оцінності ("позитивна оцінка"). Отже, показником наявності інтенсивно-параметричної семантики у виділеній лексемі є сема-інтенсифікатор 'дуже'. На основі вище наведених фразеологічних одиниць може утворюватися не лише дієслово *горланити*, а й субстантив *горлодер*: *Ми йшли – тисяч із п'ять горлодерів – довжелезною колоною* (Андрухович Ю. 2007 в: 43).

Значний експресивний потенціал властивий індивідуально-авторським новотворам-комполітам, які мотивуються переважно вільними словосполученнями та передають ставлення автора до особи чи об'єкта номінації, дають їм нові (образні) назви, акцентують на значущих, на думку автора, характеристиках референта, надають висловленню емотивно-оцінного забарвлення та забезпечують досягнення експресивного ефекту, наприклад: *Де буду я, бентежний, буйномрійний...* (Вороний М. 1989: 290), *...гарячоока і гарячоуста Варка, Василева жінка* (Старицький М. 1989, 4: 41), *Добре сказав:*

Лихо грає". Лихограй. Осауле, нехай і записаний він буде Лихограєм (Коломієць О. 1979, 2: 63).

Похідні експресиви-композиції, утворені від фразем, характеризуються синтезом значення й форми. Вони є наслідком не лише закону економії, що діє за принципом мінімальних мовленнєвих зусиль, а й прагненням конденсувати значний експресивний потенціал, уластивий більшості відфраземних одиниць, в одній словоформі.

Відфраземні експресиви творяться переважно двома способами:

1) шляхом опущення окремого компонента фразеологічної одиниці й ускладнення іншого афіксальними морфемами (байдики бити → *байдик+ува+ти*, *байдик+ува+нн* (я); брати в шори → *за+шор+юва+ти*, собаку з'їсти → *на+собач+и+ти+ся*; дбати за свою шкуру → *шкур+н* (ий), *шкур+н+ик*, *шкур+н+иц+тв* (о); баляндраси точити → *баляндрас+и+ти*, *баляндрас+н+ик*; воду каламутити – *каламут+н+ик*, рачки лазити – *рачк+ува+ти*, теревені правити → *теревен+и+ти* тощо); 2) шляхом основоскладання компонентів та афіксацією (скалити зуби → *скалозубити*, *скалозуб*; слизький на язик → *слизькоязикий*; дерти носа → *носодер*; липкі руки → *липкорукий*; чисте серце → *чистосердий*; боліти серцем → *сердобольний*, губити душу → *душогуб*; мідний лоб → *міднолобий*, мутити воду → *мутовод*, ґав ловити → *ґаволов*, дурити голову → *головодур* тощо.

Особливості семантики відфразем-експресивів зумовлені їхнім специфічним статусом. Відфраземи поєднали в собі риси лексичних і фразеологічних одиниць. Від перших вони запозичили значний експресивний потенціал, який виявляється через емоційний і образний складники (*крутихвіст*, *носодер*, *головодур*, *вітрогон*, *закрутиголова*, *зубоскал*, *слизькоязикий*, *душогуб*) та властивість фразеологізмів співвідноситися з найрізноманітнішими об'єктами, явищами й ситуаціями, тобто володіння широкими референтними можливостями (у роті чорно → *чорноротий*: 1) який злісно лається; 2) який поширює наклепи, плітки; 3) який дуже злий, непривітний; ламати карк → *карколомний*: 1) дуже небезпечний; 2) перен. дуже важкий, складний для виконання, розв'язання; 3) ризикований; 4) перен. надзвичайний; збити з пантелику → *спантеличений*: 1) розгублений; 2) зняковілий; 3) збентежений; 4) здивований; *спантеличити*: 1) викликати розгубленість, замішання, подив у когонебудь; 2) змушувати втрачати послідовність думки; збивати; 3) упли-

ваючи як-небудь, спонукувати до зміни поведінки. Зі словом відфразему зближують лексико-граматичні категорії, досить широкі парадигматичні та синтагматичні можливості [Стишов 1991: 9 –10], наприклад, *Він обігнав мене на своєму ровері, й помчав уперед, роблячи такі **несамовиті** віражі, такі мертві петлі, так **карколомно** об'їжджаючи стовпи...* (Андрухович С. 2005: 14).

Відфраземні експресиви виникають на основі поширених і частовживаних фразеологічних одиниць із двокомпонентною структурою та високим рівнем експресивності, який передається похідній лексемі в сконденсованому образно-метафоричному значенні. Експресивний ефект відфраземних дериватів зумовлений компонентним складом фразеологічної одиниці. Так, наявність незрозумілих, рідко вживаних, архаїзованих компонентів чи їхніх форм (зазвичай, синхронно немотивованих) не лише не перешкоджає утворенню похідних лексем, а й значно посилює їхню експресивну семантику: *баляндраси точити → **баляндрасити**, теревені правити → **теревенити**, байдики бити → **байдикувати**, **байдикар**, збити з пантелику → **спантеличити**, **спантеличений**, золоті уста → **златоуст** (жарт., ірон. людина, яка вміє красиво говорити; красномовний балакун), бити чолом → **чолобитна** (жарт. про заяву), **чолобитничати**.*

Найчастіше внаслідок компресії фразеологічних одиниць утворюються дієслівні конотовані лексеми, які володіють потужною інтенсивно-параметричною семантикою та, переважно, є образними, наприклад: *витріщатися* – "втуплюватися в кого-, що-небудь поглядом, широко розкривши очі" ← витрішки продавати, витрішки ловити, витрішки справляти, витрішки купувати, витрішки їсти; *макітритися* – "паморочитися" ← голова як макітра; *шкіритися* – "розсуваючи губи, відкривати, показувати (зуби)" ← зуби шкірити, вишкіряти, шкірити кутні; *зубоскалити* – "сміятися, жартувати, насміхатися" ← скалити ікла; *мізкувати* – "продумувати що-небудь, розмірковувати" ← розкинути мізками, перетирати мізки; *вжарити* – "виконати що-небудь із запалом, пристрасно" ← дати жару; *слинявити* – "дуже довго йти (про дощ)" ← слину пускати, *батожити* – "бити батогом, сікти" ← батогом обуха не перебити; *здути* – "струменем повітря, подувом вітру скидати, зносити що-небудь звідкись, із якоїсь поверхні" ← вітром здуло; *теревенити* – "говорити дурниці, нісенітниці, що-небудь незначне, несерйозне, пусте" ← теревені

правити, теревені точити, теревені гнути тощо. Приклади: *На мене витріщається кожен перший. Усі* (Денисенко Л. 2006: 41); *...все перемакітрилося задом наперед* (Дереш Л. 2007 а: 54); *...бігає поглядом по своєму городові, що шкіриться* викошеним бадиллям і жовтими зубами рясних гарбузів (Матіос М. 2006 є: 172); *Та ну? А хто до слешу, хто після? – зубоскалила Марла* (Карпа І. 2008: 81); *...сама реальність знаходилася тільки в цьому просторі вицвілого кольору, її тут формував дощ, що слинявив і слинявив з неба* (Ульяненко О. 2009: 83); *...батожать один одного лютими й ненависними словами* (Матіос М. 2008 б: 60); *– А може, вже досить? І здуємо звідси. – Ходімо!* (Покальчук Ю. 200 д: 143); *...телевізор її цікавив не більше, ніж кота вишневе варення, просто їй кортіло потеревенити* (Слапчук В. 2008 а: 163).

Сленгова субмова також продукує експресивні лексеми на основі трансформації народної фразеології, наприклад, *кімарнути* – "недовго поспати" ← комарика придавити; *парити* – "обпікати чим-небудь гарячим; перен. дорікати, карати" ← дати припарки, наприклад: *...пора щось на кишку кинути і кілька годин перекимарити, щоб допізна засісти за книжки* (Дністровий А. 2003: 243); *...деколи бачу, що моя поведінка його парить, його погляд інколи оцінює мене, як істоту, в якій не всі вдома* (Дністровий А. 2003: 33); *...з Ромою можна було б куди краще провести день, не парити мозги різними проблемами* (Дністровий А. 2003: 128); *Мене парить передчуття, що трапиться лихо* (Дністровий А. 2003: 151).

Іноді одна й та ж фразеологічна одиниця може спродувати різні, проте семантично близькі лексеми, наприклад, *дубіти* – "втрачати рухливість, гнучкість, чутливість" ← урізати дуба, дуба дати; *дубасити* – "сильно бити кого-небудь, сильно стукати, ударяти" ← урізати дуба, дуба дати. Наведені фразеологізми мають значення "померти". Унаслідок їхнього згортання утворюються дієслова *дубіти* (здобуває вторинну семантику "дуже сильно мерзнути": мертва людина не може рухатися) та *дубасити* ("сильно бити кого-небудь": унаслідок такого процесу об'єкт дії може померти): *Майор дубів на снігу і слухав це базікання* (Ульяненко О. 2009: 181); *...слідчому закортіло ухопити його за ноги й дубасити об стіл чи підлогу* (Ульяненко О. 2009: 173); *...мама прийде й віддубасить їх усіх за розбиті вікна* (Малярчук Т. 2007 в: 92). На відміну від денотативних

синонімних відповідників (*мерзнути, бити*), утворені внаслідок згортання фразеологізмів слова *дубіти* й *дубасити*, здобувають інтенсивно-параметричний, емотивно-оцінний та образний компоненти.

Серед лексико-граматичних груп фразеологічних одиниць, виділюваних на основі належності стрижневого компонента до певної частини мови, найважливішим джерелом поповнення лексичних експресивів-іменників виявилися дієслівні з такими модифікаціями: 1) стрижневе дієслово + залежний іменник → іменникова основа в препозиції + дієслівна (*шкуру дерти* → *шкуродер*, *ганяти вітер* → *вітрогон*), *серденько болить* → *сердоболець*, *замилювати очі* → *окозамилювач*, *ловити ґави* → *ґаволов*, *наводити на гріх, увести в гріх* – *гріховодник*; 2) стрижневе дієслово + залежний іменник → дієслово у формі наказового способу + іменник (*вертати (крутити) хвостом* → *вертихвіст, крутихвіст*, *крутити (закрутити) голову* → *крутиголова, закрутиголова*, *варити воду* → *варивода*, *дурити світом* – *дурисвіт*; *скалити зуби* – *скализуб*. Окремі відфраземні експресиви утворені від іменникових фразеологізмів: *добре серце* → *добросердечний, добросердий*, *щире серце* → *щиросердечний, щиросердий*, *пуста голова* → *пустоголовий*, *пусті слова* → *пустослов, пустослів'я*, *злі язика* → *зляязикий*, *мідний лоб* → *міднолобий*, *дубова голова* → *дубоголовий*.

Компресування фразеологічних одиниць може призводити до утворення іменників-конотативів, наприклад, *дурисвіт* – "той, хто обдурює кого-небудь; нещирий, нечесний у стосунках з іншими" ← *дурити голову*; *дуроляп* – той, що говорить багато, переважно щось пусте ← *дурне ляпати*; *заморочка* – "нав'язлива ідея, чиєсь дивацтво" ← *голову морочити*; *шкуродер (живодер)* – "жорстока людина, що визискує інших, наживається на них" ← *три шкури дерти*; *кровожер* – "жорстока, люта, жадібна до вбивства людина" ← *пити кров*; *безбожниця* ← *без Бога в серці*; *серцепошматовувач* ← *кряти серце*; *вертихвіст* – "легковажна, нерозсудлива людина" ← *хвостом вертати* тощо: *А що сандуляк побував на тому світі, в Тисовій Рівні немала сумніву навіть мала дитина, не те що ... обліковані дурисвіти* (Матіос М. 2006 а: 5); *...цей дуроляп виявився цілком порядним шахістом* (Забужко О. 2009: 199); *...йдуть на пару з історії світової культури, яку веде старенька пані Плаушевська – висока бабуся з рівно піднятою головою і зі шляхетними заморочками*

(Дністровий А. 2005: 24, с. 118); *Не сатаністи, корочє, а просто живодьори* (Дереш Л. 2008 в: 37); *Найбільша безбожниця, я відтепер навіки запам'ятаю, що 7 грудня – день великомучениці Катерини* (Матіос М. 2005: 116); *А як називається той, хто безкорисливо відриває від себе шматок серця? Серцепошматовувач?* (Матіос М. 2005: 94); *Вона поводитьсья, як вісімнадцятилітня вертихвістка, дивиться зверхньо і лукаво* (Дністровий А. 2003: 178).

Експресиви-відфраземи здебільшого зберігають емотивно-оцінне (позитивне / негативне) значення тієї фразеологеми, від якої вони утворені: гострий на слово (+) → *гострослов* (+), кривити душею (–) → *криводушити* (–), тугий на вухо (–) → *туговухий* (–), пуста голова (–) → *пустоголовий* (–), дубова голова (–) → *дубоголовий* (–). Зіставлення тлумачень фразеологічних одиниць у Словнику фразеологізмів української мови [34] та відфразем у Словнику української мови дає підстави говорити лише про незначні модифікації (1), розширення (2), звуження (3), зміну (4) емотивно-оцінних значень у похідних експресивах-композиціях: 1. *Серденько (серце) болить* – хто-небудь тяжко переживає з якогось приводу, уболіває, тривожиться за кого-, що-небудь [Словник фразеологізмів... 2003: 640] – позитивна оцінка, почуття схвалення, доброзичливості; *сердоболець* – людина, яка вболіває за когось, співчуває чужому горю, нещастю тощо; *жалісливець, уболівальник* [Словник української мови 1978, 9: 133] – позитивна оцінка, почуття схвалення, вдячності, шанобливості, поваги; 2. *Замилювати очі* – обдурювати кого-небудь, хитрувати; приховувати хиби, недоліки; *окозамилування* – умисне приховування недоліків, установлення чого-небудь у кращому вигляді, ніж насправді, введення в оману; *ловити ґави* (фам.) – 1) марно витратити час, нічим не займатися; байдикувати; 2) розглядати все навколо із зайвою цікавістю; 3) виявляти неухважність, бути неухважним; 4) не використовувати якоїсь можливості, упускати слушну нагоду; *ґаволов* – зневажливо про людину, яка ходить без діла, байдикує; 3. *Крутити голову* – 1) закохувати в себе; 2) поводити себе нечесно стосовно кого-небудь, дурити, обдурювати – негативна оцінка, почуття несхвалення; *крутиголова* – (той, та), хто крутить іншим голови, морочить інших – негативна оцінка, нешанобливо-іронічне ставлення до такої людини; *мідний лоб* – ірон. той, хто не відзначається розумом; *упертий, нерозсудливий, нетямущий* і т. ін.; *міднолобий* – зневажл.

безглуздо впертий, тупий, туполобий; кров пити – 1) тяжко визискувати, експлуатувати кого-небудь; 2) знущатися з кого-небудь, збиткуватися над кимсь, кривдити когось – негативна оцінка, почуття осуду, неприйняття, засудження подібних дій; *кровопивець, кровопій* – зневажл. жорстока, люта людина, яка може вбити кого-небудь, – негативна оцінка. почуття презирства до такої людини; 4. *Золоті вуста* – про того, хто вміє дотепно висловлюватися – позитивна оцінка, захоплення якостями такої людини; *златоуст* – ірон. людина, яка вміє красиво говорити; красномовний балакун – негативна оцінка, зневажливе ставлення до балакуна; *гострий на язик* – здатний дотепно та влучно говорити – позитивна оцінка, схвалення такої якості; *гостроязичий* – який любить дошкуляти словами, любить говорити дотепно – негативна оцінка, несприйняття, несхвалення таких захоплень; *блудити словами* – говорити несвідомо, безтямно, уві сні; марити – нейтральна оцінка з відтінком несхвалення; *слово-блудство, словоблуддя* – зневажл. пусті, беззмістовні розмови, балачки – негативна оцінка, зневажливе почуття-ставлення.

Згорання фразеологічних одиниць може призводити до утворення конотативних прикметників, які марковані наявністю інтенсивно-параметричного компонента: *старосвітський* ← старий як світ; *слизькоязичий* – слизький на язик; *вузьколобий* ← вузький лоб; *щиросердний* ← щире серце; *немилосердний* ← жорстоке серце; *кровожерливий* ← кров пити; *добровільний* ← з доброї волі; *пустоголовий* ← вітер у голові тощо, наприклад: *Скажіть спокійно, так і так, баба Юстина вмерла, земля їй пухом і царство небесне, а щоби не захлиналися в телефон, щоби людина не зрозуміла, хто вмер – чи мама, чи рідна дитина, чи сусіда, чи старосвітська баба* (Матіос М. 2006 с: 186); *Вася – на морозі, даун вузьколобий* (Дністровий А. 2003: 23); *Цей жаль, ця щоденна туга за тобою (так: таки за тобою) стискає мене, як удав... А ти чужа. Жорстока. Немилосердна* (Матіос М. 2005: 126); *Я ж добровільний убивця власної плоті* (Матіос М. 2005: 133).

Окремі відфраземні експресиви, мотивовані семантикою фразеологічної одиниці, пов'язані з ними генетично, але не безпосередньо. Виникли вони опосередковано, через низку словотвірних процесів: фразеологізм → прикметник → іменник → дієслово (бити чолом → *чолобитна* → *чолобитник* → *чолобичничати*); замилювати

очі → *окозамилювання* → *окозамилювач*; хліб та сіль → *хлібосольний* → *хлібосол* → *хлібосольність* → *хлібосольство*; скалити зуби → *скалозубити*, *зубоскалити* → *зубоскальство* → *зубоскал*; нюні розпускати → *нюнити* → *нюня*; блудити словами → *словоблудство*, *словоблуддя* → *словоблуд*.

Немає підстав вважати, що всі фразеологічні одиниці, будучи за своєю природою потенційно експресивними, утворюють похідні експресиви. Досить значна частина відфразем функціонує як інгерентно нейтральна, неекспресивна: на швидку руку → *нашвидкуруч*, голими руками → *голіруч*, братися за шапку → *шапкобрання*. Поодинокі експресивно нейтральні фразеологізми стали базою для утворення похідних експресивних лексичних одиниць із позитивною емотивною оцінкою: хліб і сіль → *хлібосол* (людина, яка любить приймати й щедро частувати гостей), пряма лінія → *прямолінійний* (який не приховує своїх думок, поглядів, прямий, щирий, відвертий).

Показовим у плані збагачення експресивного фонду мови є не лише різноманітність відфраземних похідних у семантичному плані (у структурному відношенні переважають складні утворення (71%) порівняно з простими (29%) [Стишов 1991: 16]), а й належність відфраземних експресивів до різних морфологічних класів при значній перевазі іменників, що є емотивно-оцінними назвами осіб.

Отже, значення відфраземних експресивів може або безпосередньо зумовлюватися семантикою фразеологічних одиниць (спостерігається збіг оцінних значень експресивів-комполітів і базових фразем), або модифікуватися та набувати іншого (протилежного) оцінного значення, або розвивати аксіологічне значення з вищим ступенем експресивності (порівняно зі значенням базової фраземи). Семантика похідних експресивів-комполітів, що виникли внаслідок структурного згортання фразеологізмів, образно мотивується внутрішньою формою, яка фактично є для них обох спільною. Відмінність фразем і експресивів-комполітів чітко можна простежити лише на формально-граматичному рівні. Перші належать переважно до сполук дієслівної структури й характеризуються через емотивно-оцінну семантику дії, стану, поведінки тощо. Серед аналізованих фразеологічних одиниць – низка багатозначних: *ловити ґави* – 4 значення, *ламати голову* – 3 значення, *скалити зуби*, *закрутити голову*, *водою не розлити*, *пити кров*, *крутити голову*, *дерти (лупити)*

шкуру, ламати карк – по 2 значення. Експресиви-композити – це передусім іменники, належні до лексико-семантичної групи "емоційно-оцінні назви осіб" (*гаволов, нерозливвода, закрутиголова, варивода, кровопивець, кровопій, шкуродер, шкуролуп, скалозуб (зубоскал)*), і лише зрідка – прикметники та дієслова (*карколомний, головоломний, скалозубити (зубоскалити)*). Похідні відфраземні експресиви, належні до трьох лексико-граматичних класів, зазвичай, мають по одному експресивному значенню.

2.1.5. Десемантизація твірної основи. Окрему групу становлять експресиви з дифузними значеннями та частково десемантизованими твірними основами (коренями). Більшості таких експресивів властива зв'язаність основ (*балабол, недотепа (зневажл.), надолобень (лайл.), неоковирний (вайлуватий, неповороткий, незграбний у рухах тощо), нерозторопний (не здатний швидко зрозуміти, здогадатися про що-небудь; некмітливий, нетямущий), пришелепкуватий (нетямущий, безтолковий), дієслова юрбитися, юрмитися, товпитися, які без постфікса -ся не функціонують), наприклад, Ігор – начитана людина, але страшенний і лінивий балабол* (Дністровий А. 2005: 47).

Лексична експресивність такого типу має подвійну мотивацію – унікальність змісту та неповторність форми: *визуджувати* (домогатися чогось настирливим проханням), *викараскатися* (із труднощами вибратися звідки-небудь), *вирячуватися* (широко розплющуватися від здивування, люті й т. ін. (про очі)), *висапатися* (перевести подих), *засапатися, вискіпати* (виколупати що-небудь звідкись), *висолоплювати* (висувати, вивалювати назовні з рота (пащі) язик), *витребенькувати* (виявляти примхи, вигадувати що-небудь; вередувати), *вичунювати* (ставати здоровим, одужувати після хвороби, поранення й т. ін.), *відшпандорити* (відшмагати), *вклепатися* (закохатися), *вшелепатися* (ненароком потрапити, прожогом убігти куди-небудь, Порівняймо: *шелепати* – діал. 1. Шарудіти, 2. Ляскати, ляпати, ідучи, ідучи), *допетрати* (зрозуміти), *замакітрити* (позбавити людину здатності розумно сприймати навколишнє, логічно міркувати), *замахорити* (привласнити що-небудь хитрощами, обманом), *захрясати* (заповнюватися, запруджуватися вщерть), *змикитити* (зрозуміти, додуматися, Порівняймо: *микитити* – міркувати, метикувати),

напташити (надбати чого-небудь), *наброїти* (наробити чогось неприємного, шкоди; нашкодити), *обаранити* (раптово обступити, наскочити з усіх боків), *облобизатися* (поцілуватися), *обремізити* (змусити кого-небудь програти в карти), *обремізитися* (перен., заст. помилившись, потрапити в скрутне, невідгідне становище), *оговтуватися* (освоюватися), *оклигувати* (одужувати, здоровішати), *околіти* (перестати жити, померти), *отиратися* (тинятися, вештатися), *очапатися* (прийти до пам'яті; опритомніти), *очухатися* (повертатися до нормального стану після фізичного або морального потрясіння; отямитися), *ошалопутити* (обдурити), *ошелешувати* (1. Сильно вдаряючи по голові, доводити кого-небудь до непритомного стану; 2. Приголомшувати), *ошукувати* (обманювати, обдурювати), *сновигати* (ходити без певної мети, без визначеного напрямку), *сурганитися* (іти поволі, через силу; волочитися, плестися), *скапцаніти* (заст. стати бідним; збідніти), *троюдити* (викликати чим-небудь подразнення, запалення й т. ін.; ятрити (порівняймо діал. *юдити* (під'юджувати) і фразеологізм *троюдити серце* – посилювати чий-небудь душевний біль, завдавати комусь ще більших моральних страждань)), *приспічити*, *розбещуватися* (*розбеститися*) – привчатися до поганих, аморальних звичок, ставати аморальним; псуватися (*Іч, як розбестилися за окупацію!* (Старицький М. 1989, 4: 240)); *скапуститися* (померти) (*Я вже подумав, чи не скапустився ти на любові*) (Старицький М. 1990, 5: 71) – контекстуальне значення – "з'їхати з глузду".

Неологічна форма, яка утворена на основі внутрішнього мотиватора, є досить виразним прикладом експресивності похідної лексеми: *Фріц посміхається, з гідністю поглядає навколо, затягується сиґарильсю* (Андрухович С. 2005: 18); *Лічниця, – казав він, лічниця, а не лікарня, бо лікарня – це там, де ліки, себто аптека, а лічниця – там, де лікують* (Андрухович Ю. 2007 в: 18); *...кроки з відкриттям LJ дозволили знову насолодитися всіма аспектами народного менталітету. Чи то пак віртуалітету* (Іздрік 2006: 97); *...він побрів кудись у закапелки (в якесть закапекло)* (Андрухович Ю. 2007 а: 213); *Ярчик Волшебник недаремно два місяці лазив інтернетрями* (Андрухович Ю. 2007 а: 165); *На одного директора в середньому припадало по півтора-два бармена. Якщо брати в динаміці – 1,3 барменолюдини на місяць* (Дереш Л. 2008 а: 111);

*Щось незвичайне є у слов'янській жінці... Я ж їх добре знаю і не спокушаюся, бо вони хитрі, жадібні, швидко **бабіють**, не здатні до мов і навчання, і всі хочуть заміж за кордон (Меднікова М. 2006: 33); Так **занірванений**, я й валявся в нашій вистигаючій постелі (Забужко О. 2009: 157); ...в залі повно **роздериротозівотної** скуки (Вишня Остап 1964, 4: 215); Жили собі та були собі **сердобольний** папаша та **сердобольна** мамаша (Вишня Остап 1964, 5: 202).*

Десемантизація твірної основи може реалізуватися внаслідок трансформаційних процесів на формальному рівні (перестановки звуків або складів, їхньої заміни іншими звуками чи складами, додавання певних звуків до наявного фонемного складу, фонетичної мімікрії (заміни слова або його частини паронімом)), наприклад, *фуфлоновий* (тефлоновий), *гамнітохвон* (магнітофон), *вдупупачення* (до побачення) *читалка* (читальний зал), *пралка* (пральна машина), *інформашка* (інформативний блок) тощо: ...*пательня з **фуфлоновим** покриттям* (Із усного мовлення); ...*релігій у нас усього дві: "Свєта – нєт" і "ТЬома – лох". І **вдупубачення*** (Іздрік 2009: 200); *Хапаю руками його губи і починаю силоміць відкривати рота, але – от, **йосип кобзон!** – зуби міцно зціплені* (Дністровий А. 2003: 100); ...*виходжу з **читалки** і йду тихим коридором навчального корпусу* (Дністровий А. 2005: 75); ...*випраної у **пральці**, а потім висушеної в **сушарці** білизни* (Андрухович С. 2007: 269); *Кулик пробігла очима **інформашку** під назвою "До дитячого фонду"* (Меднікова М. 2006: 100).

Унаслідок десемантизації основи, здебільшого, неконотованих слів можуть бути утворені конотативно марковані соціальні діалектизми, які є потужними експресивами в художньому мовленні: *відходити* ("приходити до звичайного, нормального стану") → *відхідняк* ("важкий фізичний чи емоційний стан"), *розбиратися* ("піддавати аналізу що-небудь") → *розбірка* ("з'ясування стосунків, розв'язування конфліктів у кримінальному середовищі (звичайно із застосуванням насильства, бійками, вбивством")), *пропасти* ("опинитися в скрутному чи безвихідному становищі, яке загрожує катастрофою, загибеллю") → *пропадня* ("дуже скрутне становище"), *передозування* ("перевищення призначеної дози медичного препарату") → *передозняк, передоз* ("передозування наркотичної речовини, яке може призводити до вкрай негативних наслідків"), *тріпатися* (сленгове

"розмовляти") → *тріпотня* ("довготривала, часто нецікава для співрозмовників бесіда, здійснювана, здебільшого, для згаювання часу"). О. Й. Шейгал дотримується крайньої позиції про те, що "градуальність іменника обмежена віддієслівними та відад'єктивними похідними" [Шейгал 1990: 60]. Таку думку переконливо доводять жаргонно-сленгові субстантивні утворення, наприклад: ...в нього ще досі **відхідняк** (Андрухович Ю. 2007 в: 275); ...ми стояли трохи осторонь усіх тих **розборок** (Андрухович Ю. 2007 в: 311); ...мушу йти на загострення, бо інакше **пропадня**, вони сядуть на голову (Андрухович Ю. 2007 в: 311); ...до Клініки "Анонімних алкашів" потрапила не через **передозняк**, а через алергію на пеніцилін (Меднікова М. 2006: 79); Уся наша позавчорашня **тріпотня** велась на рівні гіпотез (Кокотюха А. 2007: 186).

Отже, експресивна семантика певної номінативної одиниці формується спеціальними мовними засобами. Категорія експресивності знаходить вираження "у мові за допомогою засобів різних рівнів: лексичного, граматичного, фонетичного" [Гурко 2006: 26].

Зовнішня форма вияву експресивного макрокомпонента значення має свої певні показники, на підставі функціонування яких, конкретну лексему й кваліфікуємо як експресивну не лише за своїм змістом, а й за формою. В. В. Виноградов зазначає, що "у самій мові, а зовсім не в психології мовців, окрім звуків, форм і знаків, є ще щось, а саме експресія, властива звукам, формам і знакам" [Виноградов 1981: 244].

2.2. Семантичні способи творення експресивності лексичних одиниць

Мова – це система, що функціонує в людському суспільстві, носієм якої є особистість, що мислить і спілкується. Мовна свідомість суб'єкта здатна формувати міру вияву тієї чи іншої ознаки певної реалії дійсного або уявного, що впливає на особливості послуго-вування ресурсами мови. Мовленнєві мікросистеми утворюють мовну макросистему, що поєднує значну кількість лексичних варіацій, які номінують певний об'єкт мовленнєвої ситуації: "ідентифікація суб'єкта мовлення з суб'єктом конотації зорієнтована міжособистісними стосунками переважно емотивного характеру й тому вона не має чіткої об'єктивної облігаторності" [Телия 1986: 32].

О. О. Потебня зазначає, що "мова є мистецтво, і мовлення як і кожен твір мистецтва не ідентичне зображуваному... У всякому мистецтві є своя умовна неправда, яка... становить природу цього мистецтва і, отже, з іншого погляду, є вищою правдою" [Потебня 1985: 78].

Одним із функціонально-семантичних типів лексичного значення експресивних одиниць, на який звернув увагу ще В. В. Виноградов, є переносна семантика. "Синтаксично обмежене значення слова з семантичного погляду часто є наслідком образно-типового узагальнення певного суспільного явища, характеру, деяких властивостей особистості та є виразником їхньої оцінки, їхньої характеристики" [Виноградов 1977: 185].

Певне явище дійсності, яке є об'єктом мовлення, може бути номіноване не прямо, а опосередковано, тобто внаслідок перенесення назви з іншого явища. Така номінація, як відомо, є вторинною, похідною від прямої, яка формує переносне значення й залежить від зв'язку з іншими словами. Переносна семантика лексичної одиниці може бути сформована внаслідок дії процесів метафоризації (наприклад, **велетень**, **голіаф**, **дуболом** – людина, яка вирізняється незвичним зростом і силою) та метонімізації (наприклад, **спідниця**, **дупа** – жінка): *На перший погляд він видався мені велетнем. ...гість таки був високим чолов'ягою, під два метри* (Кокотюха А. 2007: 28); *...той біленький малюк із перетятими ниточкою пухкими ручками на старому фото та нинішній дуболом, метр-вісімдесят-вісім-*

*вісімдесят-два-кіло, – таки одна й та сама особа (Забужко О. 2009: 80); ...і що ти думаєш та **дупа** читає? Вона читає "Так сказав Заратустра"; бачиш які нині пішли мудрі **дупи**?* (Дністровий А. 2005:161).

Аналіз семантичної структури лексичного значення вторинних номінантів дозволяє стверджувати, що експресивність актуалізується лише в значеннєвому плані лексем, які утворені внаслідок метафоричного перенесення. Метонімія й синекдоха є менш продуктивними для формування експресивної семантики. Так, наприклад, лексеми з переносним значенням **голова** (людина), **руки** (людина), **череп** (солдат), **півсела** (люди) тощо в семантичній структурі лексичного значення містять експресивний макрокомпонент значення: *...чиясь **голова** неодмінно кричала йому через паркан: "Глядіть, діду, коли б вас русалки не залоскотали!". І реготала* (Жовна О. 2007 в: 135); *Наближаючись до виходу, відчуваю **руку**, яка хапає мене за рукав* (Дністровий А. 2003: 41); *От нас привозять з артилерійського полку – кілька десятків стрижених **черепів*** (Андрухович Ю. 2007 в: 161); ***Півсела** зібралося* (Дашвар Люко 2008 а: 43). Проте розширення експресивної семантики спостерігаємо в досить вузькому діапазоні, емотивно-оцінні семи виявляють себе слабко й не формують виразної образної значеннєвої реалізації. Натомість метафора, яку тлумачимо як результат процесу метафоризації, унаслідок якого виникає стилістично-змістовий синонім до вже наявної в узусі нейтральної лексичної одиниці, здатна формувати широкий спектр експресивної семантики, обов'язковими складниками якої є значеннєво потужний інтенсивно-параметричний складник, що продукує емотивний, оцінний, образний компоненти. Отож, серед кількох можливих способів творення експресивності лексичних одиниць чільне місце посідає саме метафоричне перенесення найменування, тобто семантична деривація, яка моделюється на основі "семантичного руху" в поняттєвій структурі слова, процесів розширення та з'єднання лексичних значеннєвих планів, витворених уявою митця, і віддзеркалює сутність метафоричних процесів [Теория... 1990: 83]. Переносні експресивні значення виникають унаслідок вторинної номінації, за умови реалізації значеннєвих зв'язків – мотивованості, яка характерна для лексико-семантичних варіантів багатозначного слова.

Окремі лексичні одиниці на основі асоціативних зв'язків зі своїм основним значенням розвивають експресивні переносні значення, які, за умови регулярного вживання, зазнають лексикалізації і стають компонентами семантичної структури слова. Наприклад, значення семантичного експресива *нудний* (надмірно улесливий, неприродно люб'язний) розвинулося на основі четвертого нейтрального значення (який викликає нудоту; нудний (дуже солодкий)). Розвиток експресивних лексико-семантичних варіантів – явище специфічне, воно не завжди збігається з процесом розвитку звичайної (нейтральної) багатозначності слова, оскільки маємо не традиційне називання (позначення) нових денотатів за допомогою вже наявної в мові форми (фонетичного комплексу, позначального), а породження або трансформацію емотивно-оцінних значеннєвих планів, спрямованих насамперед до антропосфери.

Утвердження й домінування антропоцентричного принципу в лінгвістичних студіях кінця ХХ – початку ХХІ століття призвело до актуалізації вивчення проблеми метафори. Англійські лінгвісти Д. Лакофф і М. Джонсон кваліфікували метафору не лише як засіб мовної техніки, а й як когнітивний феномен, що забезпечує взаєморозуміння між комунікантами: "метафора пронизує наше повсякдення, до того ж не лише мову, але й мислення та діяльність" [Лакофф 2008: 25].

Дослідження метафори в мовознавстві здійснювалося й відбувається в різних напрямках, зокрема її стилістичний потенціал простудійовано в роботах С. Я. Єрмоленко, Л. В. Кравець, Л. І. Мацько, О. О. Селіванової, В. М. Телії й багатьох інших учених.

Поява експресивного переносного значення слова належить до явищ вторинної номінації: експресивний перенос значення відбувається у випадках називання тих денотатів, які вже мають свої позначення, закріплені в мові та свідомості її носіїв. Утворення переносних експресивних значень пов'язане з прагненням нетипового, оригінального, підкреслено виразного осмислення сутності предметів і явищ, залученням до вторинної номінації інтенцій суб'єкта мовлення. Усе це реалізується через образну, оцінну номінацію, у якій людський чинник відіграє провідну роль: *...останнім часом уже й наші жирні **коти** почали помалу вдупляти, що купувати картини в Матусевич – це круто* (Забужко О. 2009: 102); *...несподівано*

озивається А., якого, певно, вже задовбала наша **бараняча** вперта мовчанка (Дністровий А. 2005: 50); *Я притарганилася, як завше в хвилини панічної стеряности, шукати розради в неї* (Забужко О. 2009: 96). В основі експресивного переносу й виникнення експресивної метафори – не лише подібність денотатів, належних, найчастіше, до різних сфер дійсності, а й елементи семантичного контрасту. Якщо подібність забезпечує зближення двох логічно далеких понять, то їхня відмінність створює контрастність, яка є основним стрижневим компонентом експресивності: *...могло ж мати й зовсім інше, непохитне тоді для мене, наївної **телиці**, значення* (Забужко О. 2009: 108); *То був вгодований **бичок** із широким лицем та русявим волоссям* (Дереш Л. 2008 в: 193); *...людина з карабіном вроджена **вовчицею**, а не жінкою, бо не має людина людського серця* (Матіос М. 2006 в: 77).

Вторинний лексико-семантичний варіант полісемічного слова зберігає інтегральні семи первинного (основного) значення, проте в розвитку переносного експресивного значеннєвого плану їм відведена роль периферії. Наприклад, подібні денотати з різних сфер можуть позначатися одним словом на основі спільних інтегральних сем, наявних у прямому та переносному значеннях: *підощва* (ноги й гори), *груша* (плід фруктового дерева та спортивний інвентар), *іде* (людина й годинник, сніг, весна, робота тощо). Виявлені спільні семи в прямому та переносному лексико-семантичних варіантах згаданих лексем не забезпечують умов для розвитку експресивних переносних значень. Такі слова, називаючи раніше не позначені в мові денотати, не мають ознак експресивності.

Експресивне переносне значення базується на додаткових, глибинних, інколи прихованих семах первинного значення та пов'язане із суб'єктивною кваліфікацією, характеристикою, емотивно-образним оцінюванням уже названого денотата. Наприклад, іменник **совок** ("лопатка з загнутими догори бічними краями і переважно короткою ручкою" [Великий тлумачний... 2005: 1353]) може мати переносне значення "радянська людина, духовно скалічена тоталітарною системою" [Великий тлумачний... 2005: 1353]). Така номінація людини уможливилася внаслідок жаргонізованої назви Радянського Союзу ("совок"), яка в семантичній структурі свого лексичного значення активізувала інтенсивно-параметричну семантику й розширила її семою "зневажливість" (**совкове мислення, совкова**

свідомість, совкові звички, совкова людина тощо): Москва встигла закрити справу ще перед розвалом **Совка** (Забужко О. 2009: 331); В культурній спадщині **совка** загальновідомим є лозунг... (Іздрик 2006: 111); ...**всі вони, ті совкові "блискучі інтелігенти"**, на волі скисли й розтеклися (Забужко О. 2009: 398); ...співалося у відомій **совковій** пісні (Покальчук Ю. 2005 г: 85); *Тою стороною Володимирської я не люблю ходити, і не лише я – за **совкових** часів вона завжди стояла порожня, як виморожена* (Забужко О. 2009: 261); ...з відходом **ковбасно-совкової** парадигми об'єктам **нападів і зазіхань справді є що втратити** (Іздрик 2006: 109). Як бачимо, описувана лексема зазнала кількаразової метафоризації, унаслідок якої утворилася низка переносних значень.

Описати експресивну семантику лексико-семантичного варіанта повно й глибоко – значить виділити всі макрокомпоненти та компоненти, які його репрезентують у парадигматиці. Важливо "знати весь набір цих компонентів у системі, поза комунікативним актом" [Стернин 1985: 7], щоб, орієнтуючись на них, виявляти зміни та взаємовідношення з іншими словами в синтагматиці. Статус ядра в семантиці експресива закріплюється за диференційними та потенційними семами, бо саме вони забезпечують контрастні зв'язки між прямим і переносним лексико-семантичним варіантом однієї лексеми. Наприклад, переносні експресивні значення дієслів, що вживають для позначення мовлення чи голосу людини, сформовані передусім на основі контрасту: людина, її мовна діяльність, що виявляється в спілкуванні з іншими людьми за допомогою мови, і тварина – істота суттєво відмінна від людини передусім своїм значно нижчим рівнем розвитку: *квакати, зудіти, щебетати, гавкати, нявкати, мекати, сичати, шипіти, каркати, сокотіти* тощо: *Натомість **квакають** про модні речі* (Дністровий А. 2005: 172); *Цить, – розсердився дядько, – бо **накаркаєш!*** (Даниленко В. 2008 а: 177); *Ничипориха сіла поряд, забубоніла тихо та смиренно: – 'Би я не знала смерті, я би не **зуділа** тобі* (Дашвар Люко 2009 а: 93).

Семантично похідні експресиви характеризуються образністю, яка може формуватися передусім у словах, що позначають пізнані та знайомі мовцеві денотати. Глибоке розуміння їхньої сутності, використання в практичній діяльності людини, спостереження й висновки про них модифікуються в почуття-ставлення, оцінки, які складають

семантичну базу похідних експресивних значень, наприклад: *прилипати, припечатати* – "міцно закріпитися за ким-небудь (про якусь несхвальну думку)": *Але безкості сільські язики таки задовго до церковної книги припечатали новонародженій дитині її довічне ім'я – москалиця* (Матіос М. 2008 а: 6); *Але назвисько москалиця прилипло до дитини не згірш, ніж би його навмисне смолили віхтем* (Матіос М. 2008 б: 7); *заливатися, вибухати* – "дзвінко, переливчасто співати", *кипіти* – "квітнути": *А птахи заливаються, як у весняному лісі* (Кононенко Є. 2006 и: 6); *Над садом вибухнуло цвіркунове крещендо* (Даниленко В. 2008 в: 149); *Білою піною в садах кипіли фруктові дерева* (Даниленко В. 2008 б: 108).

2.2.1. Субстантивна лексична метафора. Субстантивною лексичною метафорою називаємо синтаксичну конструкцію, у якій іменник, що поєднується з іншими членами синтаксеми, вжито в переносному значенні. Метафоричність конкретного субстантива є змістовим мотиватором експресивності, яка реалізується в контекстуальній дистрибуції.

До найтиповіших прикладів експресивної метафоризації належить зміна сфери номінації, що зумовлює семантичну контрастність, незвичайність, виразність: *...задкували навіть найнезворушніші політичні горили* (Забужко О. 2009: 32); *Северина при відчинених дверях стриміла на стільчику, підкладаючи в кошик поживу для своєї квартирантки* [змія] (Матіос М. 2008 б: 36); *Справа в цінах на ганчір'я* [дорогий одяг] (Роздобудько І. 2008: 97); *А нам залишив велику-велику ніч, переляканих сусідів, які сиділи в соїх коробках* [квартирах] *поряд і над нашою* (Андрухович С. 2007: 18); *Як би там не було, а попри відчуття звільнення від цього 70-ти кілограмового памперса* [чоловіка] (Карпа І. 2008: 8); *Прикрий шторку. А то ж за базар відповідати доведеться* (Дереш Л. 2008 в: 125). Л. А. Лисиченко перенесення найменувань такого типу кваліфікує як "зближення явищ за емоціональним враженням" [Лисиченко 1997: 40].

Виникнення експресивних переносних значень характерне не лише для одиничних лексем на кшталт *грація* – надзвичайно красива жінка, красуня, *зірка* – дуже видатна, прославлена людина, *іржа* – надокучлива людина, що набридає іншим, *макуха* – вайлувата, млява, безхарактерна людина, *мумія* – про малорухливу, худу або не

здатну до сильних почуттів людину, *непотріб* – нікчемна людина, *нишпорка* – про людину, яка надмірно цікавиться всім, потай стежить за ким-небудь, *підголосок* – безпринципова людина, що догідливо повторює чийсь думки, судження (Словник української мови 1975, 6: 416). Експресивна лексична метафоризація охоплює, зазвичай, тематичні групи слів, про що свідчать сформовані в мові численні схеми переносів назв з однієї сфери дійсності до іншої [Грищенко 2002: 130–136]. Об'єкти та явища живої й неживої природи проектується передусім на людину, оскільки мова за своєю суттю глибоко антропоцентрична, вона повністю належить тільки людині, а тому вся вербальна категоризація фрагментів концептуальної картини світу орієнтована саме на неї та її національний характер [Вежбицкая 1996: 34].

Ще філософи давнини (у зв'язку з поділом предметів на живі й неживі) вирізняли чотири роди метафори: перенесення назви від живого до неживого, від неживого до неживого, від живого до живого, від неживого до живого [Вознюк 2008: 397]. Переважна більшість експресивів, якими послуговуються автори художніх текстів, належить до поняттєвої сфери "людина" або тісно пов'язана з нею. Тому найчастіше метафоризують об'єкт мовлення, трансформуючи назви з "живого" докілля: *Семинар вів один з китів тодішньої російської поезії, Юрій Полікарпович Кузнєцов. Полі-Карпович! Тобто швидше все-таки не один з китів тодішньої російської поезії, а один з її коропів* (Андрухович Ю. 2007 в: 311); *Багато хто з учених поетознавців, за природою своєю переважно мудрих лисів, бачить Антонича передусім таким собі лемківським Мауглі* (Андрухович Ю. 2007 а: 112). Метафоричне номінування людини може формуватися на основі перенесення назви з її соціального статусу, назви тварини, птаха, комахи, рослини тощо.

Значеннєвий план субстантивованих експресивів поєднує денотативний макрокомпонент значення ("особа, номінована за певною характеристикою") та експресивний макрокомпонент, якому належать емотивний, оцінний, образний складники. Здебільшого експресиви мають оцінний складник із семантикою мінусовості. Це стосується всіх без винятку лексико-семантичних груп метафоричних іменників, зокрема "характеристика людини за її внутрішніми ознаками" (доброзичливість / недоброзичливість, співчуття / неспівчуття, правдивість /

нечесність, щедрість / жадібність, підлабузництво, хитрість, злодійство, злість / доброта, сміливість / лякливість, хвалькуватість, розум / некмітливість, легковажність / розсудливість, зібраність / недбальство, працьовитість / ледарство, безкультурність / вихованість тощо), "характеристика людини за її зовнішніми ознаками" (особливості фізичної будови людського організму, зріст людини, загальний зовнішній вигляд тощо), "характеристика людини за її соціальним статусом" (професія, релігійні переконання, політичні уподобання, сімейні стосунки, вік тощо).

Характерні ознаки, особливості однієї особи часто переносять на іншу й забезпечують її образне та емотивне оцінювання через апеляцію до емоцій та почуттів реципієнта: *актор, апостол, артист, баба* (про чоловіка), *анакорет, бідолаха, бузувір, бюргер, буфон, гастролер, гігант, дегенерат, деспот, дзвонар, диктатор, дикун, дипломат, донжуан, еквілібрист, епікуреєць, затворник, інквізитор, канібал, карлик, кат, клоун, козак, коновал, королева, король, крамар, гендляр, кумася, лакей, лицар, лицедій, ліліпут, мадонна, монах, неборак, недоліток, недоносок, недоріка, ненажера, одопи-сець, пан, паяц, пискля, пігмей, робінзон, ромео, снайпер, спарта-нець, спідничник, тиран, тума, фігляр, хлопчисько, школяр, шкуродер* тощо: *Сталін, скурвий син, хотів перший напасти на Гітлера, а той, бідолаха, мусив захищатися і з горя пішов на випередження* (Дністровий А. 2005: 32); *Найкращим дипломатом поміж нас в напружених ситуаціях виявляє себе Ліда* (Гончар Олесь 1988, 7: 419), *...прикро було йому бачити таке раптове перетворення в людині: з диктаторки в лакизницю – сумна яка метаморфоза...* (Гончар Олесь 1988, 7: 597); *А тепер бовтається десь, неборак, недоречний, як до паска рукав* (Дереш Л. 2007 а: 51); *То при світлі денному тобі я не мадонна?* (Карпа І. 2008: 189); *Скільки крові попив мені той ромео пенсійного віку* (Матіос М. 2005: 160).

До найпоширеніших і найяскравіших семантичних експресивних засобів метафоричного перенесення належить трансформація рис, ознак, властивостей представників тваринного світу, які проектуються на людину та спрямовуються, найчастіше, на підрив довіри до неї, приниження її гідності, запламування авторитету тощо: *В одну мить мокра мулиста каменяка опустилася на дурнувятий череп собацюри* (Дереш Л. 2008 б: 25); *Йому вже треба мчатися на*

виклик Сердюка, а цей **бичара** з квадратною щелепою в психоаналітика грається (Дашвар Люко 2009: 128); Григор'єв – ще той **жучара!** (Дашвар Люко 2008 а: 203). Мотиви експресивної номінації забезпечили цій лексико-семантичній групі стійкий пейоративно-оцінний семантичний потенціал. У його основі – соціальні стереотипи, які являють собою реальне психологічне сприйняття, що акумулювало попередній досвід народу: *бабак, баран, бугай, буйвіл, бурмило, видра, вівця, віслюк, звір, єхидна, жеребець, коза, кобила, корова, лис, осел, тигр, тхір, заєць, мавпа, овечка, свиня, скотина, собака, сука, теля, хамелеон, пацюк, пес, сисунець, тюлень, хижак, хом'як, цап, цуценя, шакал, шкапа* тощо: ... не вберегла предмет от-кутюр, **корова** (Карпа І. 2008 а: 190); ...раптом ця тупа **коза** Карпа пробігла... (Карпа І. 2008 а: 267); ...за їдлом треба було пильнувати...щоб якийсь вічноголодний **боров**...не глитнув твоє м'ясо... (Карпа І. 2008: 16); ... ти шо, **бик**, сказав...? (Карпа І. 2010 а: 57); ...затаївся, як **щур** під підлогою (Матіос М. 2006 г: 130); *Що це була робота котроїсь сільської видри, вона не сумнівалася й хвилечки* (Матіос М. 2006 ж: 159); *Ти що не знаєш, стара **шкапо**, яка в мене робота?!* (Кононенко Є. 2006 і: 123); *Я був якимось піддослідним **кролем**. Або офірним **цапом*** (Андрухович Ю. 2007 в: 109); *І чого тут сидить цей поношений **лис**, коли вже він забереться геть* (Забужко О. 2009: 410); *А ми як ідіоти всю квартиру облазили. Винен, Тетяно Іванівно, я – **віслюк*** (Меднікова М. 2006: 119); *Тоді малюєш собі ілюзорне майбутнє – з гарними довгоногими **зайцями*** (Дністровий А. 2003: 55); *Справді, помічаю стокілограмову **бегемотину** з відвислою пикою в сірій хустині...* (Дністровий А. 2003: 262); ...вона цьому не надає жодного значення й далі говорить з чорнявою **куркою** навпроти (Дністровий А. 2005: 82).

Меліоративна семантика властива значно меншій кількості зоосемізмів: *лань, кізочка, ласочка, лев, віл, звірятко, котятко, зубр, оленятко, ягнятко, ягня, ясочка, кошеня, лань* тощо: *Тепле стривожене **звірятко** [Айгюль] дивилося на нього...* (Загребельний П., 1979, 1: 179), ...*Наталочко! Моє миле **котятко!*** (Хвильовий М. 1990, 1: 177). *Алігарх ...такий собі був рум'яний **колобок** з ріденьким волоссячком...* (Карпа І. 2008 а: 157); ***Зозулько** моя, не бійся...* (84, с. 124); *Росли хлопці **орли**, а дівчата – **горлиці**...* (Вишня Остап

1964, 5: 78); *Ще вона ...носила на обличчі єдиний вираз: янголятка з напіввідтуленим ротиком* (Карпа І. 2008 а: 158).

Характерна ознака метафор, утворених унаслідок перенесення назви птаха на людину, – кількісне врівноваження лексичних одиниць із меліоративною та пейоративною експресивною семантикою. Позитивна оцінка особи здебільшого асоціюється з птахами, котрі безпосередньо з людиною не спілкуються (*галочка, голуб, голубка, горличка, горлиця, зозуленька, зозулечка, ластівка, ластівонька, ластовеня, лебедик, лебедятко, лебідонька, лебідь, зозуля, лелека, орел, орлик, перепеличка, перепілочка, перепілонька, пташечка, сокіл, соловейко, трясогузочка, чаєнятко* тощо), проте такі лексеми є типовими народнопісенними звертаннями до молоді дівчини (хлопця) і, часто підсилені засобами експресивного словотвору, забезпечують фольклорно-образне моделювання фрагментів концептуальної картини світу та емоційно-ласкаве схвалення, замилювання рідною, близькою, молодю людиною. Наприклад: *Зроби все як треба, голубонько* (Дашвар Люко 2008 б: 95); *Це він [Джеря], це він, вернувся мій голуб сизий* (Нечуй-Левицький 1965, 3: 69); *Мій горобчик... Школярка моя...* (Забужко О. 2009: 16). Ласкаве ставлення до дітей передають зменшено-пестливі антропоморфізовані іменники: *пташина, пташенята, качата, чаєнята* тощо: *П'ятирічна Олечка, його голуб'ятко й пестунка Олюня...* (Матіос М. 2006 з: 165). *...на снігу рясніла безліч дитячих слідів. Що тут було робити дрібним пташенятам?* (Старицький М. 1989, 4: 50).

Негативне оцінювання особи забезпечують такі представники орнітофауни, як: *ворона, голопуцьок, дундук, жовтодзьобий, горобеня, горобець, гусак, гава, коршак, курча, пава, папуга, півень, посмітюха, птаха, сич, сова, соловей* (ірон. балакун, базіка), *сорока, тетеря, трясогузка, тютя, шелихвіст, шуліка, яструб* тощо: *Щоб ото вона, Лідка-трясогузка, та раніш від мене обід на газу варила?!* (Вишня Остап 1965, 6: 81); *Для таких жовторотих шмаркачів, як я, що не нюхали серйозного порошу, найдрібніші невдачі сприймаються як незворотні й трагічні* (Дністровий А. 2005: 125).

Іноді антропоморфна метафора твориться за допомогою назв комах: *бевзь, бджілка, метелик, комашня, муха, жук, комар, павук, сарана, скорпіон, терміти, тля, оса, трутень, хрущ, цвіркун* тощо:

Обидві були **павучихами** (Андрухович Ю. 2007 в: 49). Це **Юлічка, бджілка** моя невсипуща – вже на роботі (Забужко О. 2009: 172); ...а з павутиння того визирає обличчя **павука – хазяїна**, що хижим оком наглядає за опавутиненими "**мухами**" – **дівчатами** (Вишня Остап 1964, 4: 217); **Маріанна** збиралася заміж за здорового **бевзя** (Кононенко Є. 2004: 77); ...цей, узагалі хитрий **жук**, так класно вловив жінку (Дністровий А. 2005: 32); Скільки нещасних жінок від Владивостока до Кенігсберга отримали змогу хоч трошки не годувати своїх **трутнів** (Кононенко Є. 2006 е: 81).

Сукупність тварин, птахів, комах може метафорично номінувати групу людей: **виводок, гурт, зграя, рій, стадо, табун, череда** тощо: А що таке наші люди? **Череди**, яка гурту не тримається? (Старицький М. 1989, 1: 139) **Десь там моя комашня** мене жде, – згадала вона про дитсадок (Гончар Олесь 1988, 6: 91).

Назву частини тіла тварини автори художнього мовлення також можуть переносити на назви тіла людини: **мармиза, морда, пика**, – "обличчя" (**Моя дочка, мов ясочка, мов перемитий огірочок, а він ще морду** верне... (Старицький М. 1990, 5: 117); **І взагалі – в неї** зараз чомусь тупа, коняча **пика** (Дністровий А. 2003: 66); **Просто спершу люстерко загубилось, а потім годі було думати про такі дурниці, як власна мармиза** (Карпа І. 2007 а: 5)); **лапи, клешні – "руки"** (...були в розпорядженні його немитих **клешень** (Дереш Л. 2007 а: 22)); **копита – "ноги"** (...**копита** підкосилися і він заснув (Дашвар Люко 2009: 62)); **хобот – "ніс"** (**Щоправда є такі винахідники, які люблять напустити у прохід хобота** слізогінний газ (Дністровий А. 2003: 50)) тощо. Бачимо, у мові творів багатьох сучасних українських прозаїків наявні тенденції до зниження, згрубілості, вульгаризації мовлення. Ці процеси сьогодні, на жаль, стосуються не лише стилістики художньої літератури, а й набувають популяризації в розмовному та публіцистичному стилях. О. О. Тараненко вказує на те, що мовний портрет сучасності маркується такими ознаками, як-от: "а) масове насичення тексту зниженими й субстандартними одиницями як вияв мовної розкутості й бравади; б) стилістика пародіювання, іронічного висміювання (із залученням стилістично знижених мовних одиниць) того, про що досі прийнято було говорити якщо не в шанобливому, то принаймні в стилістично нейтральному тоні" [Тараненко 2002: 37].

Назви риб, плазунів, молюсків автори художнього мовлення метафорично переносять на назви людини: *акула, в'юн, змії, змія, гад, гадюка, каракатиця, жаба, п'явка, рептилія, риба, рибонька, слимак (слизняк), тараня, хамелеон, хробак, черв'як, черепаха, піранья* тощо: *Перед тобою не Лесик, а перша в Україні акула пера, тобто камери* (Меднікова М. 2006: 39); *Ця гадюка на двох ногах [сусідка] через паркан додивилася, як я вранці зривала огірки до сніданку* (Матіос М. 2005: 45); *...кобра в жовтих шортах просичала через огорожу: що ж це ви, шановна, займаєтесь дітовбивством?* (Матіос М. 2005: 45) *Лиш кажи правду, гадюко, бо як збрешеш – тут тобі й смерть настане!* (Матіос М. 2007 б: 50). *Подивись на цю жабу, вона ж корчить із себе чорт знає що* (Дністровий А. 2003: 103); *...проклінала себе, що дала притулок слизняку і дурусвіту, який ще до війни запесиголовився* (Старицький М., 4, 178); *Але золота рибка виявилася піраньєю* (Андрухович Ю. 2007 в: 160).

Назва рослини (плода) іноді також зазнає семантичної трансформації: *будяк, дуб, горішок, жовтяк, блекота, зеленець, зілля, калина, капуста, лопух, насіння, лілія, мімоза, перець, печериця, пуп'янок, реп'ях, тополя, трава, шишка, ягідка, перекотиполе, квітка* тощо: *...я такий крутий пацан, що вона й досі трохи в мене закохана, отож, ну крутий я перець* (97, с. 212); *Я був тоді ще пуп'янком* (Симоненко В. 1994: 242); *Ви, Маріванна, цяця, ляля і квітка розмаїта* (Меднікова М. 2006: 152).

Назва помешкання тварини метафорично може трансформуватися на номени житла людини: *лігво, кубло, барліг, гніздо, конура, нора, хлів, халупа, халабуда* тощо: *Потрішечку та з папкою стали вже, не сказать, щоб зовсім на ноги, а так "вроді" рачки... Так і стоять. Членів мають 180 чоловік. Пай у них 10 крб. з носа, а оборот на рік 12 – 13 тисяч карбованців... Мають невеликий просольний пункт у Бердянську, мають на базарі крамничку, а в дворі халупочку, а в халупочці – канцелярійку* (Вишня Остап 1964, 3: 398); *На його крик заспаний воротар висунувся із своєї нори* (Лепкий Б. 1991, 1: 798); *...небезпечне лігво чи кубло [квартира] із вицвілими прокуреними фіранками* (Роздобудько І. 2008: 31); *...чим вони там займаються в цій брудній Лорниній халабуді [квартирі]* (Дереш Л. 2008 в: 256).

Номени людини можуть формуватися на основі денотативних сем релігійних образів, назв міфічних і казкових істот: *ангел, бог, богиня, голіаф, мадонна, рай, богатир, велетень, німфа, пері, фея, біс, гідра, ідол, фарисей, громовержець, мавка, мара, русалка, мегера, перелесник, вакханка, вампір, валькірія, відьма, демон, диявол, дідько, дракон, інквізитор, купідон, чернець, єзуїт, потвора, почвара, пророк, пуританин, патріарх, мара, мачула, машкара, чорт, сатана, страховище, страховисько, страшидло, страшило, фурія, яга, котигорошок, химера, шайтан* тощо: *Тепер у Шанівці нові порядки! Хто правду говорить – той курвище! А хто хлопців губить – той ляля та янгол* (Дашвар Люко 2008 б: 130); ...з одного мікроавтобуса вийшло два двометрових **голіафа** (Дністровий А. 2003: 35)...через свою незмірну глупоту порозганяла усіх претендентів не на її руку, а навіть на ліжко, бо аніж уявити собі секс з такою **марою**, краще повіситись на власній краватці (Покальчук Ю. 2005 а: 201); *А, це чарівна невістка відьми Клименчихи?* (Кононенко Є. 2006 ж: 156); *Служили у троян два брати, Із них був всякий **Голіаф*** (Котляревський І. 1969, 1: 235); *Анімовані косміти зі своїми чудернацькими Н(е) Л(ітаючими) О(б'єктами) та мегапіксельні **мегастраховиська**...* (Карпа І. 2007 б: 115); *Грузовик поперед тебе мчить з блідолицими заводськими **мадоннами*** (Гончар Олесь 1988, 7: 16); ...непрístupна твердиня, *Китайська стіна, нездоланна **Горгона**, ортодоксальна брила ... доісторична копалина – Зінаїда Самоцлівна Сомова* (Жовна О. 2007: 69); ...а він, **чортяка** все не вгамовувався (Дашвар Люко 2008 б: 5); *Маруся не знає нотної грамоти і не хоче вчити. Але гратиме, як мале **чортеня*** (Кононенко Є. 2006 ї: 91); *Ти або зовсім тормозиш, **коти-горошко** обдовбаний, або собі на умі...* (Дністровий А. 2003: 112); *Насилу спекавшись цього **монстра**, стрімголов шурую додому* (Дністровий А. 2003: 243); *Цьоця Настя, **химера** в оренбурзькій хустині, вмiла так псувати забаву, як ніхто* (Дереш Л. 2007 а: 107 – 108).

Назви неживої природи також можуть слугувати мотиваційними основами для утворення перереносної семантики. Предметні номени часто творять антропоморфну метафору: *автомат, барило, бомба, бочка, верства, віхоть, ганчірка, гасильник, гаситель, гвинтик, дармовис (дармовіс), дзиґа, довбешка, довбня, екземпляр, жлукто, картина, квач, кнопка, колода, лантух, лайно, лялька, манекен,*

маріонетка, мішок, мотор, мумія, м'яло, надолобень, опудало, папуша, патица, пень, перлина, писанка, підніжок, пістон, пішак, плуг, помело, порохня, стовбур, стовп, товкач, трухляк, тупак, флюгер, фуркало, халява, цяцька, цяця, шарманка, шкарбан, шляпа, шовк, шпала, шпінгалет тощо: Ну, **дзиґо**, хоч на хвилинку змовкни (Хвильовий М. 1990, 1: 228); ...але йому ніхто не вірив, бо всі вважали його **шлангом** (Андрухович Ю. 2007 в: 156); Ну, стара **вішалка**, – свиснула Лідія (Меднікова М. 2006: 119); Уже йому Рокитне – білий світ, бо тут Маруся-цяця по грудях червоні коралі катає (Дашвар Люко 2008 а: 35); ...коли цей **плуг** звалить? (Дністровий А. 2003: 164); ...цибата **шпала** з довжелезними незграбними кінцівками і довгим носом (Андрухович С. 2007: 112); Як таке **опудало** могло навіть мріяти про те, аби подобатися дівчатам? (Андрухович Ю. 2007 в: 57); Лариса, ця столітрова **бочка** з пивом, навчилася жити без Миколи відразу після одруження (Малярчук Т. 2006 г: 216); Та що б робив цей **лантух**, якби не потаємний захисний жилет (Роздобудько І. 2007 г: 5).

Номени людини та частин її тіла можуть формуватися на основі денотативних сем назв страв, продуктів харчування: батон, вишкварка, вишкребок, глевтяк, диня, жовтяк, кваша, розмазня, кендюх, кисіль, кисляк, крихта, крихітка, лемішка, м'якушка, макуха, пампушка, пампушечка, сосиска, сухар, скороспілка, фрукт, фрукти тощо: Ей ти, **вишкварок!** Іди поїж (Тютюнник Григір 1970, 2: 40); Довгий **сухарик** тим часом витягає гітару (Дереш Л. 2008 в: 14); ...мені подобаються мої єдині, подерті на **батонах** труси (Дністровий А. 2005: 5); ...ага, значить ці лаписька з п'ятірнею **сосисок** уміють бути й чулими (Забужко О. 2009: 93); ...йому давно треба було дати в **диню** (Дністровий А. 2003: 109); ...о! це взагалі особливий **фрукт** (Дністровий А. 2005: 39).

Назва мінералу, металу, речовини може мотивувати метафоричний номен людини: діамант, золото, срібло, перлина, самородок, іржа, смола, кремій, кришталь, піщинка тощо: Такі **діаманти** траплялися в такому **лайні** [про людей] (Андрухович Ю. 2007 в: 167); Оббігала півмістечка, коли ж бачим – іде **золото...** (Шевчук В. 1994, 1: 130).

Назва хвороби метафорично може трансформуватися на номени людини: чума, холера, короста, нудота, зараза, наростень,

росіянізм язва тощо: ...*гляди, насміється з удови... Ломакою хай жене цю липучу коросту від себе* (Старицький М. 1989, 2: 102).

Назви предметів також можуть слугувати мотиваційними основами для утворення перереносної семантики номенів частин тіла людини: *хліборізка, м'ясорубка, табло, портрет, макітра, баняк, казан, казанок, качан, чайник, карк, баняк, балда, макітра, довбешка, ворота, бублик, крючок, оглоблі, граблі, колоди, підрешіток, бочка, локатори, радари* тощо: *Яка в неї тупа хліборізка* (Дністровий А. 2003: 60); *Тюля неголосно каже йому "закрий м'ясорубку", грінго* (Дністровий А. 2003: 138); *...його табло стає схоже на розпечену електричну плиту* (Дністровий А. 2003: 45); *...починає товкти його по портрету* (Дністровий А. 2003: 102); *Яка в неї тупа хліборізка, коли вона думає про своє* (Дністровий А. 2003: 60); *Із цими товстими короткими пальцями, з лисою довбешкою, шкіряною потилицею* (Андрухович Ю. 2007 а: 39); *Тьху, крутиться таке у баняку* (Карпа І. 2007 в: 136); *Балда болить* (Дністровий А. 2003: 21); *...в кожного різна кількість сірої рідини в макітрі* (Дністровий А. 2003: 28); *...тисне маєстрові граби* (Дереш Л. 2007 а: 270); *...цей добряга-прапорщик ... щира українська душа з велетенськими граблями на всі-руки-майстра* (Андрухович Ю. 2007 в: 177); *Незнайомець погрожує своїми худючими руками-жердинами* (Дністровий А. 2003: 136) *...почав був забирати свої костилі і тому я, здається, зачепив тільки взуття* (Дністровий А. 2003: 197); *Ничипоришині локатори пропустили всього кілька фраз* (Дашвар Люко 2008 б: 156); *А Хома Дягель... посміхається, чмихає своїм крючком* (Збанацький Ю. 1974, 1: 85).

Пора року метафорично іноді може називати період життя людини або її внутрішній стан: *весна, осінь: ...оця перепеличка, чи жайворонок, чи ластівка, як хочеш зви ти Марту, мою осінь обернула в красну весну!* (Карпенко-Карий І. 1985, 2: 77).

2.2.2. Ад'єктивна лексична метафора формується внаслідок інтенсивної параметризації певної атрибутивної ознаки. Її семантична структура містить експресивні семи, які можуть виявлятися також і на формальному рівні, наприклад: *На лінійку з приводу закінчення навчального року Терезка прийшла **накрученою** до межі* (Дереш Л. 2007 а: 24); *"Юпітер", щоби ліпше було чути, я поставив*

на *немолоду, змордовану* долею й моїм задом *табуретку* (Дереш Л. 2008 б: 6); *Катрінка, кілька місяців* виношена в зубах *непорочних* сільських *молодиць*, як *здобич* у пащі *ящура* (Матіос М. 2008 б: 6).

Прикметники з домінантним образним компонентом у семантичній структурі утворюються, здебільшого, унаслідок вторинної номінації, здобуття переносного значення, наприклад, прикметник *божевільний* може бути вживаним не лише в прямому номінативному значенні "психічно хворий, нерозсудливий, нерозважливий", а й у переносному – "дуже великий, сильний, надмірний" [Великий тлумачний 2005: 90]: ...*купити к бісовій мамі півособняка з божевільною* старушенцією (Андрухович Ю. 2007 в: 135); *Алкогольні напої продавалися лише в шинквасі на верхній палубі і – за божевільними* розцінками (Роздобудько І. 2007 г: 129). Так, у першому контексті виділений прикметник у своїй семантичній структурі містить домінантний ядерний денотативний макрокомпонент, який продукує емотивно-оцінні семи маргінального характеру. Натомість другий контекст демонструє експресивний прикметник із десемантизованим денотативним складником, домінантним аномативним інтенсивно-параметричним складником, який утворює потужні емотивно-оцінні семи та образний семантичний складник. Функціонування в мовленнєвому контексті лексеми з такою значеннєвою структурою призводить до еспресії мовленого, унаслідок чого виникає значний емотивний уплив на реципієнта.

Експресивами будь-якого функціонально-семантичного навантаження можуть бути лише якісні прикметники. Прикметники відносні та присвійні потенційно не можуть мати експресивних сем у своїй семантичній структурі, окрім тих випадків, коли вони переходять до класу якісних, наприклад, *золотий характер, телячі ніжності, класний фільм, порцелянове обличчя, протокольна посмішка, музичний диван, липове ім'я* тощо: *Він був класний* чувак (Покальчук Ю. 2005 б: 170); *Десяток ляльок із витонченими порцеляновими* обличчями (Роздобудько І. 2006 б: 51); ...*протокольна* посмішка *личила їй* (Меднікова М. 2006: 8); *Оксана та Павлик, немов зайчєнята, поховалися під ковдрами на розкладачках, що стояли навпроти "музичного" дивану, і теж мирно сопли* (Роздобудько І. 2007 в: 4); *Жінку, яка звернулася по*

допомогу, міліція відфутболила, мовляв, назване ім'я підозрюваного – вочевидь **липове** (Меднікова М. 2006: 42).

Значеннєвий план експресивних прикметників характеризується "полікомпонентною семантичною структурою, що, окрім десемантизованого зневиразненого денотативного макрокомпонента, містить оцінний, емотивний, інтенсивно-параметричний складники" [Бойко 2005: 346]. Десемантизація денотативного ядра призводить до утворення широкої експресивної семантики, яка виникає внаслідок суб'єктивації мовленнєвого процесу, метафоричного перенесення (*фанатичний* – "пройнятий величезною пристрасстю", *навіжений* – "який виходить за межі нормального", *шалений* – "дуже сильний", *грандіозний* – "надзвичайно великий", *карколомний* – "надзвичайний", *катастрофічний* – "дуже швидкий", *колосальний* – "надзвичайно великий", *велетенський* – "дуже великий", *гігантський* – "дуже великий", *мізерний* – "дуже малий" тощо), наприклад: ...**фанатичний** потяг до мистецтва (Хомин І. 2006: 14); **Стьопа мій оце як навіжений** працює, аби все у нашої Ларочки було (Дашвар Люко 2008 а: 126); **Вона вибухає шаленою радістю**, яка одразу переростає в не менш **шалений** плач (Дністровий А. 2005: 124); ...її захопило видовище **грандіозного** масового божевілля (Роздобудько І. 2006 в: 49); ...рослини, замість того, щоб виробляти кисень, поглинали його з **карколомною** швидкістю (Андрухович С. 2007: 65); **Вона загусала з катастрофічною** швидкістю (Малярчук Т. 2006 ж: 157); ...вона вважала мене слабачкою, тюхтійкою і малявкою, адже я була молодша від неї на рік чи на два, і це було тоді **колосальним** розривом у віці (Андрухович С. 2007: 107); ...він привозив жінці і дітям у подарунок чорну ікру в бочках із рідкісних порід дерев, і **гігантські** туші ще майже живих рожевувато-червоних лососів (Андрухович С. 2007: 196); ...худенька чорноволоса одинадцятикласниця з **велетенськими** виряченими очиськами (Малярчук Т. 2006 з: 149); **Стьопик був мізерний**, але дуже **спритний** (Слапчук В. 2008 а: 154). О. О. Потебня був переконаний у тому, що "думка наша за змістом є або образ, або поняття, третього, середнього між тим і тим, немає" [Потебня 1976: 166 – 167].

Найчастіше вторинне асоціативне значення здобувають ад'єктиви, які вказують на ознаки, що не є характерними для неодухотворених предметів, а могли б називати риси, якими потенційно

володіє жива істота, наприклад: *Глухої, як баба Килина, вересневої ночі...* (Дашвар Люко 2008 б: 5); *Незла рима, правда ж?* (Андрухович Ю. 2007 в: 227); *...приготовлені бабцею худі бульйони...* (Андрухович Ю. 2007 в: 115); *Все ж джин є поважним анальгетиком* (Прохасько Т. 2006: 76); *Про газети тоді говорилося свіжі – наче про яйця* (Андрухович Ю. 2007 в: 211). У наведених контекстах значення експресивів **глуха** (дуже темна), **незла** (досить вдало підібрана), **худі** (зовсім нежирні, пісні, малокалорійні), **поважний** (дуже авторитетний), **свіжі** (ті, які щойно вийшли друком) є переносними, а їхня семантична структура має експресивну семантику, яку формують інтенсивно-параметричний, образний, емотивний, оцінний складники.

Іноді переносне значення прикметників автори художніх доробків можуть асоціативно використовувати для незвичного сполучення з певними іменниками, наприклад: *Стояла якась пронизлива тиша* (Покальчук Ю. 2005 в: 29); *У нього була цілком геніальна горлянка* (Андрухович Ю. 2007 в: 101); *...літній кінотеатр... в жирні літні ночі вибухав ревищем* (Вольвач П. 2003, № 162: 51); *...видумує ружного роду каверзні пляни, як би то не загубити мову нашу калинову. Посоловілу* (Дереш Л. 2008 б: 18); *Незважаючи на його лінгвістичну імпотенцію, спання в туалеті Маркіяна не збуджувало* (Карпа І. 2007 б: 105); *...вона й на нього образилася, вгледівши в тому класичний чоловічий еґоїзм: знайшов коли хвастати своєю фінансовою потентністю* (Забужко О. 2009: 279); *...сказала моя Любка пісним аж знудженим тоном* (Іваничук Р. 2009: 7); *...інформація повинна просочуватися гомеопатичними дозами* (Іздрик 2009: 159); *...дивлюся на мезозойський череп Булавки і починаю його ненавидіти* (Дністровий А. 2003: 125); *Двометровий дядько Микола стурбовано позирав на пранцюватого Аляма, що ледь сягав йому пояса* (Даниленко В. 2008: 186). Така незвичність застосування метафоричного перенесення сприяє утворенню потужної експресивності мовленого й має значний емоційний вплив на реципієнта.

Автори прозових творів часто послуговуються ад'єктивами на позначення кольору, які також можуть бути вжиті в переносному значенні, наприклад: *Два дні тому в Рокитне увійшли німці, і рокитнянці від чорного жаху найперше показали на її подвір'я* (Дашвар Люко 2008 а: 17); *...лютиться чорною, недоброю люттю*

на невинне дитячко (Матіос М. 2006 з: 165); "А тут і десятий синочок у цей **чорний** час світ побачив: у сльозах його купала та віями витирала" (Вишня Остап 1964, 5: 77); ...колись тут він уже був, але поняття **зеленого** не має, як міг опинитися тут вдруге (Іздрік 2006: 25); Х'ялмар, звісно ж, бачив цей фільм, як і сотні інших, про існування яких Марла не мала й **ніжно-зеленого** поняття (Карпа І. 2008: 178).

В українських художніх текстах іноді трапляються метафоричні прикметники, утворені на основі перенесення ознаки зі світу природи до антропологічної сфери, наприклад: ...вони саме шукали **гнилого інтелігента** собі до компанії (Андрухович Ю. 2007 в: 104); Це трапляється навіть із такими **порцеляносердними** дівчатами, як я (Денисенко Л. 2006: 35). Такі ад'єктиви мають відіменникове походження (**гниль, порцеляна**), тому їхнє переносне значення утворюється внаслідок трансформації семантики мотивувальної лексеми, яка активізує асоціативне перенесення на основі подібності.

Більшість ад'єктивів, утворених на основі семантичної метафоризації, мають формальні показники експресивності, основними компонентами якої найчастіше є емотивний та оцінний; образний складник у семантичній структурі таких лексем є мало функціональним: *Виявилось, що той майже нічого не знає і зможе дуже легко померти у **найневиннішій** ситуації* (Прохасько Т. 2006: 21); *Я здаю собі справу з вашої надзвичайної, просто-таки **пекельної** зайнятості...* (Андрухович Ю. 2007 а: 4); ...то була, за визначенням Йосифа Бродського, **переддезодорантна** епоха (Андрухович Ю. 2007 в: 25); *Курсант у тих ділах **грицаний-перегрицаний*** (Дереш Л. 2007 а: 20); ...ось старий місцевий дід **затягується** місцевою **вбивче-міцною** сигаретою (Карпа І. 2007 б: 92). Образний макрокомпонент є домінувальним у семантичній структурі прикметників, які не виявляють своїх експресивних сем на формальному рівні: *Над містом висіла незворушна **гробова** тиша* (Роздобудько І. 2007 а: 43); *Після цього вона ні з ким не зустрічалася, вважаючи, що в неї **риб'яча** кров* (Даниленко В. 2008: 160).

2.2.3. Дієслівна лексична метафора – троп, у якому один член виражений дієсловом із переносним значенням, що формується на рівні його сполучуваності з іменником [Мацько 2003: 333]. Найбільш

значущими компонентами конотації в дієслівних метафорах є емоція та оцінка, породжені інтенсивно-параметричним складником. Це сприяє виникненню експресії та стилістично забарвлює контекст. "Мовлення, яке є різноманітним за змістом і формами його вираження, зазвичай, являє собою поєднання інформативного з експресивним, що призводить до його евокативного сприймання. Експресивність нашого мовлення в більшості випадків супроводжується його інтенсифікацією" [Туранский 1990: 18]: *За півгодини спирт без закусі прикінчили, розм'якли, як морозиво на сонці, попливли* (Дашвар Люко 2008 а: 169); *І справді чорнявий пан поїдав огрядну пані очима* (Роздобудько І. 2007 а: 35).

В українській мові метафоризовані лексеми відзначаються широким потенціалом вираження таких якостей, як динамічність, виразність, змістова насиченість, здатність конкретно передати інтенсивність руху, розвитку життєвих явищ: *Перелякана Марта бігла за шефом з розгорнутим блокнотом у руці. Розлючений Сердюк нісся коридором* (Дашвар Люко 2009: 124); *Звісно Іванко-Джон пропікав очима мою недоречно оголену спину* (Роздобудько І. 2007 а: 42). Завдяки таким виражальним можливостям дієслова є найпридатнішим матеріалом для творення переносного значення й реалізації авторського мислення: "Активність семи інтенсивності виявляється в тому, що вона, існуючи потенційно у вихідному значенні, реалізується в похідних, формується у видових значеннях при відсутності в родовому, а також є ґрунтом семантичного розвитку слова... Для дієслова це особливо важливо, тому що воно тісно пов'язане із суб'єктом й об'єктом означуваної ним дії" [Мусієнко 1984: 66].

"Образне слово, на відміну від лексеми зі звичайним уявленням-десигнатом, позначаючи певну особу, предмет, явище, одночасно характеризує його з якісно-кількісного боку" [Лукьянова 1986: 69]. Дієслівні експресивні лексеми, мотивовані метафоричним перенесенням, можуть виявляти різнохарактерну аксіологічність; особливо це стосується енантіосемних дієслів, таких, як *хапати, перти, жарити, смалити, шпарити, шкварити* й подібних, наприклад, дієслово *хапати* може демонструвати як негативно-оцінну, так і позитивно-оцінну семантику: *От люди влаштовуються, ти подивися, мені залишився нудний "Труд", а людина вже відхапала собі "Московський комсомолец"* (Денисенко Л. 2006: 28); *Селами*

поблукаємо, пісень назбираємо, емоцій позитивних **нахапаємося**, у землі пориємося (Дашвар Люко 2008 б: 85). Дослідники зазначають, що "переключення позитивної оцінки на негативну відбувається набагато частіше, аніж переключення негативної оцінки на позитивну" [Шейгал 1990: 72].

Дієслово володіє здатністю виражати найрізноманітніші відношення міжпредметної сфери буття, в епіцентрі якого перебуває людина з її природними можливостями сприймати та відображати свої інтенції через власне мовлення: *Очі **спалахнули** білим перцем, а в голові все так перемакітрилося* (Дереш Л. 2007 а: 45); *Я могла б йому все це сказати. А я **партизаню** в своїй голові* (Матіос М. 2005: 124); *...наш ровесник, **обскакав** усіх і непогано* (Покальчук Ю. 2005 г: 188).

Дієслівні метафоричні лексеми стосуються передусім антропо-сфери й позначають, переважно, дії, які виконує людина. В. М. Телія справедливо відстоює думку про те, що "антропометричність – один із проявів антропоцентричності людської свідомості й основа антропоморфності. Антропоцентричність – усвідомлення людиною себе як "міри всіх речей" [Телія 1988 а: 40]. У семантичній структурі антропометричних лексем функціональним є образний компонент, натомість складники емотивності та оцінності не несуть значного семантичного навантаження, наприклад: *Накуповував книжок, **"наїдався"** ними під зав'язку* (Роздобудько І. 2007 г: 63); *Я залізла тоді, пам'ятаю, з ногами в крісло й **строщила** ледь не цілу книжку* (Забужко О. 2009: 36); *Буба впав у кому... чи у крапку. Про таке кажуть: **погорів** на пунктуації* (Дереш Л. 2007 а: 51). Такі метафоричні лексеми репрезентують інтенсивно-параметричну семантику, яка сформована внаслідок енантіосемних перетворень: "становлення внутрішніх інтенсивів може викликатися процесами енантіосемії" [Мусієнко 1984: 67]. Проте, як відомо, процес розвитку лексичних значень є багатовекторним, зумовленим низкою чинників лінгвістичного, прагматичного, психологічного та гносеологічного характеру.

Унаслідок дієслівної метафоризації можуть "оживлюватися" навіть певні категорійні поняття, що тісно пов'язані з внутрішніми характеристиками людини, наприклад: *Думки-сумніви **верещали-боролися** за право диктувати їй настрої і вчинки* (Дашвар Люко 2009: 136); *Слово **вилетіло*** (Дашвар Люко 2008 б: 85); *У*

всякому разі, – **плигали** думки, – розлучених в обкомі не сприймають (Дашвар Люко 2008 а: 235); *Чесно кажучи, в мій мозок, збагачений шопінговими враженнями, така думка не застрибувала* (Денисенко Л. 2006: 76); *Але мої очі, попри всі намагання зупинити цікавість, **стрибали** по столу, як зайці під прицілом мисливця* (Роздобудько І. 2007 а: 151); *...першою **шибає** думка про потомство* (Забужко О. 2009: 110). Іноді можна спостерігати зворотний метафоричний процес, за якого людина прирівнюється до неживого предмета, наприклад: *За хвилину **запакував** переляканих Мерічку і другого Тараса до машини* (Андрухович С. 2005: 7).

Часто в українській літературі також використовують метафору, яка полягає в наданні неживому рис живого, наприклад: *Він почав сумувати, неоднораз телефонував у Рівне: слухавка довго **стогнала й тужила**, але ніхто не озивався* (Кононенко 2006 з: 170); *...була осінь, і осінь **перелазила** в зиму* (Прохасько Т. 2006: 7). Як бачимо, метафоричний процес тісно пов'язує дві сфери – світ людини й світ природи. Вони взаємодіють не лише в онтологічному вимірі, а й на рівні мисленнєво-мовному. Якщо змальовують людину, то у взаємозв'язку з природними явищами, а коли описують природний континуум, то він набуває людських рис.

В. В. Виноградов зазначає, що "значення слова тлумачимо не лише відповідно до того поняття, яке воно позначає; воно залежить від якостей тієї частини мови, тієї граматичної категорії, до якої належить лексема" [Виноградов 1977: 65]. Номінативна природа дієслівних найменувань суттєво відрізняється як від іменникової, так і від прикметникової. Іменникову номінацію деякі дослідники кваліфікують як абсолютну, бо вона характеризує слово поза його відношенням до інших слів.

Дієслово як частина мови є найповнішим джерелом репрезентації інтенсивно-параметричної семантики. Дії, процеси, стани, які представляє клас дієслів, номінуються в залежності від людського чинника в мові, який має безпосередній зв'язок із соціальними нормами.

Переважна більшість вербоїдів української мови не лише метафорично передає значення дії, а й кваліфікує процес або стан у залежності від якісно-кількісних характеристик та показників динамічності, наприклад, **чвалати, чавити, тирлигати, повзти** ("дуже

повільно їхати") ← **їхати** → **мотати, летіти, мчати** ("дуже швидко їхати"): *Нарешті автобус причвалав до маленького містечка* (Карпа І. 2008: 129); *120 км ми вже чавимо сьому годину* (Карпа І. 2008: 193); *І знову ліфт із каламутними дзеркалами, який повзе у ритмі жалобного маршу* (Кононенко Є. 2006 г: 146); *...дай "бобика" у місто по горілку змотатися* (Дашвар Люко 2008 а: 35); *...за цю першу війну на сірих конях влетіло чуже військо* (Матіос М. 2008 б: 5); *Наш джип мчав гірською дорогою щодуху* (Покальчук Ю. 2005 г: 100).

Кожне окреме дієслово, яке номінує певну дію й має чітке співвіднесення з категорією соціальної та мовної нормативності, об'єднує низку синонімних лексем, семантика яких формується на основі експресивного компонента, наприклад: *...дощик перестав блідо цяпати* (Дереш Л. 2008 б: 101); *Дощ шкрябав по склу* (Роздобудько І. 2007 г: 172); *Бач, а в нас бризнув. Ну не зовсім бризнув, годинку полив* (Кокотюха А. 2007: 20); *В вікно йому бив післяобідній дощ* (Карпа І. 2007 б: 90); *Лейтенант і Марія сиділи в машині, періщив дощ. Спочатку дощ цідив, а потім полився* (Ульяненко О. 2009: 227).

Багато дієслів-ідентифікаторів мають експресивні синоніми, що репрезентують інтенсифіковану й деінтенсифіковану семи, наприклад, *підхихикувати, хихикати, підсміюватися, посміхатися... ← сміятися → зубоскалити, порскати, реготати, гиготіти, стібатися, ржати, заливатися, заходитися, лягати, падати, умирати...; рюмсати, схлипувати, слинити, нюнити, пхикати, хникати, скиглити, пхенькати... ← плакати → заводити, голосити, квилити, скімлити, скавуліти, розливатися, ревити, ридати, захлинатися..., дрімати, відпочивати ← спати → сопти, дрихнути, провалитися: ...нарешті чувак видихає дим і починає тихенько так підсміюватися. Потім голосно ірже. Потім він регоче, як несповна розуму* (Дереш Л. 2007 а: 100); *Тридцять навіжених, пекельних, розпатланих голів гиготіли* (Роздобудько І. 2007 г: 51); *А може підемо до тебе? – запитав він, і по підлітковому загиготів* (Андрухович С. 2007: 303); *...ми стібемося з журналу "Его"* (Карпа І. 2007 в: 139); *Пацану з усіх боків кажуть – ти ж чоловік, чого рюмсаєш!* (Покальчук Ю. 2005 г: 82); *Чого ви слинитесь, небого?* (Матіос М. 2007 б: 109); *Гулько не переставав*

скавуліти, надокучаючи своїм супутникам (Сичук Ю. 2006: 33); ...вони **флинкати та шмаркати** починають, та в сльози, **голосять** (Матіос М. 2006 є: 184); Люба, не стрибай, – **реву я**, – ні в якому разі не стрибай! (Малярчук Т. 2006 и: 195); Я по лікті мастилася жиром і поміями, і від цього ще дужче **захлиналася** сльозами (Малярчук Т. 2006 ж: 162); ...на більшості тролейбусних зупинок мирно **дрімали** бомжі (Роздобудько І. 2007 г: 155); Дякувати Богу, нині на вахті Петрівна ... пустить і знову заб'ється **дрихнути** в комірчині на першому поверсі (Дністровий А. 2005: 103); ...на ортопедичному матраці "Венетто" тихо **сопла** дружина (Роздобудько І. 2007 в: 3); Яюсь добрела до ліжка і **провалилася** (Андрухович Ю. 2005: 21).

Окремі синонімні дієслівні ряди не мають динамічного інтенсивно-параметричного складника обох різновидів і репрезентують лише праву частину інтенсивно-параметричної шкали, реалізуючи лише семантику посилення дії, наприклад, *сісти* → *впасти*, *плюхнутися*, *гепнутися*...: Ярчик Волшебник **гепнув** усією масою на вокзальну лавку (Андрухович Ю. 2007 а: 210); **звільнити** (з роботи, посади) → *виганяти*, *вигурювати*, *виштовхувати*, *випирати*...: А її **виперли**, **виштовхали** в шию два роки тому (Кононенко Є. 2004: 80); **курити** → *смалити*, *кадити*, *димити*...: Я на цій справі очемерію. Кинула курити першого травня, – сказала вона. – Тепер по дві пачки **смалю** (Меднікова М. 2006: 16) тощо.

Динамічність реалізується в суперсемах 'дуже', 'надзвичайно' та семах-конкретизаторах 'швидко', 'з силою', 'енергійно', 'різко' / 'повільно', 'тихо', 'мляво' і подібних, наприклад: *гепнутися* може мати значення "раптово, з великим шумом упасти", *влупитися* – "з силою вдаритися", *стовбичити* – "перебувати де-небудь досить великий проміжок часу", *вициганити* – "добути, настирливо просячи, вимагаючи", *повзти* – "дуже повільно летіти", *полум'яніти* – "вирізнятися яскравим червоним кольором" тощо: Бо інакше його кришталеве царство в одну ніч **гепнеться** під ноги (Ульяненко О. 2009: 49); ...за розрахунками провідних знавців якийсь астероїд **влупиться** у Землю десь у дві тисячі сотому (Ульяненко О. 2009: 151); Він не слухався, приходив, **стовбичив** під дверима (Андрухович С. 2007: 320); Прибігає радісна Юля, показує півсклянки олії, яку **вициганила** в Мар'яни на дев'ятому поверсі (Дністровий А. 2005: 77);

Птаха ніби повзла по синьому з срібним вилиском склі (Ульяненко О. 2009: 9); *В Габріеля полум'яніє обличчя* (Андрухович С. 2005: 320).

У семантичній структурі дієслів, утворених унаслідок семантичної метафоризації, образний макрокомпонент значення продукує три основні типи експресивної семантики: емотивну (*видушувати*), оцінну (*перти*), образну (*мавпувати*), які переплітаються між собою, наприклад: *А та зненацька **видушує** із себе крізь те трагічне ридання...* (Андрухович Ю. 2007 в: 23); *...якоюсь мірою з нього при цьому **перло** недожите дитинство – така собі забава у війноньку* (Андрухович Ю. 2007 в: 20); *...він наїхав, ніби я **мавпую** Вознесенського* (Андрухович Ю. 2007 в: 247).

Особливості емотивного типу конотативної семантики полягають у тому, що динамічний інтенсивно-параметричний складник, локалізуючись у ядерному денотативному полі, продукує домінантну емотивну сему, яка може нарощувати певний аксіологічний (негативний або позитивний) складник та образний компонент, наприклад, *верещати*, *горланити* – "дуже голосно говорити", *дубасити*, *періщити* – "дуже сильно бити", *біситися* – "дуже сердитися", *заливатися* – "дуже натхненно співати, говорити", *торочити* – "дуже багато й швидко говорити" тощо: *Було повзання по дну фонтана серед тисячоногої галасливої юрби, що після кожної пісні (концерт уже тривав) майже синхронно підскакувала і **верещала, кувікала, вищала*** (Іздрик 2006: 19); *...після обов'язкового могоричу, вони не змогли б так затято мовчати, а щосили **горланили б, сперечалися, співали*** (Сичук Ю. 2006: 11); *Я їх зараз! Таки **віддубасю*** (Кононенко Є. 2006 в: 140); *Хіппі **вперіщив** по м'ячу* (Дереш Л. 2008 б: 18); *Викладачка античної літератури саме **заливалася** про щит Ахілла* (Андрухович Ю. 2007 в: 100).

Під час утворення дієслів із домінантною оцінною семантикою образний макрокомпонент значення домінує над денотативним, наприклад, *тхнути* у значенні "сильно, різко пахнути", *шурувати* – "діяти завзято, з азартом", *розчухувати* – "широко, навстіж відчиняти", *хапати* – "швидко, поривчасто брати", *розтинати* – "розсікати на частини ударом чогось гострого", *вискакувати* – "швидко досягти певного становища", *шпарити* – "виконувати дію з особливою енергією, силою", *плодити* – "сприяти появі чого-небудь у великій кількості", *валятися* – "лежати на землі, на підлозі (внаслідок

сп'яніння)", *лупити* – "позначення дії в її сильному, енергійному виявленні" тощо: *Від неї добряче **тхне** перегаром* (Дністровий А. 2005: 7); ...*сусідка справа **шурує** "Газетою по-українськи" вікна перед Великодніми святами* (Андрухович С. 2007: 5); ...*напружившись, обома руками вхопившись за металеву ручку холодильника "Дніпр", **розчахує** його морозильну пашу* (Андрухович С. 2007: 117); ...*укоотре дивилася якісь фотографії, **хапалася** за книжки* (Андрухович С. 2005: 39); ...*вправно **розтинали** наполовину помаранчі* (Андрухович С. 2005: 34); *Знаєш, чоловіче, дівчата наші – гарні! **Заміж повискакують**, лиш у село вернемось* (Покальчук Ю. 2008: 14); ...*одного разу ти мене так **шпартонув** кудись, що я ледве отямився* (Покальчук Ю. 2008: 94); ...*ти **наплодив** купу дітей, як дурний кріль* (Андрухович С. 2005: 59); ...*у повному відрубі **валялися** дві дівулі* (Кокотюха А. 2007: 180); *Сонце **лупило** у вікно крізь зелень дерева* (Андрухович С. 2007: 264).

Оцінні метафоричні дієслова з описаною семантичною структурою характеризують певний об'єкт дійсності, акцентуючи на відхиленні від серединної норми. Нерідко вони репрезентують негативно-оцінне значення, що пов'язане насамперед з діяльністю людини, і містять сему 'зробити щось погано', наприклад, *бити* – "завдавати ударів" → *шльопати, пендити, ліпити, міряти, товкти, писати, тріскати, голомшити, ґріти, давати, сипати, піддавати, відважувати, дубасити, дутити, колошматити, кресати, кропити, локшити, лупити, лупцювати, лушпарити, луштити, маніжити, мостити, мотлошити, молотити, накладати, полоскати, потягати, прати, репіжити, піжити, садити, стригти, тіпати, тлумити, товкмачити, толочити, троштити, чесати, човпати, чухрати, шкварити, шматувати, шпарити, валити, затоплювати, огрівати, оперізувати, оперіщувати, заціджувати, кулачити, тузати, чубити, місити, періщити, гамселити, гатити, гепати, духопелити, полосувати...: *Я трохи **пенджу** корову, бо боюся з нею зустрітися – старою маразматичною бабою* (Малярчук Т. 2006 и: 186); *Щосили **заліпив** коліном у товстий зад* (Роздобудько І. 2007 г: 181); *Я замовкаю, не буду ж йому говорити, що мені **потовкли** морду* (Дністровий А. 2005: 133); *Треба **відвішати** тому мудакові* (Дністровий А. 2005: 230); *Тюля **валиться**, як демон (може трьох **вирубити**), особливо небезпечні його ноги* (Дністровий А. 2003: 35); ...*смальнув тому найбільшому порожньою пляхою по дурній польській голові* (Андрухович Ю. 2007 а: 115).*

Оцінні дієслівні інтенсифікати з позитивною аксіологічною семантикою в текстах української літератури трапляються значно рідше, наприклад, *шаленіти* у значенні "виявлятися з надзвичайною силою", *строчити* – "дуже швидко виконувати певну дію", *відвалити* – "дати що-небудь у великій кількості", *їсти* – "дуже активно дихати", *воліти* – "дуже сильно хотіти чогось", *вар'ювати* – "інтенсивно співати" тощо: *Тієї ж опівночної пори у каюті Семена Атонесова шаленіла музика* (Роздобудько І. 2007 г: 146); *...на власний вибір пропонує мені таку-то сторінку з такої-то книжки процитувати напам'ять. Я раз – книжечку перегорнув, і давай строчити* (Дереш Л. 2008 а: 28); *...відвалили дві з половиною зарплатні* (Кононенко Є. 2006 а: 34); *Просто йду, дихаю свіжим повітрям. Точніше, не "дихаю", а просто їм його* (Роздобудько І. 2006 а: 97); *Насправді я не так уже й не люблю цей світ. Я просто волію його переробити. Під себе* (Роздобудько І. 2006 а: 7); *Він прислухається, як топляться в щебеті горобці. Ще ніколи пташки не вар'ювали так рано* (Дереш Л. 2007 а: 45).

Іноді образний макрокомпонент значення з домінантним оцінним складником може утворювати лексеми-деінтенсифікати, які мають значення уповільненої, послабленої дії, наприклад, дієслово "жити" ("бути живим, існувати") у мовленнєвій ситуації може змінити свою семантику й трансформувати план вираження: *плентатися, вовтузитися* – "перебувати у важкому психологічному чи фізичному стані", *швендяти* – "жити без певної мети", *животіти, жевріти* – "жити досить бідно": *Ти просто вирвав мене з мого комфортного туману, де я пленталася останні три місяці* (Карпа І. 2008: 91); *Ніхто не буде мене потішати майбутнім щастям ті решту п'ятдесят років, які мені ще заготовано прошвендятись* (Малярчук Т. 2004: 112); *...саме ти пов'язував їх із людиною, котра лишила тебе вовтузитися на цьому світі, а сама піднялася на небо* (Денисенко Л. 2006: 49); *По сусідству й животіло отих "добрих півтора десятка" дивних людей* (Іздрик 2006: 6); *Мережа мовлення розширювалася, і він згадав про "молодого журналіста", що ледве жевріє в кіно-театрі* (Роздобудько І. 2007 б: 68). Антонімна до описуваної лексеми "померти", яка має позначати абсолютно zdeintensifіkovanu дію, об'єднує низку лексичних та фразеологічних одиниць, які містять образну семантику, наприклад: *Урешті-решт стара преставилася: спочила, здохла, померла, пішла до Бозі гайтю, врізала дуба,*

простягла ноги – називайте це, як вам завгодно (Дереш Л. 2008 б: 10).

Особливості образного типу експресивної семантики пов'язуємо з тим, що динамічний інтенсивно-параметричний складник унаслідок процесу вторинної номінації продукує домінантний образний компонент, який нарощує емотивно-оцінну семантику, наприклад, *говорити* → *квоктати, квакати, крякати, чирикати, щебетати, гелготати, шипіти, сичати, каркати, бубоніти, зудіти, морозити, дріботіти, молоти, поливати, стріляти, добивати, чесати, відрізати, триндіти, цвіркати, плести, втирати, пиляти, випалювати, белькотати, базарити, тріпатися, жебоніти, харчати, вити, скрипіти* тощо: *Потім **заквоктав** іноземець. Тут щодня хавати хочеться, а він про джин **втирає*** (Дністровий А. 2005: 172); *"Покажіть пенсійне посвідчення!" – каже водій. "А що так не видно, що я зара помру? Ось прямо тут у твоїй клятій машині!" – бадьоро **відрізає** пенсіонерка* (Роздобудько І. 2007 а: 122); *На сторінках 273-275 автор **чесав** щось про молекули РНК* (Дереш Л. 2008 а: 44); *Напарник продовжував обдумувати, що такого він **зморозив*** (Ульяненко О. 2009: 118). Пояснення семантики виділених лексем та опис її структури можливий лише за умови контекстуальної конкретизації: "слово функціонує у свідомості з усіма прихованими й можливими значеннями. Проте ту чи іншу семантику реалізує й визначає контекст" [Виноградов 1995: 14]. Наприклад, дієслово "їсти" в значенні "споживати їжу, харчуватися" [Великий тлумачний 2005: 509] може мати низку експресивних синонімів (Словник синонімів подає 57 синонімічних лексем [Словник синонімів 1999, І: 650]). Більшість із них у складі своєї семантичної структури мають інтенсивно-параметричний складник, що, вказуючи на інтенсифіковану / деінтенсифіковану дію, породжує емотивно-оцінні семи, які надають лексемі експресивності та допомагають реалізувати потужний стилістичний потенціал експресива. Більшість експресивних синонімів до ядерної денотативної лексеми "їсти" образно номінують інтенсифіковану дію, наприклад, *налягати, жерти, поглинати, перти, наминати, хлопати, пакувати, товкти, знищувати* тощо: *Портянко **налягав** на нову гарячу страву* (Роздобудько І. 2007: 110); *...зайшов на кухню, щось там **пережер** на ходу* (Покальчук Ю. 2005 в: 211); *Яка приємна каторга! – їсти, навіть не їсти, а **пожирати, поглинати** великими кількостями* (Дністровий

А. 2003: 78); *Оживає потреба **нажиратись** на зиму – боюсь холоду* (Карпа І. 2007 а: 17); *Вони п'ють каву і **поглинають** тістечка зі збитими вершками* (Роздобудько І. 2007 а: 42); *...я вже завтра буду голодний, так зараз **напруся** як удав і буду два дні переварювати* (Покальчук Ю. 2005 в: 113); *...**наминає** кашу* (Дністровий А. 2005: 155); *...голубці просто прекрасні, три штуки **хлопнув*** (Дністровий А. 2003: 88); *...я серйозно і зосереджено **пакую** в себе плов* (Дністровий А. 2005: 99); *Він уже кілька років щодня **товче**, мабуть, по п'ять-шість яблук... і стає яблучним* (Дністровий А. 2005: 105); *...жінка, яка в момент **знищила** свою порцію, радісно вловила його вагання* (Кононенко Є. 2006 г: 22). Виділені лексеми в складі семантичної структури мають денотативне ядро, що містить сему 'їсти' й продукує інтенсивно-параметричний компонент: дія параметризується (відбувається відхід від нормативного центру) та інтенсифікується (з'являються семи 'дуже швидко', 'дуже багато', 'дуже жадібно' тощо). Унаслідок образний макрокомпонент лексеми збагачується емотивним та оцінним складниками.

Серед метафоричних дієслів із домінантною образною семантикою часто трапляються енантіосемні лексеми, наприклад, *смалити, жарити, перти, дерти, пхатися* тощо. У таких словах поєднуються кілька різних значень, які часто є протилежними в показниках емотивності, оцінності та динамічності: *валити* може позначати такі дії, як "іти", "бити", *жертити* – "їсти", "дивитися", *глушити* – "пити", "бити", *тарабанити* – "нести", "говорити", *строчити* – "писати", "говорити", "читати", *чесати* – "говорити", "йти", *перти* – "іти", "нести", "вразити", *диміти* – "курити", "іти", *їсти* – "читати", "дихати", *пакувати* – "їсти", "запам'ятовувати", *тритити* – "бити", "їсти", "читати", *жарити* – "пити", "співати", "говорити", "іти", "бігти", *цідити* – "пити", "говорити", *шваркати* – "бити", "пити", *товкти* – "говорити", "бити" тощо. Наприклад, дієслово *смалити* в семантичній структурі свого лексичного значення містить денотативний макрокомпонент значення, у якому локалізовано динамічний інтенсивно-параметричний складник із семою 'інтенсифікована, швидка дія'. Експресивна семантика цієї лексеми може бути досить різноманітною. Так, дієслово *смалити* в залежності від контексту може позначати інтенсифіковані дії, як-от: "бігти", "гриміти", "іти", "їхати", "читати", "бити", "курити", "співати", наприклад: *...над їхніми головами блиснуло ... Зараз як **смальне*** (Андрухович Ю. 2007 а: 193); *Напарник **смалив***

сигарету за сигаретою (Ульяненко О. 2009: 251); *Лейтенант не довго думаючи з усього маху усмалив Цапу у підборіддя, аж той перекинувся догори дригом* (Ульяненко О. 2009: 236); *Нехай демони смалять григоріанські хорали* (Іздрик 2009: 19) тощо.

Енантіосемні лексеми не лише позначають різні дії, а й репрезентують особливості динаміки їхнього перебігу, тобто вказують на інтенсифікацію або на деінтенсифікацію. Наприклад, дієслово **пхатися** метафоризовано позначає такі процеси, як-от: "їсти", "їти", "брати участь" тощо: *Стомлений, голодний і злий, я мріяв лише про одне: **напхатись** канапками* (Андрухович С. 2005: 142); *Він вкотре намагається зробити синові бутерброда до школи, і вкотре йому дають зрозуміти, що він цього не вміє, ліпше б і не **пхався*** (Кононенко Є. 2006 с: 53); *Урешті він остаточно видерся з її мокрих обіймів і **запхався** кудись подалі у вагон* (Андрухович Ю. 2007 в: 23). Ці лексеми не лише вказують на експресивність дії, а й на співвіднесеність її з суб'єктивним баченням мовця.

Найчастіше дієслова з енантіосемним потенціалом номінують інтенсифіковану дію, наприклад, *стріляти* – "активно прохати щось", "швидко думати", "несподівано, різко сказати" тощо, наприклад: *...в кількох кімнатах **стріляю** по дві-три таблетки* (Дністровий А. 2005: 139); *Якщо тобі в голову щось **стрельне**, тебе вже не зупинить ніяка болячка* (Даниленко В. 2008 а: 177); *...це я **вистрелив**, щоб ти прокинувся* (Андрухович Ю. 2007 в: 308).

Семантичний спектр енантіосемних лексем з образним макрокомпонентом значення досить різноманітний. Їхнє лексичне значення здебільшого позначене "мінусовою" експресією. Це пояснюємо тим, що автори художніх творів репрезентують певну картину світу, фрагменти якої пізнаються читачем найчастіше шляхом критичного оцінювання навколишньої дійсності. Такі енантіосемні дієслова, утворені способом метафоричного перенесення, є активним засобом впливу на емоції та почуття реципієнта, володіють вищим ступенем експресивності, аніж лексеми, які не мають змістових мотиваторів.

Виразні експресивні мотивувальні основи мають дієслова *випихати* (випроваджувати), *витріщатися*, *вилупитися* (дивитися), *видирати* (забирати), *валятися* (лежати), *бовкати*, *торохтіти*, *жвиндіти* (говорити), *стьобати* (красти) тощо, наприклад: *Батька **випхнули** на пенсію, а завідувач кафедри порадив: – Ехали бы вы, Крупки, в Україну* (Дашвар Люко 2008 б: 84); *...килимівська сільська*

рада їх до інтернату **випхала** (Дашвар Люко 2008 б: 241); *Крупка пішов до спальні й до дев'ятої ранку **виприщається** на стелю* (Дашвар Люко 2008 б: 199); *Да как ты смеешь? – **вилупив** очі професор* (Дашвар Люко 2008 б: 262); *Професорське дитя обдивилося залишки колекції, які за допомогою міліції вдалося **видерти** в Жаночки...* (Дашвар Люко 2008 б: 236); *Отак простісінько обабіч шляху **валялася*** (Дашвар Люко 2008 б: 230); *Один дурне **бовкнув**, а інші повірили* (Дашвар Люко 2008 б: 124); *...одні говорять, ніби співають, другі **торохтять**, ще інші **жвиндять**...* (Дашвар Люко 2008 б: 14); *Я в неї трохи грошків **стьобнув**...* (Дашвар Люко 2008 б: 259). У виділених словах сильний оцінний компонент, який виражає, найчастіше, неприязне або негативне ставлення мовця до суб'єкта мовлення, породжує вторинний емотивний компонент, що реалізує почуття несхвалення, зневаги, презирства тощо.

Такі лексеми, як: *смоктати* (пити), *борсатися* (вчитися), *жбурляти* (кидати), *ридати*, *захлинатися*, *вити* (плакати), *тхнути* (пахнути), *молотити* (думати), *реготати* (сміятися), *перти* (іхати), *тягти* (вести), *скніти* (жити), *тринькати* (витрачати), *гатити* (бити), *горланити* (співати), *орудувати* (працювати) тощо вважаємо експресивними, утвореними за допомогою метафоричного перенесення, бо їхня семантична структура містить сильний емотивний компонент, який є первинним у порівнянні з оцінним складником, а лексичне значення цих слів виразно характеризує емоційний стан суб'єкта мовлення, наприклад: *Сам **висмоктав** більш як півпляшки і хоче, щоб йому добре було* (Дашвар Люко 2008 б: 15); *...один із них поет-бубабіст, інший перекладач Шульца, ще хтось **борсається** в якійсь аспірантурі* (Андрухович Ю. 2007 в: 301); *Аж – раз! **Жбурнула** Килина гарячий віск у зілля...* (Дашвар Люко 2008 б: 24); *А Катерина ридма **ридає*** (Дашвар Люко 2008 б: 24); *Кать! Та не **реви** ти! – А сама... – **захлиналася** Катерина* (Дашвар Люко 2008 б: 60); *А Райка лежить у ліжку вдягнена і **виє*** (Дашвар Люко 2008 б: 72); *...татко яєчню із салом бачить, а **тхне** вона йому "Лісовою піснею"* (Дашвар Люко 2008 б: 7); *Та годі вже дурне у голові **молотити!*** (Дашвар Люко 2008 б: 72); *Лежить Раїса просто на землі та страшно **регоче*** (Дашвар Люко 2008 б: 174); *Крупка-молодший **потяг** її оглядати кімнату* (Дашвар Люко 2008 б: 204); *Катю? Так оце ти, дитино, тут **скнієш**...* (Дашвар Люко 2008 б: 249); *Ану, Рая, зайти... – каже, щоби мамка без нього грошей не **тринькала***

(Дашвар Люко 2008 б: 41); *По голові сивій – каменюкою щосили **загатив** хтось* (Дашвар Люко 2008 б: 143); *Катерина чогось усміхнулася – та як **загорланить**...* (Дашвар Люко 2008 б: 110); *Мамка з половником **орудувала** біля каструль* (Дашвар Люко 2008 б: 92). Виділені метафоричні лексеми не лише передають емоційний стан мовця, а й володіють значним експресивним потенціалом, який впливає на думки й почуття реципієнта. Тлумачення семантичної структури таких слів можливе лише в певному контексті, оскільки поза ним вони можуть мати зовсім різне значення. Наприклад, лексема *перти* (*пертися*) може позначати різні дії ("рости", "везти", "їхати", "нести", "йти", "думати" тощо), наприклад: *...перло з-під землі в стовбур небачене заморське дерево* (Забужко О. 2008: 19); *Легко їхали. А чого б не легко? Півсвині, сотню яєць, двох курей, три літри сметани й мішок картоплі **приперли** рідній дитині, а назад – порожні* (Дашвар Люко 2008 б: 228); *...увесь транспорт, що сунув через місто, **пер** завжди тією вулицею* (Андрухович Ю. 2007 в: 21); *...буяння зелені. Вона того літа так і **поперла** звідусіль – можливо справді від радіації* (Андрухович Ю. 2007 в: 257); *...батько хряснув дверима і кудись **попер*** (Андрухович Ю. 2007 в: 45). Ця ж образна лексема може не лише позначати різні дії, а й указувати на різноманітні семантичні відтінки певного процесу, наприклад, реалізовувати енантіосемне значення й містити семи 'бажання', 'охоти', 'активності' / 'непотрібності', 'небажаності', 'неохоти' тощо: *– І чого ми приперлися! – зітхнула Катерина. – Тепер **пріться** назад у свою Шанівку!* (Дашвар Люко 2008 б: 14). *Ой, твоя правда, Іван! Як дізнаються, **попруть** до тебе лавиною* (Дашвар Люко 2008 б: 166); *А ти знаєш, чого мені було варто, щоб він **впер** тебе до інституту!* (Кононенко Є. 2006 і: 127). Лексема *перти* у значенні "нести" може мати семи 'важко', 'таємно' тощо, наприклад: *Ухопили за пальто вдвох. До "москвича" **доперли**, а як у салон затягти – не втямлять* (Дашвар Люко 2008 б: 228); *...**припер** додому рудувате собача* (Дашвар Люко 2008 б: 201). Дієслово *перти* може взагалі не позначати конкретної дії, а лише вказувати на інтенсивність процесу: *...якоюсь мірою з нього при цьому **перло** недожите дитинство – така собі забава у війноньку* (Андрухович Ю. 2007 в: 20). Ця лексема у своїй семантичній структурі містить домінуючий інтенсивно-параметричний складник, який поєднано з сильним компонентом емотивності та вторинним оцінним складником.

ВИСНОВКИ

Лексична експресивність – явище марковане й певним способом мотивоване. Аналіз засобів вираження лексичної експресивності виявив, що для неї характерні такі різновиди мотивації: фонетичний, графічний, словотвірний, лексичний та семантичний, які залучають до свого складу одиниці таких мовних рівнів – фонетичного, графічного, морфологічного та лексико-семантичного. Кожен різновид мотивації має у своєму розпорядженні показники, які є безпосередніми вербальними засобами реалізації експресивного значення слова. До них належать: фонетичні (звукові повтори, звуконаслідування, звуковий символізм, наявність специфічних звукосполук, фонетична екзотичність слова тощо), графічні ("курсивне" виділення лексеми; виділення потрібного слова за допомогою "напівжирного" шрифту; написання лексеми великими літерами; винесення слова в окремий рядок або абзац; поєднання кількох слів; поділ одного слова на частини; багаторазове повторення однієї лексеми або її частини; відокремлення кожної букви або складу в слові; транслітерація; прийом графічної трансформації; прийом графічного скорочення слова; поєднання кількох різновидів графем-інтенсифікаторів), словотвірні (афікси суб'єктивної оцінки, осново- і словоскладання), лексичні (виразна експресивна внутрішня форма, мотивована зазвичай на словотвірному рівні), семантичні (образно-переносні (метафоричні та метонімічні) значення, що виникли внаслідок експресивної (передусім оказіональної) номінації).

Механізми, що забезпечують реалізацію експресивних значень лексем, ґрунтуються на фонетичних, графічних, словотвірних та семантичних контрастах (нейтральне – експресивне). Для експресивної лексеми характерне порушення фонетичного закону врівноваження голосних і приголосних, їх повтори та специфічні сполучення, що забезпечують незвичайність звукового оформлення. Словотвірний контраст виявляється у випадках наявності/ненаявності експресивного лексичного або структурного мотиватора: використання експресивних твірних основ, афіксів суб'єктивної оцінки, модифікація та трансформація фразеологічних одиниць і творення на їхній основі експресивів-комполітів, функціонування специфічного складу лексем-оказіоналізмів, які своєю формальною інновацією чітко виокремлю-

ються на тлі узуально нейтральних. На семантичному рівні контраст експресивних і нейтральних значеннєвих планів виявляється на основі складників їхніх структур. Семантика експресивна значно багатша, вона вирізняється у зв'язку з наявністю експресивного компонента, оцінного складника, інтенсивного компонента, параметричного складника та образного макрокомпонента, які входять до семантичних структур як самотійно, так і в найрізноманітніших поєднаннях. Специфічність експресивного змісту передбачає специфічність форми.

Особливий, національно маркований експресивний ефект забезпечують демінутивно-мейоративні суфікси, механізми, що зумовлюють порушення усталених норм сполучуваності морфем та лексичних одиниць і ведуть до розвитку нових переносних значень. Повне узгодження експресивної форми й експресивного змісту підтверджують okazіональні інновації та слова, утворені від експресивних основ, які зберігають відношення: мотивувальне (твірне) і мотивоване (похідне). За такої умови експресивність мотивувального маркує нове мотивоване значення лексичної одиниці, яка зберігає позитивну/негативну емотивну оцінність мотиватора.

Різнорівневі засоби вираження лексичної експресивності не лише активно взаємодіють між собою, а й компенсують або посилюють один одного. У зв'язку із цим вибудовується шкала лексичної експресивності, що бере свій початок від слів, у яких неаявна кореляція позначуване – позначальне (семантичні експресивні деривати), і завершується лексемами з чітко виявленими специфічними формами (словотвірні деривати), з властивою їм кореляцією між планом змісту й планом вираження.

Серед засобів вираження "кількісної" експресивності іменників, прикметників, прислівників, дієслів виділяються демінутивні та аугментативні суфікси, які тільки умовно можна вважати носіями денотативних сем 'дрібність' або 'збільшеність' речі. Вони є не самотійними складниками семантичних структур, а поєднуються з оцінним та емоційним складниками, аксіологічний діапазон яких досить широкий, тому що пагони емотивно-оцінних значень виходять далеко за межі інваріантних сем 'схвалення/несхвалення', 'добре/погано'.

Нейтральна семантика, закладена в значеннєвому плані вихідних іменників (мотивувальних слів, основ), досить легко трансформується, поєднуючись з окремими суфіксами або префіксами, які

надають похідним словам не лише нового звукового оформлення, а й експресивного значення, інколи зовсім несподіваного. Префіксальне вираження емотивно-оцінних значеннєвих планів помітно поступається суб'єктивній суфіксації не тільки на рівні семантики, а й із погляду формально-граматичного. Словотвір прикметників та дієслів за допомогою експресивних суфіксів – явище хоч і менш характерне для української мови, проте досить виразне, самобутнє, специфічне й національно марковане.

Значний експресивний потенціал властивий складним словам, які органічно поєднали стислість емотивно-оцінних висновків і семантичну багатоплановість та влучність, виразність. Експресиви, утворені шляхом слово-, основоскладання, виявляють зв'язки з метафоричними словосполученнями або трансформованими чи згорненими (утвореними шляхом компресії) стійкими сполуками.

Серед аналізованих експресивів виділяються деривати, які є наслідком лексико-семантичного способу словотворення, тобто різних типів перенесень, що репрезентують семантичні показники лексичної експресивності. До найтиповіших належить метафоризація та метонімізація. Для експресивних лексем характерне досить широке поле переносних значеннєвих планів, основу яких становлять зазвичай семи, зафіксовані в прямих номінативних значеннях, оскільки похідні експресивні семеми не можуть виникати самостійно. Їхній характер мотивується семантичним інваріантом (денотативним макрокомпонентом), який визначає позицію певного слова в лексичній системі. Зрозуміти експресивну метафору або метонімію допомагають національні стереотипи, на ґрунті яких виникли такі перенесення.

Розвиток експресивних значень проходить шлях від називання до емотивного оцінювання, тобто від конкретного до абстрактного, від широкого до вузького (чи навпаки), від цілого до часткового, фрагментарного або від перенесення часткового на загальне тощо. Стійкі стереотипні уявлення щодо спроможності експресивів передавати певний характер оцінки (добре/погано) за допомогою різних лексико-семантичних варіантів зумовлюються як позамовними чинниками, так і суб'єктивними намірами мовців, індивідуально-авторською творчістю.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Андрухович С. Жінки їхніх чоловіків / Софія Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. – 160 с.
2. Андрухович С. Сьомга : [роман] / Софія Андрухович. – К. : Нора-Друк, 2007. – 352 с.
3. Андрухович Ю. Дванадцять обручів : [роман] / Юрій Андрухович. – [видання п'яте]. – К. : Критика, 2007 а. – 276 с.
4. Андрухович Ю. Як ми вбили Пятраса // Трициліндровий двигун любові / Юрій Андрухович, Любо Дереш, Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2007 б. – 219 с. – С. 5–52.
5. Андрухович Ю. І. Таємниця : [замість роману] / Юрій Андрухович. – Харків : Фоліо, 2007 в. – 478 с.
6. Антоненко-Давидович Б. Твори: У 2 т. / Борис Антоненко-Давидович. – К.: Дніпро, 1991. – Т.1. – 747 с.; Т.2. – 624 с.
7. Багряний І. Сад Гетсиманський: Роман / Іван Багряний. – К.: Наук. думка, 2001. – 548 с.
8. Барка В. Жовтий князь: Роман / Василь Барка. – К.: Наук. думка, 1999. – 299 с.
9. Бедзик Ю. Полки ідуть на переправу: Роман / Юрій Бедзик. – К.: Рад. письменник, 1959. – 329 с.
10. Бердник О. Вогнесміх / Олесь Бердник. – К.: Рад. письменник, 1988. – 542 с.
11. Боровиковський Л. Повне зібрання творів / Левко Боровиковський. – К.: Наук. думка, 1967. – 280 с.
12. Васильченко С. Твори: У 3 т. / Степан Васильченко. – К.: Дніпро, 1974. – Т. 1. – 406 с.; Т. 2. – 415 с.
13. Винниченко В. Краса і сила: Повісті та оповідання / Володимир Винниченко. – К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
14. Вишня Остап. Твори в 7-ми томах / Остап Вишня. – К.: Держлітвидав України, 1963 – 1965. – Т. 1. – 1963. – 397 с.; Т. 2. – 1964. – 391 с.; Т. 3. – 1964. – 382 с.; Т. 4. – 1964. – 415 с.; Т. 5. – 1964. – 493 с.; Т. 6. – 1965. – 435 с.; Т. 7. – 1965. – 426 с.
15. Вишня Остап. Твори: У 4 т. / Остап Вишня. – К.: Дніпро, 1988–1989. – Т. 1. – 1988. – 526 с.; Т. 2. – 1988. – 461 с.; Т. 3. – 1989. – 398 с.; Т. 4. – 1989. – 606 с.

16. Вольвач П. Кляса : [роман] / Павло Вольвач // Кур'єр Кривбасу. – 2003. – № 162. – С. 47–109; № 163. – С. 3–112; № 164. – С. 14–87.
17. Вороний М. Твори / Микола Вороний. – К.: Дніпро, 1989. – 687 с.
18. Глібов Л. Байки. Поезії. Твори для дітей. Російська поезія: У 2 т. / Леонід Глібов. – К.: Наук. думка, 1974. – Т. 1. – 511 с.; Т. 2. – 479 с.
19. Гончар Олесь. Твори: У 7 т. / Олесь Гончар – К.: Дніпро, 1987–1988. – Т. 1. – 1987. – 550 с.; Т. 2. – 1987. – 717 с.; Т. 3. – 1987. – 559 с.; Т. 4. – 1987. – 589 с.; Т. 5. – 1988. – 487 с.; Т. 6. – 1988. – 703 с.; Т. 7. – 1988. – 656 с.
20. Гребінка Є. Твори: У 3 т. / Євген Гребінка. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 1. – 559 с.; Т. 2. – 743 с.
21. Гуцало Є. Твори: У 5 т. / Євген Гребінка. – К.: Дніпро, 1996–1997. – Т. 1. – 1996. – 454 с.; Т. 2. – 1996. – 461 с.; Т. 3. – 1997. – 461 с.; Т. 4. – 1997. – 686 с.; Т. 5. – 1997. – 576 с.
22. Даниленко В. Вуха / Володимир Даниленко // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К.: Вид-во "Дивослово". – 2008 а. – Число 2 (6). – С. 172–180.
23. Даниленко В. Зачаровані ходюю / Володимир Даниленко // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К.: Вид-во "Дивослово". – 2008 б. – Число 2 (6). – С. 107–117.
24. Даниленко В. Пізня шпанка / Володимир Даниленко // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К.: Вид-во "Дивослово". – 2008 в. – Число 2 (6). – С. 144–156.
25. Даниленко В. Свято гарбузової княгині / Володимир Даниленко // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К.: Вид-во "Дивослово". – 2008 г. – Число 2 (6). – С. 132–143.
26. Даниленко В. Сливові кісточка / Володимир Даниленко // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К.: Вид-во "Дивослово". – 2008 ґ. – Число 2 (6). – С. 118–131.
27. Даниленко В. Слід у лататті / Володимир Даниленко // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К.: Вид-во "Дивослово". – 2008 д. – Число 2 (6). – С. 157–170.
28. Даниленко В. Футбол по-туровецьки / Володимир Даниленко // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К.: Вид-во "Дивослово". – 2008 е. – Число 2 (6). – С. 181–195.

29. Дашвар Люко. Молоко з кров'ю / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2008 а. – 272 с.
30. Дашвар Люко. РАЙ.центр / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2009. – 272 с.
31. Дашвар Люко. Село не люди / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2008 б. – 270 с.
32. Денисенко Л. Танці в масках : [роман] / Лариса Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2006. – 212 с.
33. Дереш Л. Архе: Монолог, який усе ще триває : [роман] / Любо Дереш. – Харків : Фоліо, 2007 а. – 319 с.
34. Дереш Л. Есеї // Трициліндровий двигун любові / Юрій Андрухович, Любо Дереш, Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2007 б. – С. 53–140.
35. Дереш Л. Намір! / Любо Дереш. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2008 а. – 272 с.
36. Дереш Л. Поклоніння ящірці : Як нищити ангелів : [роман] / Любо Дереш. – Харків : Фоліо, 2008 б. – 189 с.
37. Дереш Л. Трохи п'ятьми, або На краю світу / Любо Дереш. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2008 в. – 288 с.
38. Дімаров А. Сільські історії. / Анатолій Дімаров. – К.: Дніпро, 1987. – 539 с.
39. Дністровий А. Місто уповільненої дії : [роман] / Анатолій Дністровий. – К. : Факт, 2003. – 320 с.
40. Дністровий А. Патетичний блуд / Анатолій Дністровий. – Харків : Фоліо, 2005. – 287 с.
41. Довженко О. Твори: У 5 т. / Олександр Довженко. – К.: Дніпро, 1983–1985. – Т.1. – 1983. – 439 с.; Т.2. – 1984. – 503 с.; Т.3. – 1984. – 362 с.; Т.4. – 1984. – 351 с.; Т.5. – 1985. – 359 с.
42. Драч І. Вибрані твори: У 2 т. / Іван Драч. – К.: Дніпро, 1986. – Т. 1. – 351 с.; Т. 2. – 326 с.
43. Жадан С. Блок НАТО // Трициліндровий двигун любові / Юрій Андрухович, Любо Дереш, Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2007. – С. 141–218.
44. Жовна О. Дорога / Олександр Жовна // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2007 а. – Число 3. – С. 22–59.

45. Жовна О. Експеримент / Олександр Жовна // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2007 б. – Число 3. – С. 60–106.
46. Жовна О. Кульга / Олександр Жовна // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2007 в. – Число 3. – С. 135–142.
47. Жовна О. Маленьке життя / Олександр Жовна // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2007 г. – Число 3. – С. 107–134.
48. Забужко О. Автобіографія / Оксана Забужко // Забужко Оксана. Сестро, сестро : [повісті та оповідання]. – [видання друге]. – К. : Факт, 2004 а. – С. 227–236.
49. Забужко О. Дівчатка / Оксана Забужко // Забужко Оксана. Сестро, сестро : [повісті та оповідання]. – [видання друге]. – К. : Факт, 2004 б. – С. 35–68.
50. Забужко О. Інопланетянка / Оксана Забужко // Забужко Оксана. Сестро, сестро : [повісті та оповідання]. – [видання друге]. – К. : Факт, 2004 в. – С. 167–226.
51. Забужко О. Інструктор із тенісу / Оксана Забужко // Забужко Оксана. Сестро, сестро : [повісті та оповідання]. – [видання друге]. – К. : Факт, 2004 г. – С. 155–166.
52. Забужко О. Казка про калинову сопілку / Оксана Забужко // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2008. – Число 4 (8). – С. 5-81.
53. Забужко О. Музей покинутих секретів : [роман] / Оксана Забужко ; [вид. 2-е, доп.]. – К. : Факт, 2009. – 832 с.
54. Забужко О. Сестро, сестро / Оксана Забужко // Забужко Оксана. Сестро, сестро : [повісті та оповідання]. – [видання друге]. – К. : Факт, 2004 д. – С. 23–34.
55. Забужко О. Я, Мілена / Оксана Забужко // Забужко Оксана. Сестро, сестро : [повісті та оповідання]. – [видання друге]. – К. : Факт, 2004 е. – С. 123–154.
56. Загребельний П. Роксолана: Роман / Павло Загребельний. – К.: Рад. письменник, 1980. – 574 с.
57. Загребельний П. Твори: У 6 т. / Павло Загребельний. – К.: Дніпро, 1979–1981. – Т. 1. – 1979. – 575 с.; – Т. 2. – 1979. – 573 с.; –

Т. 3. – 1980. – 680 с.; – Т. 4. – 1980. – 581 с.; – Т. 5. – 1981. – 616 с.; – Т. 6. – 1981. – 560 с.

58. Збанацький Ю. Таємниця Соколиного бору / Юрій Збанацький. – К.: Веселка, 1985. – 143 с.

59. Збанацький Ю. Твори: У 2 т. / Юрій Збанацький. – К.: Дніпро, 1974. – Т. 1. – 671 с.; Т. 2. – 702 с.

60. Земляк В. Твори: У 4 т. / Василь Земляк. – К.: Дніпро, 1983-1984. – Т. 1. – 1983. – 399 с.; – Т. 2. – 1983. – 390 с.; – Т. 3. – 1984. – 619 с.; – Т. 4. – 1984. – 421 с.

61. Іваничук Р. Місто / Роман Іваничук. – Львів: "Каменярь", 1986. – 291 с.

62. Іваничук Р. Орда / Роман Іваничук. – Львів: Просвіта, 1992. – 199 с.

63. Іваничук Р. Моя кунсткамера / Роман Іваничук. – Львів : Срібне слово, 2009. – 252 с.

64. Іздрик. Таке / Іздрик. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2009. – 272 с.

65. Іздрик. Флешка / Іздрик. – Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2006. – 148 с.

66. Карпа І. І. 50 хвилин трави / Ірена Карпа // 50 хвилин трави : (Коли помре твоя краса). – Харків : Фоліо, 2007 а. – С. 3–74.

67. Карпа І. І. Ґанеша і Синкопа / Ірена Карпа // 50 хвилин трави: (Коли помре твоя краса). – Харків : Фоліо, 2007 б. – С. 89–114.

68. Карпа І. І. Полювання в Гельсінкі / Ірена Карпа // 50 хвилин трави : (Коли помре твоя краса). – Харків : Фоліо, 2007 в. – С. 115–238.

69. Карпа І. І. Сні Ієрихона / Ірена Карпа // 50 хвилин трави : (Коли помре твоя краса). – Харків : Фоліо, 2007 г. – С. 75–88.

70. Карпа І. І. Фройд би плакав / Ірена Карпа. – Харків : Фоліо, 2008. – 238 с.

71. Карпа І. BitchesGetEverything [Текст] / Ірена Карпа. – Харків: Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2010 а. – 240 с.

72. Карпа І. Довго і зло [Текст] / Ірена Карпа. – Харків: Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2008 а. – 319 с.

73. Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно [Текст] / Ірена Карпа. – Харків: Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2010. – 272 с.

74. Карпенко-Карий І. (І.К. Тобілевич). Твори: У 3 т. / Іван Карпенко-Карий. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 1. – 439 с.; Т. 2. – 351 с.; Т. 3. – 373 с.

75. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Твори: У 7 т. / Григорій Квітка-Основ'яненко. – К.: Наук. думка, 1978–1981. – Т. 1. – 492 с.; Т. 2. – 566 с.; Т. 3. – 478 с.; Т. 7. – 560 с.

76. Кешеля Д. Заблуканий у снах печальний поїзд / Дмитро Кешеля // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2007 а. – Число 3. – С. 188–211.

77. Кешеля Д. І в смерті були твої очі / Дмитро Кешеля // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2007 б. – Число 3. – С. 144–166.

78. Кешеля Д. Свята ріка / Дмитро Кешеля // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2007 в. – Число 3. – С. 167–188.

79. Клен Ю. (Освальд Бургардт). Вибране / Юрій Клен. – К.: Дніпро, 1991. – 461с.

80. Кокотюха А. Легенда про безголового : [роман] / Андрій Кокотюха. – К. : Нора-Друк, 2007. – 284 с.

81. Коломієць О. Планета сподівань: Драматичні твори / Олексій Коломієць. – К.: Дніпро, 1969. – 372с.

82. Коломієць О. Твори: У 2 т. / Олексій Коломієць. – К.: Дніпро, 1979. – Т.1. – 350 с.; Т.2. – 315 с.

83. Кононенко Є. Елегія про старість / Євгенія Кононенко // Дивослово. – 2004. – № 7. – С. 77–80.

84. Кононенко Є. Special woman / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 а. – С. 27–44.

85. Кононенко Є. Дати / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 б. – С. 159–169.

86. Кононенко Є. Два квитки до опери / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 в. – С. 129–142.

87. Кононенко Є. Діалоги та непорозуміння / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 г. – С. 19–26.

88. Кононенко Є. Драні колготи / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 г. – С. 143–148.
89. Кононенко Є. Закони жанру й логіка сюжету / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 д. – С. 113–120.
90. Кононенко Є. Земляки на чужині / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 е. – С. 77–90.
91. Кононенко Є. Київська елегія / Євгенія Кононенко // Дивослово. – 2004. – № 7. – С. 76–77.
92. Кононенко Є. Нема раю на землі / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 є. – С. 45–76.
93. Кононенко Є. Нові колготи / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 ж. – С. 149–158.
94. Кононенко Є. Півтора Григорюка / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 з. – С. 170–173.
95. Кононенко Є. Повії теж виходять заміж / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 и. – С. 6–18.
96. Кононенко Є. Поцілунок у сідницю / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 і. – С. 122–128.
97. Кононенко Є. Тридцять третя соната. Частина друга. Любов і гроші / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 ї. – С. 102–112.
98. Кононенко Є. Тридцять третя соната. Частина перша. Любов і смерть / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 к. – С. 90–101.
99. Копиленко О. Вибрані твори у 2 т. / Олександр Копиленко. – К.: Веселка, 1980. – Т. 1. – 358 с.; Т. 2. – 367 с.

100. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
101. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
102. Котляревський І. Твори: У 2 т. / Іван Котляревський. – К.: Дніпро, 1969. – Т. 1. – 346 с.; Т. 2. – 272 с.
103. Коцюбинський М. Твори: У 4 т. / Михайло Коцюбинський. – К.: Дніпро, 1984–1985. – Т. 1. – 1984. – 365 с.; Т. 2. – 1984. – 382 с.; Т. 3. – 1985. – 398 с.; Т. 4. – 1985. – 335 с.
104. Куліш М. Твори: У 2 т. / Микола Куліш. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 509 с.; Т. 2. – 877 с.
105. Куліш П. Твори: У 2 т. / Пантелеймон Куліш. – К.: Наук. думка, 1994. – Т. 1. – 752 с.; Т. 2. – 768 с.
106. Ле І. Твори: У 7 т. / Іван Ле. – К.: Дніпро, 1982-1984. – Т. 1. – 1982. – 688 с.; Т. 2. – 1982. – 536 с.; Т. 3. – 1983. – 448 с.; Т. 4. – 1983. – 456 с.; Т. 5. – 1983. – 415 с.; Т. 6. – 1983. – 488 с.; Т. 7. – 1984. – 760 с.
107. Лепкий Б. Твори: У 2 т. / Богдан Лепкий. – К.: Дніпро, 1991. – Т. 1. – 862 с.; Т. 2. – 719 с.
108. Маланюк Є. Невичерпальність: поезії, статті / Євген Маланюк. – К.: Веселка, 2001. – 318 с.
109. Малярчук Т. Ми. Колективний архетип / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Як я стала святою. – Харків : Фоліо, 2006 а. – С. 83–119.
110. Малярчук Т. Батарея Муравйова // Малярчук Т. Говорити. – Харків : Фоліо, 2007 а. – С. 109–186.
111. Малярчук Т. В. Георгій і його змії / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Згори вниз. Книга страхів. – Харків : Фоліо, 2006 г. – С. 174–185.
112. Малярчук Т. В. Жінка і її риба / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Згори вниз. Книга страхів. – Харків : Фоліо, 2006 г. – С. 214–219.
113. Малярчук Т. В. Згори вниз. Книга страхів / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Згори вниз. Книга страхів. – Харків : Фоліо, 2006 д. – С. 3–144.
114. Малярчук Т. В. Леся і її стоматолог / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Згори вниз. Книга страхів. – Харків : Фоліо, 2006 е. – С. 204–213.

115. Малярчук Т. В. Село і його відьми / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Згори вниз. Книга страхів. – Харків : Фоліо, 2006 є. – С. 198–204.
116. Малярчук Т. В. Цветка і її я / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Згори вниз. Книга страхів. – Харків : Фоліо, 2006 ж. – С. 154–173.
117. Малярчук Т. В. Чоловік і його собака / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Згори вниз. Книга страхів. – Харків : Фоліо, 2006 з. – С. 145–154.
118. Малярчук Т. В. Я і моя священна корова / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Згори вниз. Книга страхів. – Харків : Фоліо, 2006 и. – С. 185–197.
119. Малярчук Т. Голоси / Тетяна Малярчук // Малярчук Т. Говорити. – Харків : Фоліо, 2007 б. – С. 3–64.
120. Малярчук Т. Ендшпіль Адольфо, або Троянда для Лізи / Тетяна Малярчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. – 160 с.
121. Малярчук Т. Замагурка / Тетяна Малярчук // Малярчук Т. Говорити. – Харків : Фоліо, 2007 в. – С. 65–108.
122. Малярчук Т. Комплекс Шахразади / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Як я стала святою. – Харків : Фоліо, 2006 б. – С. 3–82.
123. Малярчук Т. Як я стала святою / Тетяна Малярчук // Т. Малярчук. Як я стала святою. – Харків : Фоліо, 2006 в. – С. 119–189.
124. Матіос М. Апокаліпсис. Апокаліпсис / Матіос Марія // Матіос Марія. Нація. Одкровення. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2006 а. – С. 4–30.
125. Матіос М. Апокаліпсис. Вставайте, мамко / Матіос Марія // Матіос Марія. Нація. Одкровення. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2006 б. – С. 58–68.
126. Матіос М. Апокаліпсис. Дванадцять службів / Матіос Марія // Матіос Марія. Нація. Одкровення. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2006 в. – С. 75–86.
127. Матіос М. Апокаліпсис. Просили тато-мама / Матіос Марія // Матіос Марія. Нація. Одкровення. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2006 г. – С. 87–146.
128. Матіос М. Апокаліпсис. Прощай мене / Матіос Марія // Матіос Марія. Нація. Одкровення. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2006 ґ. – С. 69–74.

129. Матіос М. Апокаліпсис. Юр'яна і Довгопол / Матіос Марія // Матіос Марія. Нація. Одкровення. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2006 д. – С. 31–57.
130. Матіос М. Майже ніколи не навпаки / Матіос Марія. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2007 а. – 176 с.
131. Матіос М. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба / Матіос Марія // Матіос Марія. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2008 а. – 64+48 с.
132. Матіос М. Москалиця / Матіос Марія // Матіос Марія. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2008 б. – 64+48 с.
133. Матіос М. Нація [Текст] / Марія Матіос. – Львів: ЛА "Піраміда", 2007. – 256 с.
134. Матіос М. Одкровення. Анна-Марія / Матіос Марія // Матіос Марія. Нація. Одкровення. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2006 е. – С. 148–157.
135. Матіос М. Одкровення. Не плачте за мною ніколи / Матіос Марія // Матіос Марія. Нація. Одкровення. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2006 є. – С. 172–201.
136. Матіос М. Одкровення. Поштовий індекс / Матіос Марія // Матіос Марія. Нація. Одкровення. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2006 ж. – С. 158–162.
137. Матіос М. Одкровення. Признай свою дитину / Матіос Марія // Матіос Марія. Нація. Одкровення. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2006 з. – С. 163–171.
138. Матіос М. Солодка Даруся / Матіос Марія. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2007 б. – 188 с.
139. Матіос Марія. Щоденник страченої / Матіос Марія. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2005. – 188 с.
140. Меднікова М. Зірка / Марина Меднікова. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006. – 192 с.
141. Микитенко І. Твори: У 6 т. / Іван Микитенко. – К.: Наук. думка, 1964–1965. – Т. 1. – 1964. – 459 с.; Т. 2. – 1964. – 411 с.; Т. 3. – 1965. – 403 с.; Т. 4. – 1965. – 358 с.; Т.5. – 1965. – 355 с.; Т. 6. – 1965. – 556 с.

142. Мирний Панас. Твори: У 5 т. / Панас Мирний. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954–1955. – Т. 1. – 1954. – 376 с.; Т. 2. – 1954. – 316 с.; Т. 3. – 1954. – 420 с.; Т. 4. – 1955. – 400 с.; Т. 5. – 1955. – 460 с.

143. Мушкетик Ю. Твори: У 5 т. / Юрій Мушкетик. – К.: Дніпро, 1987-1988. – Т. 1. – 1987. – 607 с.; Т. 2. – 1988. – 532 с.; Т. 3. – 1988. – 568 с.; Т. 4. – 1988. – 493 с.; Т. 5. – 1988. – 377 с.

144. Нечуй-Левицький І. Зібрання творів: У 10 т. / Іван Нечуй-Левицький. – К.: Наук. думка, 1965–1968. – Т. 1. – 1965. – 379 с.; Т. 2. – 1965. – 387 с.; Т. 3. – 1965. – 445 с.; Т. 4. – 1966. – 397 с.; Т. 5. – 1966. – 452 с.; Т. 6. – 1966. – 466 с.; Т. 7. – 1966. – 459 с.; Т. 8. – 1967. – 485 с.; Т. 9. – 1967. – 471 с.; Т. 10. – 1968. – 587 с.

145. Олесь О. Твори: У 2 т. / Олександр Олесь. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 959 с.; Т. 2. – 683 с.

146. Олійник Б. Вибрані твори: У 2 т. / Борис Олійник. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 1. – 270 с.; Т. 2. – 246 с.

147. Павличко Д. Твори: У 3 т. / Дмитро Павличко. – К.: Дніпро, 1989. – Т.1. – 501 с.; Т. 2. – 542 с.; Т. 3. – 494 с.

148. Покальчук Ю. В. День Казанови / Юрій Покальчук // Ю. В. Покальчук. Паморочливий запах джунглів. – Харків : Фоліо, 2005 а. – С. 199–222.

149. Покальчук Ю. В. Ліма-Лама / Юрій Покальчук // Ю. В. Покальчук. Паморочливий запах джунглів. – Харків : Фоліо, 2005 б. – С. 153–176.

150. Покальчук Ю. В. Паморочливий запах джунглів / Юрій Покальчук // Ю. В. Покальчук. Паморочливий запах джунглів. – Харків : Фоліо, 2005 в. – С. 3–56.

151. Покальчук Ю. В. Подорож довкола себе / Юрій Покальчук // Ю. В. Покальчук. Паморочливий запах джунглів. – Харків : Фоліо, 2005 г. – С. 177–198.

152. Покальчук Ю. В. Смак гріха / Юрій Покальчук // Ю. В. Покальчук. Паморочливий запах джунглів. – Харків : Фоліо, 2005 ґ. – С. 57–126.

153. Покальчук Ю. В. Там, за рікою – Ріо-де-Жанейро / Юрій Покальчук // Ю. В. Покальчук. Паморочливий запах джунглів. – Харків : Фоліо, 2005 д. – С. 127–152.

154. Покальчук Ю. Озерний вітер / Юрій Покальчук. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2008. – 240 с.

155. Прохасько Т. Непрості / Тарас Прохасько. – Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2006. – 140 с.
156. Процюк С. Love stori (Майже сентиментально-клінічна) / Степан Процюк // Кур'єр Кривбасу. – 2000. – № 132. – С. 42–63.
157. Процюк С. Червона троянда, чорна троянда : [фрейдистська повість] / Степан Процюк // Кур'єр Кривбасу. – 2001. – № 138. – С. 12–37.
158. Роздобудько І. Амулет Паскаля : [роман] / Ірен Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2007 а. – 189 с.
159. Роздобудько І. Все, що я хотіла сьогодні... / Ірен Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2008. – 154 с.
160. Роздобудько І. Гудзик / Ірен Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2007 б. – 223 с.
161. Роздобудько І. Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя : [роман-алюзія] / Ірен Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2006 а. – 286 с.
162. Роздобудько І. Експорт у смерть / Ірен Роздобудько. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 б. – 127 с.
163. Роздобудько І. Мерці / Ірен Роздобудько. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006 в. – 176 с.
164. Роздобудько І. Оленіум : [комедія абсурду] / Ірен Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2007 в. – 158 с.
165. Роздобудько І. Останній діамант міледі : [авантюрний детектив] / Ірен Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2007 г. – 222 с.
166. Симоненко В. У твоєму імені живу / Василь Симоненко. – К.: Веселка, 1994. – 350 с.
167. Сичук Ю. Вовки / Юрій Сичук // Альманах сучасної української літератури "Нова проза". – Луцьк. – 2006. – Т. 3. – 120 с.
168. Слапчук В. Бджолиний Бог / Василь Слапчук // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2008. – Число 4 (8). – С. 130–174.
169. Слапчук В. Дерево з вирію / Василь Слапчук // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2008 а. – Число 4 (8). – С. 174–192.
170. Слапчук В. Дзвіниця без дзвона / Василь Слапчук // Новочасна література. Тексти. Тримісячник. – К. : Вид-во "Дивослово". – 2008 б. – Число 4 (8). – С. 83–130.

171. Старицький М. Твори: У 6 т. / Михайло Старицький. – К.: Дніпро. – 1989–1990 – Т.1. – 645 с.; Т.2. – 654 с.
172. Стельмах М. Твори: У 7 т. / Михайло Стельмах. – К.: Дніпро, 1982– 1984. – Т. 1. – 1982. – 656 с.; Т. 2. – 1982. – 592 с.; – Т. 3. – 1983. – 672 с.; Т. 4. – 1983. – 712 с.; Т. 5. – 1983. – 383 с.; Т. 6. – 1983. – 606 с.; Т. 7. – 1984. – 647 с.
173. Стус В. Дорога болю / Василь Стус. – К.: Рад. письменник, 1990. – 222 с.
174. Тулуб З. Людолови / Зінаїда Тулуб. – К.: Дніпро, 1986. – Т. 1. – 470 с.; Т. 2. – 571 с.
175. Тютюнник Григiр. Твори: У 2 т. Григiр Тютюнник. – К.: Молодь, 1984-1985. – Кн. 1. – 1984. – 328 с.; Кн. 2. – 1985. – 328 с.
176. Тютюнник Григорій. Твори: У 2 т. / Григорій Тютюнник. – К.: Дніпро, 1970. – Т. 1. – 501 с.; Т. 2. – 391 с.
177. Ульяненко О. Жінка його мрії : [текст] / Олесь Ульяненко; [передмова Є. Чуприни]. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2009. – 272 с.
178. Хвильовий М. Твори: У 2 т. / Микола Хвильовий. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 650 с.; Т.2. – 925 с.
179. Хомин І. І. Сакрал / Ірина Хомин. – Харків : Фоліо, 2006. – 254 с.
180. Черногуз О. Твори: У 2 т. / Олег Черногуз. – К.: Дніпро, 1986. – Т. 1. – 535 с.; Т. 2. – 784 с.
181. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К.: Дніпро, 1994. – 687 с.
182. Шевчук В. Стежка в траві. Житомирська сага: У 2 т. / Валерій Шевчук. – Харків: "Фоліо", 1994. – Т. 1. – 494 с.; Т. 2. – 526 с.
183. Яновський Ю. Твори: У 5 т. / Юрій Яновський. – К.: Дніпро, 1982–1983. – Т. 1. – 1982. – 534 с.; Т. 2. – 1983. – 424 с.; Т. 3. – 1983. – 582 с.; Т. 4. – 1983. – 358 с.; Т. 5. – 1983. – 382 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Соколов О. М. Энантиосемия в кругу смежных явлений / О. М. Соколов // Филологические науки. – 1980. – № 6. – С. 36–42.
2. Аверина М. Н. Эмоциональный компонент значения слова как отражение когнитивной модели мира в лексиконе / М. Н. Аверина // Концептуализация и когнитивное моделирование мира : [сб. научных трудов]. – Вып. 430. – М. : Московский гос. лингв. ун-т. – 1995. – С. 66 – 75.
3. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка / В. А. Аврорин. – Л.: Наука, 1975. – 276 с.
4. Ажнюк Б. М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна / Б. М. Ажнюк. – К.: Рідна мова, 1999. – 450 с.
5. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент: Фан, 1988. – 121 с.
6. Азнаурова Э. С. Стилистический аспект номинации словом как единицей речи / Э. С. Азнаурова // Языковая номинация: Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 86 – 128.
7. Аладьина О. И. Семантические свойства глаголов чувства в их узуальном и окказиональном употреблении / О. И. Аладьина // Узуальное и окказиональное в тексте художественного произведения: Межвуз. сб. научн. тр. – Л.: ЛГПИ, 1986. – С. 116 – 124.
8. Алпатов В. М. Об антропоцентричном и системоцентричном подходах к языку / В. М. Алпатов // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 15–26.
9. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К.: К.-М. Академія, 1994. – 254 с.
10. Апресян В. Ю. Метафора в семантическом представлении эмоций / В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 27–35.
11. Апресян Ю. Д. Коннотации как часть прагматики слова (Лексикографический аспект) / Ю. Д. Апресян // Русский язык: Проблемы грамматической семантики и оценочные факторы в языке / Виноградовские чтения XIX – XX. – М.: Наука, 1992. – 45–64.
12. Арнольд И. В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения / И. В. Арнольд // Вопросы языкознания. – 1982. – № 4. – С. 83–91.

13. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М.: Высш. шк., 1973. – 304 с.
14. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И. В. Арнольд. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – 444 с.
15. Арнольд И. В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования / И. В. Арнольд. – Л.: Просвещение, 1966. – 192 с.
16. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: Стилистика декодирования / И. В. Арнольд. – М.: Просвещение, 1990. – 301 с.
17. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева. – М.: Наука; Смысл. – 1999. – 350 с.
18. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : [сборник; пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. / Э Кассирер, Р. Якобсон, А. Ричардс и др.; вст. ст. Н. Д. Арутюновой; пер. под ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
19. Арутюнова Н. Д. Аномалии и язык (К проблеме языковой "картины мира") / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 3–19.
20. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
21. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистическая прагматика. – Вып. 16. – М.: Прогресс, 1985. – С. 3–42.
22. Арутюнова Н. Д. Номинация и текст / Н. Д. Арутюнова // Языковая номинация: Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 304–357.
23. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
24. Аспекты семантических исследований / А. А. Уфимцева, Е. С. Кубрякова, Н. Д. Арутюнова и др.; Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1980. – 356 с.
25. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.

26. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
27. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1961. – 394 с.
28. Бандура О. М. Мова художнього твору / О. М. Бандура. – К.: Дніпро, 1964. – 121 с.
29. Баранник Д. Х. Українська мова на межі століть / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 40–47.
30. Баранник Д. Х. Українська мова на порозі ХХІ століття / Д. Х. Баранник // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – Т. 2. – Дніпропетровськ: Навчальна книга, 2000. – С. 6–15.
31. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Ролан Барт. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
32. Бахтин М. Слово в поэзии и прозе / М. Бахтин // Вопросы литературы. – 1972. – № 6. – С. 54–85.
33. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
34. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування // Антологія літературно-критичної думки ХХ ст. – М.–Львів: Літопис, 1996. – С. 308–318.
35. Бацевич Ф. С. Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. – Львов : Світ, 1997. – 392 с.
36. Бацій І. С. Краса і сила слова: Бесіди про мову художнього твору / І. С. Бацій. – К.: Рад. школа, 1983. – 96 с.
37. Безпояско О. К. Морфеміка української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1987. – 211 с.
38. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
39. Бережан С. Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц / С. Г. Бережан. – Кишинеv: Штиинца, 1973. – 372 с.
40. Берест Т. М. Семантика художнього слова в поезії 80–90 років ХХ століття (На матеріалі творів молодих українських авторів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Т. М. Берест. – Харків, 1999. – 20 с.
41. Беручашвилли И. Г. Системные и речевые интенсификаторы в современном английском языке : автореф. дисс. на соиск.

учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / И. Г. Беручашвилли. – Тбилиси, 1986. – 21 с.

42. Бессонова О. Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.19 / О. Л. Бессонова. – Донецьк, 1995. – 22 с.

43. Библик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення : [монографія] / С. П. Библик. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 589 с.

44. Білодід І. К. Вибрані праці : [у 3-х томах] / І. К. Білодід. – Т. 3. Стилїстика. – К. : Наук. думка, 1986. – 110 с.

45. Білоусенко П. Історія суфіксальної системи українського іменника (Назви осіб чоловічого роду) / П. Білоусенко. – К.: КДПІ, 1993. – 215 с.

46. Блинова О. И. Образность как категория лексикологии / О. И. Блинова // Экспрессивность лексики и фразеологии: Межвуз. сб. науч. тр. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1983. – С. 3–11.

47. Блинова О. И. Явление мотивации слов: Лексикологический аспект / О. И. Блинова. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1984. – 192 с.

48. Блумфилд Л. Язык / Леонард Блумфилд. – М.: Прогресс, 1968. – 608 с.

49. Богданович Г. Специфика индивидуально-авторского словообразования (окказиональное словообразование) на страницах газет в постсоветскую эпоху / Г. Богданович // Проблемы взаимодействия языков и культур в посткоммунистических странах Центральной и Восточной Европы: Международная научно-практическая конференция: Сборник статей. – К.: Рідна мова, 1999. – С. 60–65.

50. Богин Г. И. Фоносемантика как одно из средств пробуждения рефлексии / Г. И. Богин // Фоносемантические исследования. – Пенза, 1990. – С. 25–36.

51. Бойко Н. І. Аксиологічний потенціал фразеологізмів української мови / Н. І. Бойко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : Збірник наукових праць / відп. ред. М. Я. Плющ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Випуск 12. – С. 11–14.

52. Бойко Н. І. Відфраземні експресиви в українському мовному просторі: семантичний аспект / Н. І. Бойко // Славянская фразеология в синхронии и диахронии: Сборник научных статей. – Выпуск 2. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2014. – С. 17–21.

53. Бойко Н. І. Експресиви-композиції в українській мові: семантичний і словотвірний аспекти / Н. І. Бойко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / Відп. редактор М. Я. Плющ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Випуск 7. – С. 270–274.

54. Бойко Н. І. Експресивна енантіосемія – ознака ідіолекту О. П. Довженка / Н. І. Бойко // Мова як світ світів. Поетика текстових структур: Збірник наукових доповідей на пошану професора С. Я. Єрмоленко. – К., 2012. – С. 28–40.

55. Бойко Н. І. Експресивний потенціал ідіолекту Володимира Винниченка: лексичні та фразеологічні складники: [монографія] / Н. І. Бойко, Л. І. Коткова. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 284 с.

56. Бойко Н. І. Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники : [монографія] / Н. І. Бойко, Т. Л. Хомич. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 167 с.

57. Бойко Н. І. Контраст як засіб експресивізації художнього тексту / Н. І. Бойко // Наукові записки. – Випуск 117. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 76–81.

58. Бойко Н. І. Лексичні засоби вербалізації концептосфери сакрального в поетичних текстах Тараса Шевченка / Н. І. Бойко // Література та культура Полісся : Зб. наук. праць. – Вип. 74. Серія "Філологічні науки". – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – С. 216–223.

59. Бойко Н. І. Лексичні експресиви як стильотвірні компоненти художнього тексту / Н. І. Бойко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Випуск 11. – С. 7–10.

60. Бойко Н. І. Модифікації узуальних фразеологічних одиниць в ідіолекті Олександра Довженка / Н. І. Бойко // VIII Довженківські читання : Зб. наук. праць ГНПУ імені О. Довженка / за ред. А. О. Новикова. – Харків : ХІФТ, 2016. – С. 4–8.

61. Бойко Н. І. Паралінгвальні фразеологізми в мовотворчості М. Коцюбинського / Н. І. Бойко // Література та культура Полісся : Зб. наук. праць. – Вип. 78. – Серія "Філологічні науки". – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – С. 110–116.

62. Бойко Н. І. Паремійна вербалізація мовленнєвих норм у "Галицько-руських народних приповідках" І. Франка / Н. І. Бойко // Література та культура Полісся : Зб. наук. праць. – Вип. 86. – Серія "Філологічні науки" № 8. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – С. 210–218.

63. Бойко Н. І. "Письменнику треба знати барви, як і художнику..." / Н. І. Бойко // Культура слова. – Вип. 81. – К., 2015. – С. 15–21.

64. Бойко Н. І. Семантична основа лексичної експресивності / Н. І. Бойко // Лінгвостилістичні студії : наук. журн. / [редкол. : С. К. Богдан (голов. ред.) та ін.]. – Вип. 4. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – С. 39–54.

65. Бойко Н. І. Стійкі словесні комплекси з гендерним компонентом в українській мові: об'єктивація ключових концептів / Н. І. Бойко // Незгасимий СЛОВОСВІТ Збірник наукових праць на пошану професора Володимира Семеновича Калашника. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 34–242.

66. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні / Н. І. Бойко. – Ніжин: Вид-во Ніжинського ун-ту, 2002. – 217 с.

67. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : [монографія] / Н. І. Бойко : [відп. ред. А. П. Грищенко]. – Ніжин : Видавництво "Аспект–Поліграф", 2005. – 552 с.

68. Бойко Н. І. Сучасна українська літературна мова: Хрестоматія з фонетики / Н.І. Бойко, Т. Л. Хомич. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с.

69. Боярская Е. Л. Взаимодействие когнитивных, семантических и прагматических аспектов явления полисемии / Е. Л. Боярская // Проблемы семантики и прагматики: Сб. научн. тр. – Калининград: Изд-во Калининградского ун-та. – 1996. – С. 77–83.

70. Будагов Р. А. Человек и его язык / Р. А. Будагов. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1976. – 262 с.

71. Булаховський Л. А. Вибрані праці: У 5 томах / Л. А. Булаховський. – К.: Наук. думка, 1975. – Т. I. – 495 с.
72. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К.: Рад. школа, 1955. – 248 с.
73. Бурячок А. А. Оцінна лексика в українській літературній мові / А. А. Бурячок // Українське усне літературне мовлення. – К.: Наук. думка, 1967. – С. 76–83.
74. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка / Карл Бюлер. – М.: Прогресс, 1993. – 502 с.
75. Васильев Л. В. К вопросу об экспрессивности и экспрессивных средствах (На материале славянских языков) / Л. В. Васильев // Славянский филологический сборник. – Уфа, 1962. – Вып. 9. – С. 107–118.
76. Васильев Л. М. Теория семантических полей / Л. В. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105–113.
77. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. В. Васильев. – М.: Высш. шк., 1990. – 175 с.
78. Ващенко В. С. Слово та його значення : [посібник з лексикології] / В. С. Ващенко. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпроп. ун-ту, 1976. – 40 с.
79. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові / В. С. Ващенко. – Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1958. – 228 с.
80. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая; [М. А. Кронгауз (отв.ред.и сост.), Е. В. Падучева (вступ.ст.)]. – М. : Русские словари, 1996. – 411 с.
81. Везнер И. А. Контекст как средство экспликации семантики метафорического интенсификатора / И. А. Везнер // Квантитативная лингвистика и семантика. – Новосибирск. – 2001. – Вып. 3. – С. 80–83.
82. Взаємодія усних і писемних стилів мови / Відп. ред. М. М. Пилинський. – К.: Наук. думка, 1982. – 180 с.
83. Виноградов В. В. Слово и значение как предмет историко-лексикологического исследования / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1995. – №1. – С. 5–34.
84. Виноградов В. В. Избранные труды: Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1977. – 312 с.
85. Виноградов В. В. Избранные труды: О языке художественной прозы / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1980. – 360 с.

86. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1971. – 240 с.
87. Виноградов В. В. Проблемы русской стилистики / В. В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1981. – 320 с.
88. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – 3-е изд. – М.: Высшая школа, 1986. – 640 с.
89. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий: варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М.: Наука, 1993. – 172 с.
90. Винокур Т. Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Т. Г. Винокур. – М.: Наука, 1980. – 238 с.
91. Вихованець І. Р. "Могуть самодзвонного слова" / І. Р. Вихованець // Культура слова. – К.: Наук. думка, 1991. – Вип. 41. – С. 3 – 5.
92. Вільчинська Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Вільчинська Тетяна Пилипівна. – Тернопіль, 1996. – 177 с.
93. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи / В. Н. Вовк. – К.: Наук. думка, 1986. – 142 с.
94. Вознюк Т. М. Параметри класифікації вивчення метафори (На прикладі поезій П. М. Перебийноса) / Т. М. Вільчинська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : [збірник наукових праць; відпов. редактор М. Я. Плющ]. – К., 2008. – Випуск 4. – С. 394–399.
95. Воїнов В. В. Оцінний компонент значення і його прагматична функція / В. В. Воїнов, О. Є. Семенець // Мовознавство. – 1989. – № 1. – С. 47–51.
96. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття: Лексикографічний аспект / Г. М. Вокальчук. – Рівне: Науково-видавничий центр "Перспектива", 2004. – 523 с.
97. Вокальчук Г. М. Оказіональні назви осіб в українській поезії 20–30-х років // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 8. – С. 79–81.
98. Волкотруб Г. П. Практична стилистика сучасної української мови: Використання морфологічних засобів мови / Г. П. Волкотруб: Навч. посібник. – К.: ТОВ "ЛДЛ", 1998. – 176 с.

99. Вольф Е. М. Метафора и оценка / Е. М. Вольф // Метафора в языке и тексте / Отв. ред. В. Н. Телия. – М.: Наука, 1988. – С. 52–65.
100. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
101. Вольф Е. М. Эмоциональные состояния и их представления в языке / Е. М. Вольф // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. – М.: Наука, 1989. – С. 55 – 75.
102. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1978. – 200 с.
103. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1987. – 345 с.
104. Гак В. Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста / В. Г. Гак // Вестник МГУ. Сер. 9. Филология. – 1997. – № 3. – С. 87–95.
105. Галеева И. Ф. Интенсивность и экспрессивность как основные характеристики рекламного текста. Критерии их разграничения / И. Ф. Галеева // Вестник ТИСБИ. – Казань : Издательство ТИСБИ, 2002. – № 4. – С. 145–148.
106. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Е. М. Галкина-Федорук // Сборник статей по языкознанию. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1958. – С. 103–124.
107. Говердовский В. И. Диалектика коннотации и денотации: Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике / В. И. Говердовский // Вопросы языкознания. – 1985. – №2. – С. 71–78.
108. Говердовский В. И. Коннотемная структура слова / В. И. Говердовский. – Харьков: Изд-во при Харьковском ун-те "Вища школа", 1989. – 94 с.
109. Голод О. Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / О. Є. Голод. – Львів, 2001. – 18 с.
110. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 180 с.
111. Городенська К. Г. Семантичні функції дериваційних морфем / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1987. – № 1. – С. 20–30.

112. Городенська К. Г. Словотвірна структура слова / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. – К. : Наук. думка, 1981. – 199 с.
113. Гриценко П. Ідіолект і текст / Павло Гриценко // Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка : [Зб. наук. праць, присвячен. 70-річчю від дня народж. проф. С. Я. Єрмоленко]. – К., 2007. – С. 16–43.
114. Гриценко П. Ю. Мова / П. Ю. Гриценко // Українці: історико-етнографічна монографія : у 2 кн. Кн. 1 : [Міжнар. наук. братство укр. антропологів, етнографів і демографів, Держ. музей-заповідник укр. гончарства в Опішному; за наук. ред. А. Пономарьова]. – Опішне : Українське Народознавство, 1999. – С. 123–131.
115. Грищенко А. П. Лексикологія // Сучасна українська літературна мова: Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ тощо; За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 2002. – С. 92–202.
116. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко. – К.: Наук. думка, 1978. – 207 с.
117. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 2000. – 398 с.
118. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV– XV ст. / Л. Л. Гумецька. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
119. Гурко М. З. Категорія інтенсивності в сучасній німецькій фразеології (На матеріалі фразеологічних одиниць тематичної групи "інтелектуальні здібності людини") : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04 / Гурко Манана Зібілівна. – К., 2006. – 197 с.
120. Ґрещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / В. В. Ґрещук. – Івано-Франківськ: Плай, 1995. – 208 с.
121. Девкин В. Д. Немецкая разговорная речь: Синтаксис и лексика / В. Д. Девкин. – М.: Международные отношения, 1979. – 256 с.
122. Дементьев А. А. Уменьшительные слова в русском языке / А. А. Дементьев // Русский язык в школе. – 1953. – № 5. – С. 5–11.
123. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики / С. П. Денисова. – К.: Вид-во Київського держ. лінгвіст. ун-ту, 1996. – 294 с.
124. Дідківська Л. П. Словотвір, синонімія, стилістика / Л. П. Дідківська, Л. О. Родніна. – К.: Наук. думка, 1982. – 170 с.

125. Донецких Л. И. Реализация эстетических возможностей имён прилагательных в тексте художественных произведений / Л. И. Донецких. – Кишинев: Штиинца, 1980. – 160 с.
126. Дятчук В. В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови / В. В. Дятчук, Л. О. Пустовіт. – К. : Наук. думка, 1983. – 156 с.
127. Ельмслев Л. Можно ли считать, что значения слов образуют структуру? / Л. Ельмсев // Новое в лингвистике. – Вып. 2. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С. 117– 136.
128. Ермоленко С. С. Проблемы изучения экспрессивных единиц языка // Современное зарубежное языкознание: вопросы теории и методологии / С. С. Ермоленко. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 140– 159.
129. Есперсен О. Философия грамматики / Отто Есперсен. – М. : КомКнига, 2006. – 408 с.
130. Ермоленко С. Мовний стиль художньої прози 60–80 років / Світлана Ермоленко // Українська мова / Red. nauk. S.Jermolenko. – Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 1999. – S. 146–153.
131. Ермоленко С. Я. Дискурс / С. Я. Ермоленко // Українська мова: Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. [3-є вид., зі змінами і доп.]. – К. : "Укр. енцикл". ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 147–148.
132. Ермоленко С. Я. Експресивність / С. Я. Ермоленко // "Українська мова". Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. тощо – К.: "Укр. енцикл.", 2007. – С.175–176.
133. Ермоленко С. Я. Лінгвостилістика в контексті загального мовознавства / С. Я. Ермоленко // Мовознавство. – 2017. – № 4. – С. 20–27.
134. Ермоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Ермоленко. – К.: Наук. думка, 1982. – 210 с.
135. Ермоленко С. Я. Художній стиль / С. Я. Ермоленко // Українська мова: Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. [3-є вид., зі змінами і доп.]. – К. : "Укр. енцикл". ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 812–813.
136. Жайворонок В. В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1999. – № 6. – С. 32–46.

137. Жайворонок В. В. Мова і духовний розвиток народу / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1991. – № 3. – С. 22–30.
138. Жайворонок В.В. Національна мова та ідіолект / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1998. – № 7. – С. 27– 34.
139. Жовтобрюх М. А. Дослідження українського усного літературного мовлення / М. А. Жовтобрюх // Взаємодія усних і писемних стилів мови / Відп. ред. М. М. Пилинський. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 5–27.
140. Жовтобрюх М. А. Слово мовлене / М. А. Жовтобрюх. – К.: Вид-во Товариства "Знання", 1969. – 48 с.
141. Жовтобрюх М. А. Стилiстична диференціяція української лексики / М. А. Жовтобрюх // Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 151–178.
142. Журавлев А. П. Звук и смысл / А. П. Журавлев. – М.: Просвещение, 1981. – 160 с.
143. Журавлев А. П. Фонетическое значение / А. П. Журавлев. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1974. – 160 с.
144. Загоровская О. В. Образный компонент в значении слова / О. В. Загоровская // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1983. – С. 16– 20.
145. Звегинцев В.А. Семасиология / В. А. Звегинцев. – М.: Изд-во Московского ун-та. – 1957. – 323 с.
146. Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория / В. А. Звегинцев. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1973. – 248 с.
147. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. – М.: Наука, 1992. – 221 с.
148. Ивин А.А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1970. – 230 с.
149. Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові / В. С. Ільїн. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953. – 167 с.
150. Історія української мови: Лексика і фразеологія. – К.: Наук. думка, 1983.– 715 с.
151. Кацнельсон С. Д. Содержание слова, значение и обозначение / С. Д. Кацнельсон. – М.-Л.: Наука, 1965. – 110 с.

152. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм (Стилістика) / Ігор Качуровський. – Мюнхен – Ніжин, 1994. – 135 с.
153. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц: Количественные и качественные характеристики / Т. Р. Кияк. – Львов: Изд-во при ЛГУ "Вища школа", 1988. – 162 с.
154. Клаус Г. Сила слова: Гносеологический и прагматический анализ языка / Г. Клаус. – М.: Прогресс, 1967. – 215 с.
155. Клименко Н. Ф. Взаємозв'язок словотвірної і лексичної семантики слів / Н. Ф. Клименко // Мовознавство. – 1982. – № 3. – С. 38–45.
156. Клименко Н.Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. – К.: Наук. думка, 1998. – 161 с.
157. Клименко Н. Ф. Словоскладання / Н. Ф. Клименко // "Українська мова". Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – 2 вид., випр. і доп. – К.: "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 616–617.
158. Клименко Н. Ф. Морфологічна будова композитів / Н. Ф. Клименко // Морфологічна будова сучасної української мови. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 5–34.
159. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К.: Наук. думка, 1984. – 251 с.
160. Климова Л. И. Полярная эмоциональная оценка в пределах одного слова / Л. И. Климова // 28-е Герценовские чтения : Филологические науки. Лингвистика. – Л., 1975. – С. 82–88.
161. Ковалик І. Вчення про словотвір. Вибрані праці / Упорядник та автор передмови Василь Ґрещук / І. І. Ковалик. – Івано-Франківськ – Львів: Місто НВ, 2007. – 404 с.
162. Ковальов В. П. Виразальні засоби українського художнього мовлення / В. П. Ковальов. – Херсон, 1992. – 216 с.
163. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский. – М.: Наука, 1980. – 149 с.
164. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1969. – 192 с.
165. Кононенко І. В. Компоненти оцінної структури прикметників / І. В. Кононенко // Мовознавство. – 1989. – № 3. – С. 54–60.

166. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Тетяна Космеда. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 2000. – 350 с.

167. Коткова Л. І. Лексико-семантичне наповнення Винниченкової метафори / Л. І. Коткова // Культура слова. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 72. – С. 91–94.

168. Коткова Л. Метафора в ідіолекті Володимира Винниченка / Л. І. Коткова // Український вимір. – Чернігів, 2009. – Вип. 2 (7). – С. 130–133.

169. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підручник, 3-тє видання] / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ "Академія", 2008. – 464 с.

170. Кочерган М. П. Контекст / М. П. Кочерган. // "Українська мова". Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. тощо – К.: "Укр. енцикл.", 2000. – С. 251–252.

171. Кочерган М. П. Слово і контекст: Лексична сполучуваність і значення слова / М. П. Кочерган. – Львів: Вища школа, 1980. – 183 с.

172. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : [монографія] / Л. Кравець. – К. : ВЦ "Академія", 2012. – 416 с.

173. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1986. – 157 с.

174. Кубрякова Е. С. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова // Аспекты семантических исследований / А. А. Уфимцева, Е. С. Кубрякова, Н. Д. рутюнова и др.; Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1980. – С. 81– 156.

175. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.

176. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словообразование / Е. С. Кубрякова // Языковая номинация: Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 222– 303.

177. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – Л.: Просвещение, 1979. – 226 с.

178. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. – М.: Прогресс, 1978. – 544 с.

179. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Джордж Лакофф, Марк Джонсон / [А. Н. Баранов (пер. с англ.), А. В. Морозова (пер. с англ.) ; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова]. – Изд. 2-е. – М. : URSS. ЛКИ, 2008. – 254 с.

180. Ларин Б. А. Эстетика слова и язык писателя: Сб. ст. / Б. А. Ларин. – Л.: Худ. лит., 1974. – 285 с.
181. Левицкий В. В. Семантика и фонетика / В. В. Левицкий. – Черновцы: Изд-во Черновецкого ун-та, 1973. – 103 с.
182. Левицкий В.В. Фонетическая мотивированность слова / В. В. Левицкий // Вопросы языкознания. – 1994. – № 1. – С. 26 – 37.
183. Левицький В. В. Символічні значення українських голосних і приголосних / В. В. Левицкий // Мовознавство. – 1973. – № 2. – С. 36 – 49.
184. Ленець К. В. Книжні елементи в сучасному усному мовленні / К. В. Ленець // Взаємодія усних і писемних стилів мови / Відп. ред. М. М. Пилинський. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 68 – 135.
185. Леонтьев А. Слова "холодные" и "горячие" / А. А. Леонтьев // Наука и жизнь. – 1974. – № 4. – С. 77–78.
186. Леонтьев А. А. Психологическая структура значения / А. А. Леонтьев // Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования. – М.: Наука, 1971. – С. 7–19.
187. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности / А. А. Леонтьев. – М.: Наука. – 1965. – 245 с.
188. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М.: Просвещение, 1969. – 214 с.
189. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова / Л. А. Лисиченко. – Харків: Вид.-во Харківського ун-ту, 1977. – 114 с.
190. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления / Н. А. Лукьянова. – Новосибирск: Наука, 1986. – 230 с.
191. Манакін В.М. Фактори семантичних перетворень слів у мовленні / В. М. Манакін // Мовознавство. – 1988. – № 6. – С. 11–18.
192. Марцинківська О. Є. Переносне значення та образне вживання / О. Є. Марцинківська // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 24–33.
193. Маслова В. А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста / В. А. Маслова. – Минск: Вышэйшая школа, 1997. – 156 с.
194. Матвеева Т. В. Лексическая экспрессивность в языке / Т. В. Матвеева. – Свердловск: Изд-во Урал. гос. ун-та, 1986. – 91 с.
195. Матвеева Т.В. Парадоксальная внутренняя форма как средство экспрессивности / Т. В. Матвеева // Актуальные проблемы

лексикології и словообразования. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1979. – Вып.VIII. – С. 117–123.

196. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.

197. Мацько Л. Українська мова в кінці ХХ ст. (Зміни в лексиці) / Любов Мацько // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 15–20.

198. Мацько Л. И. Лексические новообразования в современном украинском языке последних лет / Л. И. Мацько // Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende. Heidelberger Publikationen zur Slavistik. – Frankfurt am Main: PETER LANA, 2000. – S. 99–116.

199. Метафора в языке и тексте / Отв. ред. В. Н. Телия. – М.: Наука, 1988. – 176 с.

200. Миронюк Л. Ф. К проблеме сопоставительного изучения русской и украинской эмоциональной лексики / Л. Ф. Миронюк // Вопросы изучения русского языка. – Днепропетровск, 1971. – С. 37–45.

201. Мойсієнко А. Динамічний аспект номінації : [монографія] / Анатолій Мойсієнко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2004. – 100 с.

202. Мойсієнко А. К. До питання про експресивність / А. К. Мойсієнко // Стилїстика української мови: Зб. наук. пр. – К.: Вид-во КДПІ, 1990. – С. 25–28.

203. Муромцев І. В. Енантіосемія як спосіб номінації в сучасній українській мові / І. В. Муромцев // Українська мова: Історія і стилі. – Харків: Основа, 1992. – С. 76–97.

204. Мусієнко В. П. Формування значення інтенсивності дії в процесі семантичного розвитку дієслова / В. П. Мусієнко // Мовознавство. – 1984. – №5. – С.65–68.

205. Никитин М. В. Лексическое значение в слове и словосочетании / М. В. Никитин. – Владимир, 1974. – 222 с.

206. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М.: Высш. шк., 1988. – 165 с.

207. Носенко Э. Л. Эмоциональное состояние и речь / Э. Л. Носенко. – К.: Вища школа, 1981. – 195 с.

208. Паламарчук Л. С. Лексико-семантичний розвиток мови / Л. С. Паламарчук // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 3–7.

209. Пасік Н. М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / Н. М. Пасік. – Ніжин : НДПУ ім. Миколи Гоголя. – 2003. – 207 с.
210. Пилинський М. М. Розмовна лексика в писемних стилях сучасної української літературної мови / М. М. Пилинський // Взаємодія усних і писемних стилів мови. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 28–67.
211. Півторак Г. П. Форми інфінітива в українській мові / Г. П. Півторак // Мовознавство. – 1968. – № 4. – С. 25–36.
212. Плотников Б. А. О форме и содержании в языке / Б. А. Плотников. – Минск: Вышэйшая школа, 1989. – 256 с.
213. Плотников Б. А. Основы семасиологии / Б. А. Плотников. – Минск: Вышэйшая школа, 1984. – 223 с.
214. Плющ Н. П. Слово у мові і мовленні (Явище мовленнєвої енантіосемії) / Н. П. Плющ // Культура слова. – К.: Наук. думка, 1988. – № 34. – С. 45–47.
215. Помірко Р. Когнітивні механізми трансформації смислів : метафора та метонімія (на матеріалі англійської фахової мови економіки) [Електронний ресурс] / Р. Помірко, Р. Дудок // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. – 2010. – Вип. 17. – Режим доступу до журн. : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnu_in_mov/2010_17/articles/1pomirko_dudok.pdf
216. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
217. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 191 с.
218. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 616 с.
219. Потебня О. О. Эстетика і поетика слова : [збірник] / О. О. Потебня. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
220. Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – 379 с.
221. Проблемы экспрессивной стилистики: Межвуз. сб. научн. тр. – Ростов н/Д.: Изд-во Ростовского ун-та, 1987. – 142 с.
222. Проблемы экспрессивной стилистики: Межвуз. сб. научн. тр. – Ростов н/Д.: Изд-во Ростовского ун-та, 1992. – 144 с.

223. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Под ред. Б.А.Серебрянникова. – М.: Наука, 1988. – 216 с.
224. Рудяков А. Н. Функциональная семантика / А. Н. Рудяков. – Симферополь: Таврия, 1992. – 154 с.
225. Русанівський В. М. Вчення О. О. Потебні про внутрішню форму слова / В. М. Русанівський // Творча спадщина О. О. Потебні й сучасні філологічні науки. – Харків, 1985. – С. 3–6.
226. Русанівський В. М. Закономірності розвитку значення слова / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 1981. – № 4. – С. 27–36.
227. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка. – 1988. – 236 с.
228. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.
229. Рут М. Э. Образная номинация в русском языке / М. Э. Рут. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 1992. – 148 с.
230. Рябко Т. Фонетичні засоби вираження емоційно-оцінної конотації / Тетяна Рябко // Ніжинська філологічна школа: минуле, сьогодення, майбутнє. Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції (24 – 25 березня, 2004 р.) / [упоряд. : Кучерявець В. Г., Сидоренко В. Ю]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2004. – С. 87 – 93.
231. Сагач Г. М. Эмоциональные суффиксы имен существительных в современном украинском литературном языке : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.01 / Сагач Галина Михайловна. – К., 1977. – 185 с.
232. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
233. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: [термінологічна енциклопедія] / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
234. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (Аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
235. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2010. – 844 с.
236. Селігей П.О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові / П. О. Селігей // Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 24–33.
237. Сепир Э. Градуирование / Э. Сепир // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 43–78.

238. Сергеева Е. Н. Абсолютная степень интенсивности качества и ее выражение в английском языке / Е. Н. Сергеева // Проблемы лингвистического анализа. – М., 1966. – С. 69–83.

239. Сергеева Е. Н. Степени интенсивности качества и их выражение в английском языке : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук / Е. Н. Сергеева. – М., 1967. – 18 с.

240. Сергеева Л. А. Коннотативное значение как объект лингвистического анализа / Л. А. Сергеева // Исследования по семантике : [межвуз. научн. сб.]. – Уфа : Изд-во Башкирского госуд. ун-та им. 40-летия Октября, 1983. – С. 114–119.

241. Серебренников Б. А. Номинация и проблема выбора / Б. А. Серебренников // Языковая номинация : Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 147–187.

242. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 216 с.

243. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке : Язык и мышление / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 245 с.

244. Словотвір сучасної української літературної мови / Відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1979. – 406 с.

245. Снитко Е. С. Внутренняя форма номинативных единиц / Е. С. Снитко. – Львів: Світ, 1990. – 186 с.

246. Соловій У. В. Оцінно-образна номінація у структурі художнього тексту (на матеріалі української "малої прози" кінця ХІХ – початку ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / У. В. Соловій. – Івано-Франківськ, 2003. – 24 с.

247. Соссюр Фердинанд де. Труды по языкознанию / Фердинанд де Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 695 с.

248. Ставицька Л. Арг'о, жарг'он, сленг : Соціяльна диференціяція української мови / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.

249. Степаненко М. Політичне сьогодення української мови : актуальний перефразистикон : монографія / Микола Степаненко. – Харків : Видавець Іванченко І. С., 2017. – 616 с.

250. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1985. – 171 с.

251. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1979. – 156 с.
252. Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения / Ч. Стивенсон // Новое в зарубежной лингвистике : Лингвистическая прагматика. – Вып. 16. – М. : Прогресс, 1985. – С. 129–154.
253. Стишов А. А. Отфраземные образования в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: 10.02.01 / А. А. Стишов. – К., 1991. – 18 с.
254. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та словотворі української мови кінця ХХ ст. (На матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Стишов Олександр Анатолійович. – К., 2003. – 35 с.
255. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. / О. А. Стишов // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 7-21.
256. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (На матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : Вид-во КНЛУ, 2003. – 388 с.
257. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (На матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К.: Вид-во КНЛУ, 2003. – 388 с.
258. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Л. В. Струганець. – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.
259. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; [за ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с.
260. Сучасна українська літературна мова : Стилїстика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.
261. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1973. – 439 с.
262. Сюта Г. М. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи [монографія] / Г. М. Сюта ; Інститут української мови НАН України. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 164 с.

263. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (Основные семантические процессы) / А. А. Тараненко. – К.: Наук. думка, 1989. – 254 с.

264. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 33–39.

265. Тараненко О. О. Метафора / О. О. Тараненко // "Українська мова". Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. тощо. – К.: "Укр. енцикл.", 2000. – С. 307–309.

266. Тараненко О.О. Номінація / О. О. Тараненко // "Українська мова". Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. тощо – К.: "Укр. енцикл.", 2000. – С. 385–387.

267. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация: Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 129–221.

268. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 143 с.

269. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988 а. – С. 26–52.

270. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988 б. – С.173–204.

271. Телия В. Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1981. – 269 с.

272. Телия В. Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1991 б. – С. 5–35.

273. Телия В.Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1991а. – С. 36–66.

274. Теория метафоры : [сборник; пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. / Э. Кассирер, Р. Якобсон, А. Ричардс и др. ; вст. ст. Н. Д. Арутюновой ; пер. под ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.

275. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів: Психолінгвістичний аспект / Д.І. Терехова. – К.: КДЛУ, 2000. – 244 с.

276. Товстенко В. Функціонально-стильова диференціація іменникових суфіксів із значенням збільшеності-експресивності / В. Товстенко // Українська мова. – 2003. – № 1. – С. 61–65.

277. Тодор О. Г. Експресиви в аспекті синонімії (структурно-семантичний та психолінгвістичний аналіз) : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Тодор Олена Григорівна. – К., 1995. – 259 с.

278. Трипольская Т. А. О методах исследования семантики экспрессивного слова / Т. А. Трипольская // Экспрессивность на разных уровнях языка. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского ун-та, 1984. – С. 100 – 113.

279. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке / И. И. Туранский. – М.: Высшая школа, 1990. – 173 с.

280. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 2000. – 752.

281. Ульман Ст. Дескриптивная семантика и лингвистическая типология / Ст. Ульман // Новое в лингвистике. – Вып. 2. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С. 17–44.

282. Уфимцева А. А. Роль лексики в познании человеком действительности и формировании языковой картины мира / А. А. Уфимцева // Роль человеческого фактора в языке. – М.: Наука, 1988. – С. 108–140.

283. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1974. – 205 с.

284. Фащенко М. М. Аналіз лексики художнього твору. Лексична синоніміка / М. М. Фащенко. – Одеса, 1972. – 38 с.

285. Федоренко Т. А. Энантиосемия в современном украинском языке: автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01 / Т. А. Федоренко. – К., 1989. – 17 с.

286. Хомич Т. Л. Анормативність як семантичний різновид інтенсивно-параметричного компонента в значеннєвій структурі прикметників / Т. Л. Хомич // Формування полікультурної мовної особистості в контексті нової парадигми освіти // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців і студентів (12 квітня

2011 р.). – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2011. – С. 124 – 126.

287. Хомич Т. Л. Іменування маскулінності та фемінності в концептосфері сучасної української мови / Т. Л. Хомич // Матеріали IV міжнародної українсько-канадської наукової конференції "Українство у світі: Україна є там, де живуть українці". – Чернігів : Фондація "Україна-даїспора". – 2008. – С. 595 – 601.

288. Хомич Т. Л. Інтенсивний і параметричний компоненти – модифікатори семантики лексичних одиниць (На матеріалі повісті Василя Барки "Жовтий князь") / Т. Л. Хомич // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 3.– С. 43 – 47.

289. Хомич Т. Л. Інтенсивно-параметричний компонент як чинник транспозиції нейтральних лексичних одиниць / Т. Л. Хомич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 48. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 225 – 229.

290. Хомич Т. Л. Інтенсивно-параметричний складник у значеннєвій структурі прикметників / Т. Л. Хомич // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / [відпов. редактор М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Випуск 7. – С. 374– 378.

291. Хомич Т. Л. Категорії інтенсивності й параметричності в об'єкті наукових досліджень / Т. Л. Хомич // Наукові записки. Серія "Філологічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / [за заг. ред проф. Г. В. Самойленка]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – Книга 2. – С. 51 – 54.

292. Хомич Т. Л. Маркована лексика в ідіолекті Марії Матіос / Т. Л. Хомич // Література та культура Полісся. – Випуск 43 : До 80-річчя від дня народження академіка Ф. С. Арвата / [відп. ред. і упорядник Г. В. Самойленко]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя. – 2008. – С. 94 – 103.

293. Хомич Т. Л. Метафоризація як результат актуалізації семантичних компонентів інтенсивності та параметричності / Т. Л. Хомич // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / [відпов. редактор М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Випуск 8. – С. 375–382.

294. Хомич Т. Л. Місце та роль інтенсивного і параметричного компонентів у семантичній структурі слова / Т. Л. Хомич // Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. / [відп. ред. В. А. Зарва]. – Донецьк : ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2009. – Вип. XX : Лінгвістика і літературознавство. – С. 500 – 505.

295. Хомич Т. Л. Мовленнєва неомакаронізація сучасного художнього дискурсу / Т. Л. Хомич // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Випуск 100. – С. 198–202.

296. Хомич Т. Л. Мовна особистість сьогодення. Яка вона? (На матеріалі сучасної української художньої прози) / Т. Л. Хомич // Матеріали II міжвузівської науково-практичної конференції молодих науковців (7 квітня 2008 р.). – Чернігів : ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2008. – С. 107 – 110.

297. Хомич Т. Л. Особливості семантики конотативно маркованих лексичних одиниць (на матеріалі української художньої прози XXI ст.) / Т. Л. Хомич // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : збірник наукових праць / [відпов. редактор М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Випуск 4. – С. 446 – 451.

298. Хомич Т. Л. Оцінна лексика у романі "Собор" Олеся Гончара / Т. Л. Хомич // Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства : збірник наукових статей / [за ред. М. І. Степаненка, В. А. Мелешко]. – Полтава : АСМІ, 2008. – С. 427 – 433.

299. Хомич Т. Л. Сленгова мовленнєва макаронізація сучасного художнього дискурсу: графічний, лексико-семантичний, словотвірний, морфологічний аспекти / Т. Л. Хомич // Полілог культур: освітній і культурологічний аспекти // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців (27 березня 2012 р.). – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2013. – С. 141 – 143.

300. Хомич Т. Л. Транспозиція нейтральних лексичних одиниць у конотативно марковані за допомогою ІПК / Т. Л. Хомич // Український вимір. Міжнародний зб. інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. У 3-х т. Т. II. – Чернігів : ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2009. – С. 32 – 36.

301. Хомич Т. Л. Формування семантики стійких словосполучень на основі інтенсивно-параметричного компонента / Т. Л. Хомич // Мовознавчі студії. Випуск 2 : Фразеологізм і слово у тексті і словнику (За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського) / [упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яременко, Л. Баранська]. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – С. 443 – 452.
302. Христенко В. Ф. Динаміка аугментативно-пейоративного словотвору іменника в українській мові : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Христенко Віра Федорівна. – К., 1995. – 177 с.
303. Цоллер В. Н. Эмоционально-оценочная энантиосемия в русском языке / В. Н. Цоллер // Филологические науки. – 1998. – № 4. – С. 76–83.
304. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 165 с.
305. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : Вид-во ЗДУ, 2002. – 351 с.
306. Чабаненко В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 11–18.
307. Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – 214 с.
308. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М. : Наука, 1991. – 240 с.
309. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилїстики сучасної української мови / І. Г. Чередниченко. – К. : Рад. школа, 1962. – 495 с.
310. Черникова Н. В. Метафора и метонимия в аспекте современной неологии / Н. В. Черникова // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 82–90.
311. Шаховский В. И. Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации / В. И. Шаховский // Филологические науки. – 1998. – № 2. – С. 59–65.
312. Шейгал Е. И. Градация в лексической семантике / Е. И. Шейгал. – Куйбышев: Изд-во Куйбышевского ин-та, 1990. – 96 с.
313. Шерцль В. И. О словах с противоположными значениями (или о так называемой энантиосемии) / В. И. Шерцль // Филологические записки. – Воронеж, 1883. – Вып. V–VI. – С. 1–39.

314. Шмелев Д. Н. О типах лексических значений слова / Д. Н. Шмелев // Проблемы современной филологии. – М.: Наука, 1965. – С. 288–292.
315. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М.: Наука, 1973. – 279 с.
316. Шрамм А. Н. Структурные типы лексических значений слова (На материале качественных прилагательных) / А. Н. Шрамм // Филологические науки. – 1981. – № 2. – С. 58–64.
317. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.
318. Экспрессивность лексики и фразеологии. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1983. – 160 с.
319. Экспрессивность на разных уровнях языка. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1984. – 159 с.
320. Язык и эмоции: Сб. научн. тр. – Волгоград: Перемена, 1995. – 252 с.
321. Языковая номинация: Виды наименований / Под ред. Б.А.Серебренникова. – М.: Наука, 1977а. – 359 с.
322. Языковая номинация: Общие вопросы / Под ред. Б.А.Серебренникова. – М.: Наука, 1977. – 359 с.

ОСНОВНІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРАЦІ

1. Бибик С. П. Словник епітетів української мови / С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт. – К.: Довіра, 1998. – 431 с.
2. Богуславский В. М. Словарь оценок внешности человека / В. М. Богуславский. – М.: Космополис, 1994. – 336 с.
3. Бутенко Н.П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові / Н. П. Бутенко. – Львів: Вид-во при Львівському ун-ті "Вища школа", 1989. – 326 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
5. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 351 с.
6. Деркач П. М. Короткий словник синонімів української мови / П. М. Деркач. – К.: Рад. шк., 1960. – 210 с.
7. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол.: Мельничук О. С. (головний редактор) та ін. – К.: Наук, думка, 1982–2003. – Т. 1. – 1982. – 631 с.; Т. 2. – 1985. – 570 с.; Т. 3. – 1989. – 550 с.; Т. 4. – 2003. – 653 с.
8. Єрмоленко С. Я. Українська мова : Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. – К.: Либідь, 2001. – 222 с.
9. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / Станіслав Караванський. – К.: Вид-во "Орій" при УКСП "Кобза", 1993. – 472 с.
10. Карп'юк М. Д. Словник дієслівних інновацій: У 3 т. / М. Д. Карп'юк. – Переяслав-Хмельницький, 1996. – Т. 1. – 207 с.; Т. 2. – 207 с.; Т. 3. – 187 с.
11. Коломієць М. П. Словник фразеологічних синонімів / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К.: Рад. школа, 1988. – 199 с.
12. Кротевич Є.В. Словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 236 с.
13. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

14. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконтіт, 1998. – Т. 1. – 910 с.; Т. 2. – 910 с.; Т. 3. – 927 с.; Т. 4. – 941 с.
15. Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови: У 4 т. / Іван Огієнко. – Вінніпег: Волинь, 1979–1994. – Т. 1. – 1979. – 365 с.; Т. 2. – 1982. – 400 с.; Т. 3. – 1988. – 415 с.; Т. 4. – 1994. – 557 с.
16. Орфографічний словник української мови: Близько 120 000 слів / Уклад.: С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К.: Довіра, 1994. – 864 с.
17. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / Л. М. Полюга. – 2-ге видання, доповнене і виправлене. – К.: Довіра, 2001. – 275 с. (САУМ).
18. Російсько-український словник у чотирьох томах / [П. Ю. Гриценко (ред.); І. С. Гнатюк, С. І. Головащук, В. В. Жайворонок та ін.]. – К.: Знання, 2011 – 2014. – Т. 1. – 2011. – 992 с.; Т. 2. – 2012. – 860 с.; Т. 3. – 2013. – 933 с.; Т. 4. – 2014. – 934 с.
19. Русско-украинский словарь: В 3 т. – К.: Наук. думка, 1968. – Т. 1. – 700 с.; Т. 2. – 756 с.; Т. 3. – 727 с.
20. Сахно І. П. Словник сполучуваності слів української мови (Найуживаніша лексика) / І. П. Сахно, М. М. Сахно. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1999. – 544 с.
21. Словарь української мови: У 4 т. / Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко. – К., 1907–1909. – Т.1. – 1907. – 494 с.; Т.2. – 1908. – 573 с.; Т.3. – 1909. – 506 с.; Т4. – 1909.– 563 с.
22. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.
23. Словник символів / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін. – К.: Народознавство, 1997. – 156 с.
24. Словник синонімів української мови: У 2 т. / Уклад.: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 1999–2000. – Т.1. – 1047 с.; Т.2. – 955 с.
25. Словник української мови: В 11 т. / Ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
26. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк тощо – К.: Наук. думка, 2003. – 1098 с.

27. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
28. Ставицька Л. Український жаргон : [словник : містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень] / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
29. Українська мова. Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – 2 вид., випр. і доп. – К. : "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
30. Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 2002. – 752 с.
31. Українсько-російський словник: У 6 т. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953–1963. – Т. 1. – 1953. – 506 с.; Т. 2. – 1958. – 767 с.; Т. 3. – 1961. – 528 с.; Т. 4. – 1961. – 570 с.; Т. 5. – 1962. – 591 с.; Т. 6. – 1963. – 618 с.
32. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. Н. Ковалев, В. Г. Панов]. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
33. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 576 с.
34. Частотний словник сучасної української художньої прози : У 2 т. – К.: Наук. думка, 1981. – Т. 1. – 864 с.; Т. 2. – 856 с.
35. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник / І. Б. Штерн. – К.: АртЕк, 1998. – 336 с.

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

Бойко Надія Іванівна,
Хомич Тетяна Леонідівна

**ЕКСПРЕСИВНА СЕМАНТИКА:
ДИСКУРСИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ**

Монографія

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка та макетування – О. В. Борщ

Книга друкується в авторському редагуванні.

Підписано до друку 20.02.2018 р.	Формат 60x84/16	Папір офсетний
Гарнітура Times	Обл-вид. арк. 10,73	Тираж 300 пр.
Замовлення №	Ум. друк. арк. 11,74	

Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3^а
(04631) 7–19–72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
vidavn@ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.